Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Maciej Szymanowski / Viktor Orbán a „Projekt Maďarsko“

Petr Fiala / Křesťané a občané

Paul Johnson / Ike a jeho skvělé americké desetiletí

František Mikš / Zuřivý tur G. K. Chesterton a éra politické korektnosti

Rozhovor s Ryszardem Legutkem

Pavel Švanda / Vzplane-li přece jen tma…

Jiří Hanuš / První věk byl zlatý…

Jan Fingerland / Na západ od Orientu

Josef Mlejnek / Za bratry Jiřím a Danielem Reynkovými

Ročník VII. (XXVI.) • cena čísla 100 Kč • Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury

1/2015

host

měsíčník
pro literaturu
a čtenáře

česká i překladová beletrie
recenze knižních novinek
eseje o kultuře a literatuře
rozhovory a tematické bloky
aktuální reflexe
literární historie
nezavedená literatura

využijte klasické
či elektronické
předplatné

hostbrno.cz

Knihy, které mají duši

brož., 184 s., 299 Kč

brož., 240 s., 325 Kč

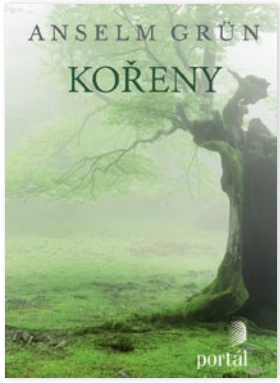

brož., 112 s., 169 Kč

brož., 144 s., 199 Kč

Knihy, které mají duši
portál 25
1990–2015

KNIHKUPECTVÍ PORTÁL: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2

obchod.portal.cz

Editorial: Složitost světa

Dnešní svět je složitý a polarizovaný. Hledat pravdu je v něm těžké. Jednoduché návody nefungují. Drobnou náplastí na tuto tíživou starost a obranou před propadnutím do naprostého pesimismu je skutečnost, že svět byl vždy složitý a polarizovaný, že najít pravdu bylo vždycky poměrně obtížné a že jednoduché návody nefungovaly v podstatě nikdy.

V *Lidových novinách* dne 16. 1. 2015 publikoval kněz a přední zemský katolický intelektuál Tomáš Halík názory na situaci po atentátech na francouzské karikaturisty. Vyjádřil nesouhlas s tím, že bychom je měli nazývat hrdiny naší doby, přirovnal jejich kreslený humor k antisemitským obrázkům a pozastavil se nad urážkou posvátných náboženských symbolů, vulgárními projevy neúcty a nad oslavou dekadence a cynismu (rozuměj v tomto případě dekadenci a cynismus redakce *Charlie Hebdo*). Tomáš Halík má do značné míry pravdu.

ČTK dne 15. 1. 2015 publikovala zprávu, podle níž papež František v letadle, v němž se vznášel nad Filipínami, prohlásil něco v tom smyslu, že pokud by jeho přítel, poradce Albert Gasparri, řekl nějakou nadávku na adresu jeho matky, může od náměstka Krista na zemi očekávat ránu pěstí. Řekl to zajisté v souvislosti s francouzskými karikaturistickými provokacemi. Papežův názor – podobně jako jeho nositel – je více než sympatický.

Tomáš Halík i papež František mají pravdu. Možná jen trochu přeceňují motivaci džihádistů, kterým tolik nevadí, že západní karikaturisté kreslí proroka, ale spíše to, že lidé ze Západu vůbec kreslí. Kdo chce západního psa bít, hůl si najde. Pokud chtějí svými výroky oslovit též běžné muslimy, neplatí teze o tom, že nás ohrožují jen největší radikálové a islám je v tom nevinně. Ale budiž. Halík i papež jsou venkoncem slušní lidé. První se více než dostatečně distancoval od islamistického násilí jako formy odporu proti „vulgaritě" karikaturistů, a nedá se též předpokládat, že by papež tloukl Gasparriho každé ráno a večer v jiných, méně podstatných záležitostech než je synovská úcta.

Ale ukážu vám mnohem vzácnější cestu, říká apoštol.

Tomáši Halíkovi se dá připomenout příběh z moderní české mytologie. V ní se vyskytuje jistá postava jménem Jan Patočka, Halíkovi mimochodem známá. Ostatně, pokud by neexistovala, museli bychom si ji vymyslet. Tento muž, který celý život hloubal nad jemnými distinkcemi platónských dialogů a marginálními koncepcemi národních buditelů, se v závěru svého života zastal jakési podivné hudební skupiny, která měla být režimem uvězněna za svá veřejná vystoupení. *The Plastic People of the Universe* bylo uskupení, které svým žánrem uráželo estetické cítění znalců, svými obhroublými a často přisprostlými texty provokovalo mnoho západních hodnot a jejich nositelů, nejen komunistické lídry. V životních osudech členů skupiny a v jejich díle by se našlo mnoho dekadence a cynismu. A rozhodně málo krásy, po léta pěstované v jemné duši Jana Patočky. Co se to stalo s tímto starým mužem, že si v rozhodující chvíli odpustil kritiku na adresu skupiny a jednoznačně jí vyjádřil svou podporu? Co se to stalo, že podpořil něco, co bylo ve značném rozporu s jeho chápáním hodnot a estetikou?

Papeži Františkovi bychom jistě nějakou tu ránu (zvláště v naznačeném případě) rádi odpustili. I proto, že víme, že je to jezuita, a dobře známe příběh zakladatele Tovaryšstva Ignáce z Loyoly, v němž tento udatný světec chtěl vytasit svůj vojenský kord na každého, kdo podle jeho názoru urazil Bohorodičku. Připomeňme však, že to bylo přibližně před pěti sty lety, kdy na tom bylo křesťanství podobně jako dnes islám. Plné konzervativních názorů na uspořádání společnosti, plné po zuby ozbrojeného rytířstva, ochotného ztratit život pro náboženské a politické cíle. Po těch letech se nám sice může stýskat, ale přece jen bychom si mohli uvědomit, že se společnost posunula ze světa, ve kterém byla na denním pořádku vendeta, k poněkud civilizovanějším způsobům, jakými řešíme podobné situace. Konečně, i díky vývoji v církvi, která už ve středověku radila rozvášněným hlavám, aby zastrčily dýku do pochvy a daly svou záležitost raději „k súdu". I církev totiž naznala, že za ranou pěstí většinou přichází odvetná rána, což pro život společnosti není ideální.

Svět je složitý. Orientace obtížná. Staré návody bezcenné. Nečiní mi potíž přiznat, že mnoha problémům současného světa nerozumím. Ale ještě obtížnější je někdy vyznat se sám v sobě. Co mě u všech všudy vede k tomu, abych poučoval v jednom textu kněze i papeže současně a připomínal, že bychom neměli liberalismus západního střihu házet přes palubu? Mohlo by se totiž lehce stát, že bychom přišli o něco velmi důležitého, v čem spočívají lekce, jimiž jsme si prošli ve 20. století. Lekce, v nichž jsme poznali, že naše svoboda je nedělitelná přes náš instinktivní odpor k jiným lidem a jejich způsobům vyjadřování. Lekce, v nichž jsme se naučili, že existují institucionální nástroje, které nám umožňují uložit naše zbraně na půdu mezi staré železo. Lekce, v nichž jsme se naučili jednoznačně a bez výhrad zastat se v krizových chvílích autorů těch vtipů, jimž se sami nesmějeme.

Jiří Hanuš

Texty /
Alexander Tomský
Trpká svoboda západních fundamentalistů . . . 3
Maciej Szymanowski
Viktor Orbán a „Projekt Maďarsko“ 6
Petr Fiala
Křesťané a občané. K 25. výročí založení Křesťanskodemokratické strany 11
Bartosz Światłowski
Konec Visegrádu? 15
Paul Johnson
Ike a jeho skvělé americké desetiletí. Prezidentské období D. D. Eisenhowera . . . 19
František Mikš
Jeho Ohromná maličkost. Zuřivý tur G. K. Chesterton a éra politické korektnosti . . 27
Pierre Manent
Znovu porozumět zákonu 38
Ryszard Legutko
Sokratův spor s demokracií byl hluboký a zásadní 44
Dariusz Karlowicz – Marek Cichocki
Sokratovo poslání. Rozhovor s Ryszardem Legutkem 50

Téma: Hamvas a maďarská vína /
František Mikš
Hrozny, víno, drahokam a žena. Béla Hamvas a filosofie vína 58
Sándor Őze
Odkud se vzalo maďarské červené? 63

Portrét /
Jiří Munzar
Peter Demetz doktorem honoris causa 65
Peter Demetz
Proslov na Filozofické fakultě MU 67

Vzpomínka /
Josef Mlejnek
Petrkov – zastávka na znamení. Za bratry Jiřím a Danielem Reynkovými . . . 69

Rozhovor /
Josef Mlejnek
Najednou jsme neměli kde hlavu složit. Rozhovor s Janem Zahradníčkem 74

Literatura /
Jean-Paul Dubois
To nemyslíte vážně, pane Tanner 81
Pavel Švanda
Vzplane-li přece jen tma… 86

Básníci čtou básníky /
Juraj Kuniak
Z poézie do poézie, z krajiny do krajiny . . . 88

Nad knihami /
Jiří Hanuš
První věk byl zlatý… 91
Jan Fingerland
Na západ od Orientu 96

***Kon*texty**
časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**
Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, **http://www.cdk.cz**

Ročník VII. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXVI.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803-6988 • **Na obálce** fotografická koláž Daniela Reynka • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

Trpká svoboda západních fundamentalistů

Alexander Tomský

Děsivý masakr francouzských karikaturistů satirického časopisu *Charlie Hebdo* vyvolal po celé Evropě velké pobouření a v Paříži milionovou manifestaci, které se zúčastnila většina evropských premiérů. Právem. Politici i západní komentariát jsou jednotně rozhořčeni vražedným útokem muslimských spoluobčanů (ergo narozených ve Francii) na základní, ničím neomezenou a nedělitelnou svobodu projevu. Svorně se ujišťují, že se nedají zastrašit a vysmívají se zbabělcům odmítajícím uveřejnit nebezpečné karikatury Mohameda, muslimských imámů a zabijáků. Jacob Weisberg (šéfredaktor *Slate Media*) to říká za všechny neliberální liberály: „Teď teprve musíme pořádně vybičovat blasfemickou satiru. Blasfemie je jediná adekvátní odpověď!"(na útok proti svobodě). Jenže v Americe, kde má náboženství stále ještě jiný statut než v Evropě, existují velké rozpaky nad „ateistickým humorem" francouzských satiriků a ani liberální tisk by je neuveřejnil. David Brooks (*The New York Times*) upozorňuje, že kdyby takový časopis vydávali studenti na nějaké americké univerzitě, nebyl by tolerován ani třicet vteřin. Byl by považován za šiřitele nenávisti (hate speech), čili za pokus narušit veřejný smír.

Pařížský pietní a manifestační dav skandoval „všichni jsme Charlie", avšak taktická absence amerického prezidenta muslimského původu a opatrné reakce amerických konzervativců naznačují, že s koncepcí nedělitelné svobody nebude všechno tak úplně jednoduché.

Proti provokativním antimuslimským satirám se vymezil i český katolický kazatel Tomáš Halík – „nejsem Charlie", karikaturisté nemohou být „hrdiny naší doby" (prezident Hollande), neboť vedle svobody musí existovat ještě druhá zásadní hodnota naší civilizace – úcta k druhým, a přirovnal kresby k antisemitským humoristickým malůvkám předválečné doby. Inu, každé přirovnání trochu kulhá – ty dnešní jsou ateistické, nikoli rasistické.

Otázka je však položena správně. Je výsměch či blasfemie opravdu základem svobody, jak tvrdí mnozí? Anebo máme politický, veřejný projev pro úctu k bližnímu omezovat? A pokud ano, tak jak, kudy vede hranice mezi svobodou a nesvobodou? Můj starý oxfordský slovník definuje svobodu projevu jako „právo na vyjádření jakéhokoli názoru bez cenzury a omezení", ale v jurisdikci svobodomyslného Západu nalezneme mnohé restrikce proti rasistickým, obscénním a nactiutrhačným výrokům, zvláště pokud vyvolávají náboženskou či rasovou nenávist nebo oslavují terorismus. Je přece rozdíl mezi názorem a úmyslnou urážkou.

Od 19. století, kdy byl respekt považován za nejvyšší hodnotu, se však v sekulární Evropě mnohé změnilo, novinářské lži a pomluvy málokdy končí u soudu a novinám už nehrozí likvidační pokuty za urážku na cti.

Nalejme si čistého vína! Absolutní svoboda nikdy neexistovala, neexistuje, ba ani existovat nemůže. Vedla by k anarchii. To náhlé volání po právu urážet je svatouškovsky pokrytecké. Zdá se, že se týká hlavně náboženského cítění a názorů, které jsou v protikladu k politické korektnosti dnešní vládnoucí ideologie, jež tak zásadním způsobem omezuje veřejnou diskusi. V unisexuální společnosti nesmíme kupříkladu veřejně vtipkovat o typicky ženských nectnostech a vadách, jak je s oblibou karikovali v předválečných humoristických listech, nebo, nedej Bože, dělat si dobromyslné šoufky z transvestitů a homosexuálů. Umí si někdo představit ten řev, kdyby se objevila karikatura zesměšňující rozvodové soudy, samoživitelky, nebo dokonce bezdomovce, tak jako bývalo zvykem dělat si legraci z tuláků a sufražetek? Lidový nesouhlas s přílivem

islámských přistěhovalců je napadán jako islamofobie, či dokonce pogromistický fašismus a v respektovaných médiích žádná diskuse o omezení imigrace místo nedostane. Levicoví liberálové se tváří, jako by masový příliv muslimů do Evropy byl něco jako počasí, s nímž se nedá nic dělat. Levicová akademie bojkotuje izraelské profesory a usiluje o likvidaci státu Izrael. Rektor harvardské univerzity musel odstoupit za údajně rasistický výrok, ačkoli hájil vědecký výzkum, také základ západní společnosti. Za nekorektní výroky často padají hlavy, i kdyby šlo jen o optimismus a nevíru v armagedon globálního oteplení. Zkuste napsat článek na podporu svobody kouřit na veřejnosti! I nevinné elektronické cigarety jsou zakazovány. V Anglii stačí jeden stěžovatel a umlčí zvony kostela. Žádná nedělitelná svoboda, jde jen o to, jak si ji rozdělíme.

Jeden z nejlepších anglických humoristů Dan Rhodes napsal nedávno velmi vtipnou knížku o fundamentalistickém ateistovi Richardu Dawkinsovi a zřejmě zasáhl do černého. Žádný nakladatel se neodvážil dobromyslnou satiru vydat.

Zato pornografický magnát Larry Flynt, známý u nás z Formanova filmu, se stal obhájcem americké svobody před nejvyšším soudem za útok na pastora, kterého obvinil z incestu s matkou. Porota to uznala za nevinnou nadsázku a nikoli urážku na cti.

Když teď deník *Guardian* varuje před reálným nebezpečím netolerance vůči muslimům, připomíná multikulturní města staré Evropy – Terst, Sarajevo, Czernovitz, Vilno, kde spolu mírumilovně žili židé, katolíci, pravoslavní i muslimové. I tenkrát samozřejmě existovaly vtipy na náboženskou horlivost, fundamentalismus a církevní autoritu, jež leckoho pobouřily. Jenomže tehdy byl stále ještě ateismus společensky nepřijatelný, císař pán otcem všech svých národů i věr a lidé měli náboženskou totožnost svých sousedů v úctě. A pokud ne, tak měli alespoň dostatek slušnosti, aby neuráželi. Kde by je napadlo karikovat Ježíše, jeho matku či Mohameda, ke kterým se jejich sousedi modlí! Není nic horšího nad špatný vtip. Redaktoři *Charlie Hebdo* dali po masakru na obálku Mohameda, jenž hlásí, jsem Charlie. Je to snad dobrý vtip?

Jistě nechceme, aby byla blasfemie trestná, ani zastavit akademickou a politickou diskusi o islámu, který je dnes se západním kultem zbožštělého autonomního a osamělého jedince, lidských práv a nulové povinnosti neslučitelný. A co víc! Pozbyl-li Evropan loajalitu k vlastnímu společenství a tradici, jak ji může očekávat od muslimů?

Něco zásadního se totiž v západní společnosti změnilo. Bůh je mrtev a blasfemie svatá. Tahle nenávist vůči víře soužití mezi muslimy a Evropany, ať už jde o komunitární anglosaský model nebo francouzský etatistický přístup, naprosto ztěžuje. Osvícenství původně zápasilo jen o neutralitu mezi státem a církví, ale postupně se prosadil jeho agresivní ateismus, jenž chce vymýtit veškeré náboženské symboly a názory z veřejného života. Zhmotnil se nejvýrazněji v legitimitě tzv. laického republikánství francouzského státu. Redaktoři *Charlie Hebdo* si nepřáli, aby se na památku zavražděných kolegů rozezněly zvony Notre-Dame.

Problém radikálního sekularismu, křesťanství a islámu popsal brilantně Benedikt XVI. v přednášce v Řeznu (2006). Podstatný rozdíl mezi křesťanstvím a islámem spočívá ve filosofickém přijetí rozumu. Vynucená konverze je nepřijatelná. Už tridentský koncil ji ve sporu s řádem německých rytířů odmítl. Bůh je však v islámu absolutně transcendentní mimo racionální kategorie. Křesťanství uznalo světskou pragmatickou, neideologickou vládu a víra se vyrovnává s rozumovým poznáním (teologie). Islám naproti tomu považuje božské za neprozkoumatelné (iracionální), zcela mimo lidský svět. Postkřesťanští Evropané ovšem svým způsobem rovněž. Začali považovat empirickou vědu a její dočasné hypotézy za jedinou moudrost, za pravdu jistější než víru a každou víru za nerozum. Vznikl tak spor dvou ignorantských stran a navíc ještě civilizační. Islám nerozumí smyslu občanské společnosti, politice kompromisu (Alláh je nekompromisní) a smrt teologické racionality znamená, že postkřesťanská Evropa nemůže pochopit islám, který ještě v něco věří. Všechny náboženské kultury chápou takový postoj jako útok na své nejhlubší přesvědčení, a dokonce jako něco primitivního, neschopného hlubší reflexe smyslu života. Ateismus za mentální demenci.

Není divu, že se muslimové pokoušejí ve svých ghettech vytvářet stát ve státě (politiku) a že dochází

i k částečné reislamizaci druhé a třetí generace (Gilles Kepel). Tvrzení, že je islám mírumilovný a džihádisté nemají s náboženstvím nic společného, nestojí ani za argument, o českých husitech by jistě něco takového nikdo neřekl.

Evropané si vpustili miliony muslimů do svého domova v jakémsi „pomatení rozumu“ (Roger Scruton) a nezbývá jim nic jiného než podporovat alespoň veřejnou etiketu základní slušnosti, bez níž se svoboda pomalu a jistě mění v anarchii i bez nahrávání islamistickým nepřátelům.

Zdrženlivost je ctnost demokracie. Hranice svobody je důsledkem všeobecně vyznávaných hodnot, způsobu a míry přijatelného společenského nátlaku, paradoxně tedy toho, jak má vypadat politická korektnost, která je dnes fanatická a fundamentalisticky ateistická. Je víc než smutné, je-li pubertální provokativní satira vynášena jako sám pilíř současné civilizace, a tradiční hodnoty muslimů (některé totožné s křesťanstvím) v ní místo nemají.

Vždyť naprostá většina muslimů, alespoň v Evropě, s vražedným terorismem nesouhlasí, cítí se však bolestně dotčena (platí to i pro nepraktikující, neboť se považují za součást stejné civilizace) a nikdy nepochopí, proč mají být urážky islámu považovány za vrcholnou hodnotu společnosti, do níž se mají integrovat. A když vidíme, v jaké sociální bídě se většinou nacházejí, je jejich nenávist k západní bezuzdné civilizaci téměř pochopitelná a nedivme se, že si budují vlastní stát ve státě, kterému se někdy říká ghetto.

Už jenom z instinktu vlastní sebeobrany bychom měli vědět, že mezi uraženými a poníženými se rekrutují teroristé.

Alexander Tomský (1947), pracoval jako politolog v ústavu Keston College v Londýně, založil a vedl exilový konzervativní časopis a nakladatelství *Rozmluvy* (1981–1990). Po návratu do Prahy pokračuje jako nakladatel *Rozmluv* a později jako ředitel nakladatelství Academia a nakladatelství Národního divadla.

Viktor Orbán a „Projekt Maďarsko“

Maciej Szymanowski

Pokud bychom brali vážně výroky o současném Maďarsku, které padají v českých – pro spravedlnost dodejme, že nejen českých – sdělovacích prostředcích a publikacích, pak se tato země stala hnízdem nacionalismu, revizionismu, nepřítelem Bruselu, přítelem Ruska, a k tomu ji ovládá protřelý populista Viktor Orbán. Jenomže Maďarsko je jako… lego.

Třikrát Orbán

První výjev: červen 1989. Nemocný János Kádár, který dosud coby diktátor více než tři desetiletí v Maďarsku vládl, sleduje v nemocnici přenos ze státního pohřbu Imre Nagye a jeho soudruhů – vůdců povstání roku 1956, zavražděných a pak pohřbených v bezejmenných hrobech. Načež dostává psychický záchvat a tři týdny poté umírá. Jednou z osob, které na Nagyově pohřbu řeční, je představitel mladé maďarské generace: novopečený právník Viktor Orbán. Ten využívá přítomnosti půl milionu spoluobčanů a domáhá se okamžitého stažení sovětských vojsk ze země.[1] Když Orbánova slova přeloží Adamu Michnikovi, který na pohřbu oficiálně reprezentuje Solidaritu, někdejší polský disident neskrývá rozhořčení. Pak odmítne setkat se „s tím radikálem“.[2]

Výjev druhý: listopad 1992. Viktora Orbána, jednoho z vůdců Fideszu – tehdy nejmenší parlamentní strany – zve k nočnímu rozhovoru mezi čtyřma očima premiér József Antall,[3] vůdce křesťansko-lidové koalice. Antall je tehdy už vážně nemocný (rakovina), zatímco Maďarsko se propadá do hospodářské krize, jitří je stranické půtky a intriky postkomunistů, kteří už větří možnost nečekaně rychlého návratu k moci. O čem oba politici mluví? Nevíme. Několik měsíců poté se ovšem Fidesz oficiálně zbavuje liberalismu ze svého programového prohlášení. Při té příležitosti se také loučí s mnohými zakládajícími členy. Do čela přichází Orbán s heslem „Nová většina rovná se silné Maďarsko“. V tu chvíli se zdá, že Fidesz sahá po moci, má třicetiprocentní popularitu. Po silné štvanici v médiích, která jsou většinou v rukou postkomunistů,[4] však v roce 1994 prohrává volby a sotva prochází do parlamentu (5,14 % hlasů). Zmíněného hesla, které je ostatně dodnes oficiálním mottem strany a národně-křesťanského ideového proudu, se však Fidesz nevzdal doposud.

Výjev třetí: září 2006, krátce po dalších volbách, které v Maďarsku vyhrála postkomunistická levice. Do médií prosákly tzv. nahrávky pravdy – záznam vnitrostranického projevu premiéra Gyurcsánye, který záporně hodnotil výkon vlastní vlády, a nešetřil přitom vulgarismy („zku..ili jsme, co se jen dalo“), přiznal lživost své volební kampaně („lhali jsme ráno, lhali jsme v poledne, lhali jsme večer“).[5] Na protest proti tak otevřenému politickému cynismu vycházejí do budapešťských ulic statisíce lidí. Demonstranti útočí na hlásnou troubu vlády – maďarskou televizi MTV – a zapalují její sídlo. Policie nepokoje brutálně, přitom však neúčinně tlumí. Nikdo neumírá, nicméně je mnoho zraněných, někteří těžce. Prezident země László Sólyom vybízí premiéra Gyurcsánye k demisi. Co v této situaci udělá Orbán, předseda tehdy největší opoziční strany? Svolává stotisícové shromáždění svých stoupenců, na němž pronese plamennou řeč, odsoudí v ní premiéra a jeho politiku a … varuje před účastí v pouličních demonstracích. Nepožaduje předčasné volby, místo toho nabádá k účasti v blížících se komunálních volbách.[6] Manifestace brzy poté utichnou. Postkomunisté se mohou těšit dalšími čtyřmi lety vládnutí, na jejichž konci se země ocitá na pokraji krachu a vládnoucí Maďarská socialistická dělnická strana (MSZP) se rozpadá. Fidesz triumfuje, ve vol-

bách 2010 získává více než 2/3 poslaneckých mandátů. Vzniká Orbánova „nová většina“.

Sečteno a podtrženo: Radikál. Vytrvalý. Pragmatik. A také, ovšem, trojnásobný premiér, který po roce 1989 formoval Maďarsko více než kterýkoliv jiný politik.

Čas velkých změn

7. května 2014 se premiér Orbán po boku osobností jako Angela Merkelová, José Manuel Barroso, Martin Schulz či David Cameron zúčastnil konference nazvané „Jakou chceme Evropu“. Krátce poté, co jej deník *Financial Times* obdařil titulem „druhého skutečně silného politika v Evropě, hned po Merkelové“, byl asi hodně překvapený, když jej němečtí hostitelé na fóru představili coby „premiéra, který silně polarizuje celou Evropu, vede nacionalistickou politiku, omezuje svobodu slova a marginalizuje roli parlamentu“. Orbán zareagoval otevřeným konstatováním, že „působení v politice může být mnohem nebezpečnější než válečné boje, protože v bitvě můžou člověka zavraždit jenom jednou“. Další část jeho výpovědi byla neméně zajímavá: „Nelze akceptovat ignorování lidské sounáležitosti s národním společenstvím“, „nelze akceptovat, je-li náboženství vnímáno jen jako náboženství, a ne jako integrální součást kultury, bez níž naše civilizace nemůže existovat“, „doba slepého následování západních vzorů v Maďarsku definitivně skončila. Finanční krize roku 2008 zřetelně ukázala slabosti naší transformace a maďarské hospodářství se ocitlo na kolenou. Je zkrátka nemožné pokračovat v dosavadní cestě.“[7]

Orbán tyto teze po dvou měsících rozvinul v projevu ke studentům v sedmihradském Băile Tuşnad, kde mimo jiné prohlásil: „Ve 20. století došlo ke třem velkým světovým změnám systému. Po skončení první světové války, na konci druhé světové války a v roce 1990. Společnou vlastností těchto změn bylo, že když nastaly, všichni jsme si takřka ze dne na den uvědomili, že budeme žít v jiném světě, než v jakém jsme dosud žili. (…) Tvrdím, že dnes ve světě probíhá změna podobné hodnoty a váhy. (…) [jenom] význam této změny není natolik zřejmý, neboť ji lidé pociťují jiným způsobem než ony tři předcházející.“ Současná změna je – podle Orbána – pozvolnější, tudíž snáze přehlédnutelná, ale právě v jejím důsledku se bortí instituce nám známého liberálního státu, který stojí na mezinárodní (globální) ekonomické výměně, a na úrovni států na principu „smíme činit vše, co neomezuje svobodu druhého. (…) A protože jeho obsah není sám o sobě zřejmý, musí jej někdo určit a vymezit. Protože jsme tímto určováním nikoho nepověřili, běžný život nás denně konfrontoval s tím, že rozhodoval silnější. Neustále jsme pociťovali, jak je slabší utlačován.“ Podle Orbána se „soutěž mezi národy ve světě, soupeření, které tu probíhá mezi jednotlivými silovými a spojeneckými strukturami, rozšířily o nový prvek (…). Tím je závod o vytvoření takového státu, který nejspíše povede národ k úspěchu.“[8]

Výše zmíněné výpovědi nejsou ničím jiným než slovním vyjádřením kroků, které Orbánova vláda ve svých konkrétních rozhodnutích už několik let postupně, důsledně a s velkým odhodláním realizuje.

V kampani před volbami v roce 2010 Fidesz sliboval, že pokud vyhraje, urychleně přijme balíček sta zákonů, které měly znamenat revoluční změny. Slib se nekryl s pravdou v tom smyslu, že zákonů, které Fidesz ještě v opozici připravil, nebylo sto, ale téměř sto třicet, a jedním z nich byla dokonce ústava. S jedinou výjimkou – lustračního zákona, o němž ještě bude řeč – vstoupily všechny tyto regulace v platnost během dvaceti čtyř měsíců od okamžiku, kdy se Fidesz dostal k moci.

Vzhledem k velmi nepříznivému stavu státních financí v roce 2010 se do první linie dostaly zákony hospodářského charakteru. Týkaly se likvidace soukromých důchodových fondů, byla zavedena jednotná rovná šestnáctiprocentní daň a silně se snížila daň z příjmu právnických osob CIT (v případě malých a středních firem až na 10 %). Současně, pro omezení předpokládaného poklesu rozpočtových příjmů, se daňový strop DPH zvýšil na 27 %, tedy na nejvyšší úroveň v Evropské unii. Navíc byly největší firmy (de facto zahraniční, převážně německé) z oblasti bankovnictví, telekomunikací a obchodu zatíženy takzvanou krizovou daní ve výši 2,5–6 % ročního obratu.

Podle vzoru metod, kterých v době Marschallova plánu užívalo Rakousko a které daly základ poválečnému

rakouskému ekonomickému zázraku, zavedlo Maďarsko tzv. Nový Széchényiho program. Plán pojmenovaný podle velkého vizionáře a mecenáše z 19. století (založil mimo jiné Akademii věd a nechal postavit první kamenný budapešťský most – Lánchíd) slouží, stručně řečeno, k množení prostředků získávaných z unijních fondů. Umožňuje to zvláštní finanční konstrukce, která využívá státní, samosprávní a soukromé finance. Z programu jsou financovány investice a projekty v šesti prioritních oblastech – farmaceutickém průmyslu, v oblasti obnovitelných energetických zdrojů, podnikání, komunikační infrastruktury, vědy a výzkumu a zaměstnanosti.[9]

Ačkoliv se v Maďarsku o skutečné efektivitě investic realizovaných v rámci Nového Széchényiho programu vede spor, první ekonomická data působí spíš příznivě. Zatímco ještě v roce 2010 se v Maďarsku dokončilo 500 km nových silnic, po zavedení Széchényiho programu to bylo 800 km v roce 2011, 1 000 km (2012) a 1 100 km (2013). Počet nově vytvořených pracovních míst stoupl ze 4–5 tisíc čtvrtletně v roce 2010 na současných zhruba 30–40 tisíc za kvartál. Způsobilo to výrazný pokles míry nezaměstnanosti z 12,5 % v roce 2010 na méně než 8 % v roce 2014. Krom toho výdaje na vědu vzrostly na úroveň 1,4 % HDP, což je sice hodnota nižší než unijní průměr (2 %), je však vyšší než v zemích jako Itálie, Španělsko či Polsko.[10]

Během minulých let se také zcela stabilizovala finanční situace země. Maďarsko mělo na konci roku 2014 zhruba tříprocentní hospodářský růst, tedy druhý nejvyšší v Evropské unii, a také pozitivní obchodní bilanci. Téměř osmdesátiprocentní zadluženost vzhledem k HDP sice neklesá, ale už čtyři roky také neroste. (V naší části Evropy se to zatím podařilo jenom Německu.) Už zmíněná redukce daně z podnikatelské činnosti a z příjmů vedla ke zvýšení počtu daňových poplatníků o téměř 20 %, na 4,1 milionu. Protože daňové úlevy byly provázeny osvobozením rodin se třemi a více dětmi od daně z příjmů, od roku 2011 počet dětí narozených v Maďarsku neustále stoupal,[11] a nastal tak jev zvaný *adógyerek* – „dítě z daně".

Kelet népe

Radikální změny neminuly ani jiné oblasti. Fidesz zcela přeorganizoval státní administrativu, zredukoval počet ministerstev prakticky na polovinu (ze 14 na 8). Snížil také počet parlamentních poslanců – ze 386 na 199. Omezil počet ministerských náměstků, kteří už v rámci resortů nekoordinují práci jednotlivých odborů, ale kontrolují činnost pracovních skupin, které v odborech vznikají podle aktuálních potřeb.

V energetice vláda Fideszu zabránila převzetí národního ropného koncernu MOL ruským Surgutněftgazem a po dlouhé, téměř dvouleté právní bitvě odkoupila od Ruska celých 21 % akcií, jež vlastnilo. V roce 2013 také za cenu 870 milionů euro odkoupila maďarská aktiva německého E.ON a zahájila rovněž akci přejímání jiných zahraničních energetických koncernů (GDF Suez, RWE, ENI).[12] Díky těmto krokům ustalo dosavadní pravidelné každoroční zvyšování cen služeb, jež zmíněné firmy poskytovaly – zatím jim to umožňoval přirozený monopol. Regulace Maďarského energetického úřadu navíc snížily ceny plynu (zhruba o 20 %) a elektrické energie (zhruba o 5 %).[13]

Protože proces privatizace sdělovacích prostředků začal už v roce 1988, je největším maďarským deníkem nadále starý „dobrý" *Népszabadság* (obdoba českého *Práva*) a týdeníkem *HVG*. Unií mnohokrát kritizovaný zákon o tiskových službách a sdělovacích prostředcích z prosince 2010 však brání vzniku mediálních monopolů. Zákon zavedl také omezení reklamních spotů (naprostý zákaz reklam namířených na děti) a tzv. skryté (podprahové) reklamy. Navíc určil minimální proporce ve vysílání programů vyrobených v Maďarsku a v Evropské unii. V případě televize je to 30 % vysílacího času pro domácí programy a 50 % pro unijní (v případě veřejnoprávní televize dokonce 60 % domácích programů), což prospělo domácím tvůrcům a menším subjektům na filmovém trhu.[14] S podobným úmyslem byla také v polovině loňského roku zavedena daň ze zisku z reklamy, jež se dotkla především mediálních gigantů jako televize RTL – ta musela do státní pokladny odvést celkem 34 miliard forintů, tedy něco přes 100 milionů euro.[15]

Změny se nevyhnuly ani oblasti zahraničních věcí, která je v kompetenci Ministerstva obchodu a zahraničních věcí – přičemž slovosled v názvu resortu není náhodný. Maďarsko vsadilo na ekonomizaci své zahraniční politiky. Cílem je lepší vyváženost obchodní výměny, a řečeno otevřeně – redukce podílu unijních zemí (hlavně Německa) ze současných téměř 80 % na 66 % v roce 2018, výhledově pak na 50 %. Má k tomu dojít zvýšením exportu mimo území EU, především do zemí jako Čína, Japonsko, Turecko, Střední Asie a Rusko (právě odtud pramení skepse Budapešti vůči sankcím, které unie vyměřila Moskvě).[16]

Příklon k Východu je přirozený v tom smyslu, že ačkoliv Maďaři mají silné vědomí sounáležitosti se západní kulturou, s rolí, jakou po staletí plnili coby obranný val křesťanství (*antemurale christianitatis*), tkví v nich také podobně silný pocit, že jsou lidem neindoevropským, východním (*Kelet népe*), na což se v 19. a na počátku 20. století vždy s oblibou odvolávali maďarští konzervativci. Podobně důležité je, že východní původ není výlučně předmětem maďarské sebereflexe. Když v prosinci 2013 premiér Orbán během oficiální návštěvy Istanbulu prohlásil: „Také my jsme Turci," znělo to našim uším trochu podivně. Prezident Recep T. Erdoğan na tom však nic divného neviděl. Proto přijal maďarského premiéra podle východního protokolu. Podle něj je například fyzická vzdálenost mezi představiteli dvou zemí při jednání větší než v případě západních státníků, zato je však nepřímo úměrná rychlosti uzavírání obchodů. Pokud se všechny smlouvy podepsané během Orbánovy návštěvy skutečně zrealizují, maďarsko-turecká obchodní výměna ještě v roce 2014 dvojnásobně převýší rok 2013.[17]

Dekomunizace bez lustrací

Maďarsko se poté, co loni v říjnu ukrajinský parlament schválil lustrační zákon, stalo jedinou zemí našeho regionu, která podobnou právní regulaci nadále nemá. Přesto se zdá – pokud necháme stranou výjimečný případ bývalé NDR –, že dekomunizace země a zúčtování s hanebnou minulostí pokročily dnes nejdále právě v Maďarsku. Na tomto případě je také dobře patrné, jak kostku po kostce roste docela nová konstrukce.

Už ve svém prvním funkčním období (1998–2002) vyhlásila Orbánova vláda 16. duben dnem památky obětí holocaustu. V budapešťském sídle gestapa, následně pak komunistické politické policie ÁVH, Orbán později otevřel impozantní Muzeum nacismu a komunismu *Dům teroru.* Jeho ředitelkou se stala šéfová premiérových poradců profesorka Mária Schmidt. Neméně působivé jsou nové pobočky tohoto muzea ve vybraných župních městech, například v Hódmezővásárhely. Jejich osvětová oddělení organizují moderní pedagogické programy o Maďarsku druhé poloviny 20. století pro mladší i starší generaci. Loni v létě byl v Budapešti odhalen sugestivní pomník obětem německé okupace v letech 1944–1945.[18] Téhož roku na podzim bylo vedle parlamentu otevřeno Muzeum masakrů roku 1956. Brzy bude – také v hlavním městě – otevřeno Muzeum ústavy a maďarského parlamentarismu. Loni byla také založena obdoba ÚSTR, Komise národní paměti. Tím se ovšem proces dekomunizace nevyčerpává.

Pod heslem boje s kuřáckou závislostí mládeže byla v Maďarsku před dvěma lety vytvořena přísně limitovaná síť prodejních míst, kde jsou k dostání cigarety. Ty, na rozdíl od Česka, nelze už dnes koupit v obyčejném obchodě nebo u benzínové pumpy. Hlavní obětí této akce se staly trafiky – výlučná místa prodeje tabákových výrobků –, jejichž majitelé museli získat zvláštní oprávnění. Většině se to nepodařilo. Podstatné je, že do roku 1989 se trafiky dostávaly většinou do rukou funkcionářů státní bezpečnosti ve výslužbě, coby přilepšení k důchodu, a obvykle je pak dědili jejich příbuzní.

K faktické dekomunizaci dává příležitost také stěhování ministerstev z Budapešti do míst vzdálených sto až dvě stě kilometrů – ministerstvo národní obrany putuje do Székesfehérváru, ministerstvo zemědělství do Debrecína, ministerstvo pro místní rozvoj do Kecskemétu. (Dislokováno bude také ministerstvo vnitra – zatím se neví, kam.) Stěhování má být dovršeno 15. března 2016 (toho dne se slaví výročí začátku uherské revoluce 1848) a jeho oficiálním důvodem je potřeba decentralizace země. Ve skutečnosti však lze

snadno dojít k závěru, že vyvolá skutečné zemětřesení a podstatné personální změny ve všech zmíněných resortech. Vyhlídka každodenního dojíždění do práce na takovou vzdálenost totiž mnohé odradí, což automaticky otevře možnost zaměstnat zcela nové síly.

Urychlení?

Fidesz si loni znovu zajistil dvoutřetinovou většinu v parlamentních volbách a dosud nevídaným způsobem vyhrál volby do samospráv. Ovládl všechny župy a devatenáct z dvaceti největších maďarských měst – včetně Budapešti, po léta tvrze postkomunistů a maďarské levice. Premiér Orbán to však spíše než jako uznání společnosti za uplynulé čtyři roky vlády přijal jako oprávnění k urychlení reforem a změn. „Situace země se zlepšuje. Směr, kterým jsme se vydali, také působí dobře. To všechno ovšem znamená, že Maďarům se teprve podařilo dostat ze sklepa. Teď máme za úkol vyšlapat do prvního patra."[19] Větší suverenity a lepší hospodářské efektivity se má dosáhnout dalším posilováním státu ve vztahu k nadnárodním politickým strukturám, upřednostněním národních zájmů a „koordinovanou tržní ekonomikou". Ať to znamená cokoliv, jedno je jisté: o Maďarsku a premiéru Orbánovi určitě v nejbližších letech ještě nejednou uslyšíme, což přesně vystihl v prvním letošním čísle *The Economist*: „Viktor se vydal na válečnou stezku."[20]

Poznámky:

[1] B. Góralczyk: *Węgierski pakiet*, Varšava 2000, s. 95.

[2] Osobní vzpomínka. Pohřbu Imre Nagye jsem se zúčastnil jako člen redakce ineditního *Bulletinu* Polsko-maďarské Solidarity.

[3] Z podání profesora Sándora Őze. Srv. B. Góralczyk: *Węgierski pakiet*, op. cit., s. 169–170.

[4] Vztah tehdejších médií k Fideszu dobře odráží redakční komentář v tehdy čelném deníku maďarské inteligence, jakým byl *Magyar Hírlap*: „To my jsme vás [Fidesz] vyhrabali ze smetiště, a my vás tam také znovu pošleme." Více: *Janus-arcú rendszerváltozás. Tanulmányok*. (Ed. M. Schmidt, L. Gy. László), Budapešť 1998, s. 50 a následující.

[5] Viz http://www.origo.hu/itthon/20060917tragarsagokkal.html.

[6] Viz http://www.breuerpress.com/2006/10/06/orban-viktor-beszede-a-kossuth-teren/.

[7] Viz http://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a--europe-forum-cimu-konferencian.

[8] Všechny citáty dle: http://echo24.cz/a/w4S8Q/slavny-orbanuv-projev-k-madarum-poprve-cesky.

[9] Srv. T. Fellegi, Á. Molnár, Z. Petykó: *Új Széchenyi Terv*, Budapest 2010, str. 126–130; http://palyazat.gov.hu/uj_szechenyi_terv1.

[10] *Magyar Tudomány*, týdeník *HVG*, 29. 11. 2014, str. 14.

[11] Viz http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_demografia; http://www.portfolio.hu/gazdasag/egeszsegugy/iden_vegre_tobb_gyerek_szuletik.199281.html.

[12] *Węgry Orbána. Wzór czy przestroga?* (Ed. L. Skiba, M. Rapkiewicz, M. Kędzierski), Varšava 2014, str. 113–116.

[13] Ibidem, s. 117–119.

[14] L. Szymanowska: *Ustawa medialna osłabiła węgierską prezydencję*, Ośrodek Studiów Wschodnich 2011, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-01-12/ustawa-medialna-oslabila-wegierska-prezydencje.

[15] Viz http://www.mfor.hu/cikkek/Felvasarlas__kulonado__haboru___ez_volt_a_magyar_media_2014_es_ev.html.

[16] Viz http://www.origo.hu/itthon/20140825-orban-uj-feladatot-szabott-a-nagykoveteknek.html.

[17] Viz http://www.origo.hu/gazdasag/20130205-orban-viktor--bator-akar-lenni-mondta-a-torokmagyar-uzleti.html.

[18] Odhalení se uskutečnilo navzdory ostrým protestům Berlína, který se dožadoval změny výrazu „německá okupace" v názvu pomníku na „nacistickou okupaci".

[19] Viz http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek--publikaciok-interjuk/folytatni-kell-a-nepparti-politikat.

[20] Viz „Viktor goes to war", *The Economist*, 1/2015, (http://www.economist.com/news/europe/21637414-hungarian-leader--squabbles-some-his-party-and-america-viktor-goes-war).

Maciej Szymanowski (1966) přednáší na Katolické univerzitě v Budapešti, spolupracuje s polským konzervativním týdeníkem *Do Rzeczy*. V letech 2001–2006 byl ředitelem Polského institutu v Budapešti, v letech 2006–2010 ředitel Polského institutu v Praze.

Křesťané a občané

K 25. výročí založení Křesťanskodemokratické strany

Petr Fiala

Možná znáte knihu Jerzyho Kosińského *Byl jsem při tom*, nebo ještě spíše slavný stejnojmenný film s Peterem Sellersem v hlavní roli. Nechci se nikterak identifikovat s postavou prostoduchého zahradníka Chance, ale stejně jako on, i když jsem byl zdánlivě uzavřen v chráněném prostředí, v mém případě intelektuálního a posléze akademického světa, jsem ve skutečnosti byl přímým účastníkem řady dějinotvorných událostí. Tak jsem byl kupříkladu i u prvního z pokusů o vytvoření křesťanskodemokratické strany v Brně, kterým bylo založení neformálního Křesťanskodemokratického klubu, a posléze svědkem cesty mnoha mých přátel do Křesťanskodemokratické strany. Nenásledoval jsem je tam, ale o potřebě jejího vzniku jsem na přelomu let 1989 a 1990 rozhodně nepochyboval. V každém případě jsem šestiletou pouť českých křesťanských demokratů naším stranickopolitickým systémem vytrvale sledoval a reflektoval jako politolog. A protože Křesťanskodemokratická strana ukončila svou existenci v roce 1996 úspěšnou integrací s Občanskou demokratickou stranou, je pro mě důležitý i další osud pravicové křesťanskodemokratické politiky. Tato trojí role, angažovaného svědka, zajímajícího se politologa a pozorného předsedy, mě do značné míry zavazuje k tomu, abych 25. výročí vzniku Křesťanskodemokratické strany připomněl.

Německý žurnalista Wolfgang Mocker si v jednom svém trochu škodolibém aforismu položil řečnickou otázku, zda na křesťanské demokraty věří alespoň Bůh. V českém prostředí by taková otázka byla velmi případná a odpověď by musela být pozitivní, kdybychom měli tu opovážlivost odhadovat, čemu Bůh věří. Ochrannou ruku nad českými křesťanskými demokraty ale nejspíše držel. Těžko bychom totiž hledali druhý politický projekt, který by byl tak málo úspěšný z hlediska voličské podpory a současně tak mimořádně úspěšný z hlediska politického vlivu a podílu na politické moci. Příčiny a souvislosti tohoto vývoje nám pomůže objasnit stručné připomenutí historie Křesťanskodemokratické strany.

Samostatnost, koalice a integrace

Ještě těsně před událostmi tzv. sametové revoluce byl 15. listopadu roku 1989 v okruhu kolem Václava Bendy v rámci disidentského Hnutí za občanskou svobodu založen Křesťanskodemokratický klub. Už 3. prosince téhož roku z něj vznikla Křesťanskodemokratická strana, která byla v poslední lednový den roku 1990 zaregistrována. Jejím zakládajícím předsedou se stal Václav Benda.[1] První sjezd nové strany se konal 24. března 1990 a jeho důležitým rozhodnutím bylo, že KDS nebude nadále kandidovat uvnitř Občanského fóra, ale vydá se na samostatnou cestu. Zde se projevil zřetelný rozdíl ve strategii KDS a téměř souběžně vzniklé Občanské demokratické aliance (ODA), jejíž kořeny lze také hledat v Hnutí za občanskou svobodu.

Křesťanskodemokratická strana kandidovala ve volbách roku 1990 v rámci nově vzniklé platformy Křesťanská a demokratická unie. Přestože bezprostředně po sjezdu představitelé KDS víceméně vylučovali spolupráci s Československou stranou lidovou a uzavřeli dohodu se slovenským Křesťanskodemokratickým hnutím, nakonec právě ČSL tvořila klíčový subjekt nové volební koalice. Snad jen pro připomenutí tehdejších politických souvislostí uveďme, že dalšími členy tohoto volebního spojenectví byla např. Svobodná rolnická strana, Sdružení československých podnikatelů,

Moravské občanské hnutí nebo třeba Klub seniorů. Zřejmě především v důsledku tzv. Bartončíkovy aféry však KDU nedosáhla očekávaného volebního výsledku (8,7 % SL FS, resp. 8,8 % hlasů SN FS a 8,4 % ČNR). Slabá pozice samotné KDS v českém politickém systému se potvrdila v následujících komunálních volbách, kde KDS přesvědčila jen 1,27 % voličů.

Postupně narůstající neshody mezi KDS a ČSL vedly v průběhu roku 1991 (červenec) k založení samostatného poslaneckého klubu KDS v České národní radě a klubu KDS s Mandlerovou Liberálně demokratickou stranou ve Federálním shromáždění. Bezprostředním impulzem k osamostatnění byl pokus představitelů ČSL zmocnit se společné značky KDU, což se jim posléze podařilo. KDS se začala sbližovat s mezitím vzniklou Občanskou demokratickou stranou, jako nástupkyní Občanského fóra, se kterou také 1. dubna 1992 uzavřela volební koalici. Úspěch tohoto projektu potvrdily následující volby, v nichž koalice ODS-KDS získala kolem 30 % hlasů (33,9 % SL FS, 33,4 % SN FS a 29,7 % ČNR). S deseti mandáty v ČNR měla KDS vlastní poslanecký klub, dva ministry (školství a životního prostředí) a místopředsedu ČNR. Nicméně dlouhodobě nízké preference a určité vnitřní napětí vedoucí k pochybnostem o vůdčí roli Václava Bendy vedly na 4. sjezdu KDS v prosinci 1993 k vítězství Ivana Pilipa v boji o předsednickou pozici.

Zpětně viděno bych řekl, že právě zde se už rozhodlo o jejím konci. KDS byla, jak jsem kdysi napsal, „především pokusem katolických intelektuálů vytvořit moderní křesťanskou stranu bez tíživého dědictví českého předválečného katolicismu, která by nenavazovala na problematickou politiku vedení lidové strany v období komunistické diktatury“.[2] Zdánlivě pragmatickou volbou pro veřejnost „přijatelnějšího“ Ivana Pilipa se KDS do značné míry začala sama odřezávat od svých kořenů, aniž by našla něco nového, co by jí pomohlo zůstat relevantní politickou silou. Přestože nový předseda Pilip sliboval novou dynamiku i samostatnou kandidaturu ve volbách, změna v čele strany nedokázala a nejspíše ani nemohla podnítit zájem voličů o Křesťanskodemokratickou stranu. Projevilo se to kupříkladu v komunálních volbách v roce 1994, kde KDS získala jen jedno procento hlasů a pouhých 197 zastupitelských mandátů. Později tehdejší situaci výstižně popsal politolog Lubomír Kopeček, když uvedl, že „voličská podpora strany se trvale pohybovala blízko nuly“ a „bylo víc než zjevné, že podobné výhodné podmínky, za nichž se dvakrát po sobě na zádech silnějšího partnera vyšplhala do parlamentu (…), se už stěží podaří znovu vyjednat“.[3] Bylo potřeba něco udělat. V červnu 1995 byl podepsán návrh na integraci s ODS. Krátce předtím skupina kolem místopředsedy Poslanecké sněmovny Pavla Tollnera nejprve založila samostatný klub KDS 1 a posléze v září 1995 vstoupila do KDU-ČSL. V listopadu 1995 rozhodl 5. sjezd strany o sloučení s ODS a Křesťanskodemokratická strana oficiálně zanikla 31. března 1996, kdy už byl ovšem její předseda současně několik měsíců místopředsedou ODS. Někteří její bývalí členové zastávali dlouho významné funkce v ODS, Marek Benda je zastává dosud; jiní, jako Pavel Tollner nebo Jan Zahradníček, reprezentovali v příštích letech KDU-ČSL.

Křesťanskodemokratická strana v českém politickém systému

Stručná historie KDS nemohla zahrnout všechno. Pozornost by si jistě zasloužil třeba nelehký vztah mezi KDS a ODA, často personálně podmíněný, role složité, pro KDS klíčové, vizionářsky-pragmatické, a přesto se v praktické politice obtížně prosazující osobnosti Václava Bendy nebo opakovaně neúspěšné pokusy dvou křesťanských stran o společný postup.

Osud KDS nebyl však dán politickou strategií a taktikou jejích představitelů, ale především jejím postavením v politickém systému. Už začátkem roku 1995 jsem v knize *Katolicismus a politika* napsal, že KDS nemůže dále samostatně existovat, protože postavení mezi občanskými stranami (ODS a ODA) a křesťanskou stranou (KDU-ČSL) je nevýhodné a velmi zužuje potenciální skupinu voličů.[4] Podle současného hodnocení politologů, jak je nabízí např. Jakub Šedo, „Křesťanskodemokratická strana představovala jeden z řady malých politických subjektů, patřila k těm, které se zformovaly kolem jedné z názorových skupin bývalých disidentů (…), a podobně jako jiné subjekty

opírající se o výraznější osobnosti disentu nezískala výraznější podporu veřejnosti".[5] Přesto si myslím, že vytvoření KDS byl důležitý pokus a že v něm šlo o víc.

Ještě v průběhu listopadu 1989 neprojevovala česká společnost jednoznačnou vůli přiklonit se zcela ke „kapitalistickému systému" se všemi aspekty fungující demokracie. Stále byly živé myšlenky směřující k alternativním konceptům, třetím cestám, spojování údajných výhod socialismu a kapitalismu a značná míra snad pochopitelné sociální a politické naivity. To se projevovalo do značné míry i v rámci Občanského fóra, v němž někteří jeho představitelé chtěli být „nad" stranami, jiní „mimo" strany a další proud měl ambici politické strany nahradit. V takové koncepty jsem nikdy nevěřil. Předpokládal jsem spíše, že se otevřená společnost bude politicky strukturovat v rámci středoevropské tradice a podobným způsobem, jako nám v mnoha směrech blízké společnosti Rakouska nebo i Německa. Neříkám, že jsem to chtěl, byl jsem tehdy obdivovatelem a dítětem anglosaského politického myšlení, ale odborně jsem byl přesvědčen, že k tomu dojde. Proto se mi zdálo vhodné a nutné, aby byla vytvořena pravicová politická strana, která by v souladu se středoevropskými tradicemi měla ambici zahrnout celou konzervativně-liberální část voličského spektra od středu doprava a měla křesťanskodemokratické vymezení. Úvaha byla jednoduchá: ČSL se nemůže v něco takové přetvořit a Občanské fórum takovou perspektivu v tu chvíli nenabízelo. Proto z hlediska logiky vývoje politického systému byl koncept občanské, konzervativní, moderní Křesťanskodemokratické strany namístě.

Je historickým paradoxem, že ve chvíli, kdy se tato představa začala uskutečňovat v praxi, její první obětí byla právě Křesťanskodemokratická strana. Důvod je jednoduchý: přetvořením podstatné části Občanského fóra, rychlejším a úspěšnějším, než bych tehdy očekával, v Občanskou demokratickou stranu se v českém politickém systému objevil subjekt, který představoval konzervativně liberální politiku od prava do středu a byl – jak jsem mnohokrát napsal – velkým pravicovým stranám kontinentální Evropy podobný. V tu chvíli už pro KDS nebylo vedle dominantní občanské strany (ODS) a tradicionalistické středové křesťanské ČSL místo. Bylo jen otázkou času, kdy KDS zanikne, protože svoje historické poslání už splnila, resp. jeho plnění převzal někdo jiný. Že se tak stalo až po několika letech a tím nejlepším možným způsobem, totiž integrací s ODS, je jen dalším důkazem pozoruhodné politické dovednosti jejích čelných představitelů.

Křesťanskodemokratická politika a občanská pravice

Nejspíše se ptáte, kde v tomto mém výkladu zůstalo to „křesťanské". Jak mohu konstatovat, že KDS splnila svou úlohu a že její funkce v politickém systému nejvíce plní ODS? Velké pravicové strany typu CDU či ÖVP v sobě sice obsahují prvky tradiční křesťanské politiky, ale dominantně se jedná o středopravé politické subjekty, jejichž nabídka se vztahuje na všechny voliče v pravé části politického spektra (ale podobnou funkci plní třeba španělská PP /Lidová strana/, která ke křesťanskodemokratickým stranám nebývá řazena). Z tohoto hlediska název není důležitý, byť zpravidla odráží specifické tradice a pro část členů a voličů může mít i identifikační význam. Nenechme se však zmást názvy. V některých zemích s katolickou náboženskou tradicí a vysokou religiozitou relevantní křesťanskodemokratické strany nejsou (Španělsko, Polsko), jinde naopak hrají klíčovou roli.[6]

Křesťanské strany bez onoho všelidového pravicového aspektu jsou dnes spíše menší, kolem středu se pohybující politické subjekty, které se tak trochu řídí dávnou maximou filozofa Jacqua Maritaina, že „zdravá křesťanská politika" stojí „bezpochyby nalevo ve vztahu k praktickým řešením".[7] U nás je jejich představitelkou KDU-ČSL.[8]

To ale nebyla cesta, kterou chtěla kráčet Křesťanskodemokratická strana. Připomeňme si, v čem spočívá rozdíl mezi křesťanskou stranou tradičního typu a moderní křesťanskodemokratickou stranou. Křesťanské demokracii nejde o prosazování zájmů církví, dokonce ani o realizaci sociálního učení katolické církve, a už vůbec ne o prosazování korporativního či religiózního státu nebo něčeho podobného. Křesťanská demokracie však ve své politice vychází z chápání člověka, které je ovlivněno křesťanstvím. Jasně to před

časem vyjádřila předsedkyně CDU, německá kancléřka Merkelová: „Měřítkem CDU je a zůstane křesťanský obraz člověka. To je také odmítnutí jakékoliv ideologie.“[9] Svoboda, lidská a občanská práva jsou základními kameny, na nichž stojí evropská civilizace jako hodnotové společenství, které vyrůstá z křesťanského pojetí člověka. Pro křesťanskodemokratickou politiku současnosti, jak ji uplatňují ty strany, které jsou dlouhodobě úspěšné, je rozhodující chápání člověka jako svobodné a odpovědné bytosti, která má přednost před ideologiemi, před státem. V tom se liší od levicového chápání společnosti. Důraz na svobodu a odpovědnost je nebo by měl být jedním z typických příznaků pravicové strany, a to i té, která v názvu odkazuje ke křesťanství.

Význam Křesťanskodemokratické strany

Podíváme-li se i z tohoto úhlu pohledu zpětně na dávné programové dokumenty KDS, zjistíme přinejmenším dvě pozoruhodné věci. Jednak že v tom základním neztratily na aktuálnosti a současně že mnohé z cílů tehdejší Křesťanskodemokratické strany jsou dnes v politice prosazovány. KDS chápala „společnost jako pospolitost jednotlivců, kteří vědí o své sounáležitosti, kteří mají svobodnou vůli a jsou nadáni základními právy a svobodami“. Byla silně prozápadní, odmítala myšlenku, že by západní liberalismus byl největším ohrožením křesťanských ideálů. Prosazovala omezování role státu a důsledné snižování daňové zátěže.[10] To jsou věci, které dnes naplňuje ODS, a v tomto směru je i pokračovatelkou úsilí, s nímž byla zakládána Křesťanskodemokratická strana.

Byla tedy Křesťanskodemokratická strana úspěšná? Jako politický subjekt nebyla, jako politický ideový proud nepochybně ano. Cíle, s nimiž byla zakládána, ať už to bylo vytvoření standardního demokratického politického systému s politickými stranami, rozvinutí pravicové politiky založené na svobodě a odpovědnosti jednotlivce nebo prozápadní orientace České republiky, byly v uplynulém čtvrtstoletí bohatě naplněny. KDS se na tom podílela samostatně i jako silný názorový proud po integraci s Občanskou demokratickou stranou.

Mnohé z toho, o co křesťanští demokraté před pětadvaceti lety usilovali a co pomáhali vytvořit, je dnes znovu bohužel ohroženo. Ale to už je jiný příběh. Ukazuje nám však jasně, že čtvrt století od vzniku Křesťanskodemokratické strany není jen historickým výročím, ale i aktuálním připomenutím ideálů, za které musíme v naší politice znovu bojovat.

Poznámky:

[1] Srov. Benda, Václav: *Noční kádrový dotazník a jiné boje. Texty z let 1977–1989*. Praha, Agite/Fra 2009.

[2] Fiala, Petr: *Katolicismus a politika*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1995, s. 236.

[3] Kopeček, Lubomír: *Éra nevinnosti. Česká politika 1989–1997*. Brno, Barrister & Principal, 2010, s. 189.

[4] Fiala, Petr: *Katolicismus a politika*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1995, s. 237–238.

[5] Šedo, Jakub: Křesťanskodemokratická strana. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.: *Politické strany. II. díl: Období 1938–2004*. Brno, Doplněk, 2005, s. 1560.

[6] Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír: *Politické strany*. Praha, Grada, 2010, s. 161.

[7] Maritain, Jacques: *Der Bauer von der Garonne*. München, Kösel, 1969, s. 33.

[8] Srov. Fiala, Petr: *Laboratoř sekularizace*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

[9] Kancléřka Merkelová to uvedla na ideové konferenci CDU 20. února 2006.

[10] Viz Šedo, Jakub: Křesťanskodemokratická strana. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.: *Politické strany. II. díl: Období 1938–2004*. Brno, Doplněk, 2005, s. 1557–1558.

Petr Fiala (1964), politolog a politik; předseda Občanské demokratické strany a profesor politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.

Konec Visegrádu?

Co nám řekla ukrajinská krize?

Bartosz Światłowski

Rok 2014 měl pro Visegrádskou skupinu znamenat hlavně oslavy kulatých výročí pádu komunismu, vstupu do Severoatlantické aliance a do Evropské unie. Měli jsme si nostalgicky připomenout základní mezníky na naší – společné – cestě. Namísto toho byla V4 drsně konfrontována s realitou. A také se skutečností, že kromě vzpomínek nám možná moc společného nezbylo…

Vývoj událostí na Ukrajině – od Majdanu přes ruskou invazi na Krym až k válce v Donbasu – představuje naprosto novou a výjimečnou zkoušku jednoty Visegrádské skupiny. Zde už totiž nejde o „společné vyjednávací strategie" a „technickou koordinaci postupů" v rámci evropské politiky, na níž v posledních letech V4 stavěla smysl své existence. Do popředí se dostává kompatibilita geopolitické perspektivy, z níž by měla vycházet společná odpověď na narušení bezpečnosti v nejbližším okolí. Aktuální geostrategická výzva narušila atmosféru oslav přelomových výročí, strhla oponu mírové rétoriky a na scéně zanechala politično v jeho brutální podobě. Ruský neoimperialismus vytvořil hraniční situaci, boj o svobodu a integritu Ukrajiny, a zároveň prověřil skutečnou hodnotu jednotlivých regionálních a nadnárodních spojenectví. Na jedné straně situace Ukrajiny nenechává nikoho na pochybách o smysluplnosti členství Polska, Česka, Slovenska a Maďarska ve vojensko-politické Severoatlantické alianci. I přes odlišné pohledy na způsob reakce NATO na ruskou ofenzívu zdůrazňovali zástupci všech čtyř států důležitost členství v NATO i EU jako faktor, který výrazně zvyšuje stabilitu a pocit bezpečí. Na straně druhé – ukázala se být obtížnou zatěžkávací zkouškou aktuálních a přímých základů, na kterých stojí visegrádská spolupráce.

Ruská agrese představuje zkoušku nejen pro životaschopnost efektivního politického spojenectví, jako např. otázky aktuální politicko-ekonomické konjunktury nebo geografické blízkosti, ale také univerzálnější hodnoty: potenciál jednotlivých zemí, identitu politických elit, názor veřejnosti nebo význam historické a kulturní spřízněnosti. Nejzákladnějším důvodem spolupráce v rámci V4 je totožná politická a hospodářská startovací čára na začátku devadesátých let. Spolupráci nových lídrů středoevropských zemí motivovalo především rozhodnutí nenechat bezpečnost ve vzduchoprázdnu a snaha o „návrat do Evropy". Toto společenství cílů odsunulo výrazné odlišnosti na okraj zájmu expertů. Odtud pramení i určitá iluze efektivnosti nebo správného fungování Visegrádské skupiny, kterou najdeme také v bilaterálních vztazích mezi jednotlivými státy.

Velmi přesně tento jev ilustrují polsko-české vztahy a přístup obou států ke kooperaci v rámci V4. Tolik potřebná spřízněnost vychází z obecného kontextu, reality dané historické etapy, ale nezahlazuje stálé a všudypřítomné rozdíly. K těm patří odlišnost geopolitického směřování, rozdílné dědictví politického myšlení a odlišné vnímání základních kategorií definujících vlastní pozici v postkomunistické mezinárodní realitě nebo jiné nastavení politického realismu, určující strategické cíle Varšavy a Prahy. Závažnost a trvalost těchto odlišných faktorů zbavila visegrádskou čtyřku možnosti fungovat na regionální úrovni jako politický subjekt – chybí institucionalizace spolupráce, politické vedení a nastavení mechanismů umožňujících dosahovat kompromisu.

Geopolitické směřování

Ačkoli procesy historického znovuzrození současné české a polské státnosti jsou podobné, a mohly by tak představovat jeden ze sjednocujících faktorů, nijak zásadně podstatu geopolitické orientace obou států nezměnily. Středoevropské národy sdílely ve 20. století podobné historické osudy a tento fakt pro mnohé zastínil skutečnost, že hlubší geopolitické a kulturní orientace obou zemí se zásadně liší. Specificky české geopolitické směřování vychází z jednoduchých bodů: Česko bezprostředně nesousedí s žádnou zemí východní Evropy a na jeho území rovněž nežije početná národnostní menšina, o jejíž zájmy by musel český stát dbát, přidává se navíc i jedinečnost a ambivalentnost česko-německých vztahů. Základní vlastností tohoto směřování je také – z polského úhlu pohledu velmi podstatný – umírněně pozitivní vztah k Rusku, které je pokládáno buď za nepříliš nebezpečného hráče světového systému, nebo (v některých historických momentech) přímo za spojence proti germánské hegemonii. Uzlovým bodem české politiky byl totiž vždy vztah k německé kultuře, státnosti a ekonomickému modelu. Tato pochopitelná orientace na Západ je spojena s pocitem příslušnosti k Evropě a také s přesvědčením o tom, že osud české národní existence se rozhoduje právě tam, a ne v konfrontaci se vzdáleným Ruskem. „Chronická porucha soustředění" na východní problematiku a obavy z polské snahy dominovat vedly na počátku devadesátých let k tomu, že si Česká republika od široce pojatého východu (a zároveň V4) vytvořila odstup, a to ve prospěch okcidentalizace svého politického i ekonomického směřování. Zatímco Polsko stálo na počátku obtížného uspořádání vztahů s Ukrajinou, Běloruskem a Litvou (integrálními součástmi dávné Rzeczpospolité) nebo Ruskem, českým problémem zůstávaly především hospodářské otázky spojené s nutností definovat novou formu koexistence se Slovenskem. Tato zásadní asymetrie geopolitických výzev se projevovala nejen v politické praxi (klausovská rezignace na hlubší spolupráci v rámci V4), ale rozhodovala také o výběru jiné tradice politického myšlení, které přímo formovalo programy nových vlád nebo nepřímo ovlivňovalo způsob přemýšlení o roli vlastní země v novém uspořádání světové politiky.

České diplomatické struktury ovládli bývalí disidenti a ztělesněním nové „antipolitické politiky" se stal prezident Václav Havel. Češi si osvojili alternativní způsoby myšlení o politice jako poli morálního obrození. Toto dědictví se samozřejmě přizpůsobilo reáliím postkomunistického světa, v důsledku tedy vedlo ke vzniku určité etické značky české zahraniční politiky, zdůrazňující význam právního státu, lidských práv, humanismu nebo demokratizace. Češi tedy nejen přesvědčovali, ale také investovali prostředky do rozvojové a transformační politiky, a průběh vlastních systémových a státních změn dávali za vzor mírové evoluce.

Polské elity navázaly ve svých aktivitách v mezinárodní sféře především na dědictví pařížského exilového časopisu *Kultura*, který zdůrazňoval nutnost dobře vycházet se svými sousedy. To pochopitelně vedlo k soustředění velké části úsilí na problematické historické vztahy a geostrategické otázky na východě, včetně akceptace poválečné změny hranic. Definitivní zřeknutí se nároků na bývalá polská území na Ukrajině, v Litvě a Bělorusku bylo pokládáno za samozřejmost. Panovalo všeobecné přesvědčení o nutnosti posílit suverenitu Ukrajiny, klíčového partnera ve stabilizaci polské geopolitické situace.

Zdá se tedy, i s ohledem na ekonomické rozdíly, že český prostor zahraniční politiky se rozprostíral mezi havlovskou antipolitikou a klausovským a zemanovským pragmatismem, zatímco polskou politiku určovala nutnost dosáhnout řady historických smírů spolu se zvláštním pocitem mise ve východní politice. Proto se na mnoho let stal polem zahraniční politické aktivity Prahy a jejím nejosobitějším územím spíše západní Balkán a rozvojová pomoc, zatímco Polsko výjimečnost své mezinárodní pozice spojovalo především s východní problematikou.

Střelka politické racionality

Českou zahraniční politiku legitimizovaly její dva hlavní rozměry – morální nesouhlas s porušováním lidských práv a ekonomické dohánění životní úrovně podle západních standardů. Po nějaké době, zatímco

z politické scény odcházeli zástupci bývalých disidentů a objevovaly se další výzvy spojené s globalizací a přizpůsobováním českého hospodářství fungování v nových podmínkách společného trhu v EU, začala etická složka ztrácet svou sílu. To v Česku ještě více posílilo význam politické racionality, jejímž základem se stala přednost národního ekonomického zájmu České republiky před přemýšlením v kategoriích společného osudu střední Evropy. Češi si zachovali schopnost asertivně definovat své priority, čímž visegrádskou spolupráci odsoudili k politické mělkosti. Polsko si, na rozdíl od svého jižního souseda, udrželo schopnost definovat vlastní pozici prizmatem regionální geopolitiky. I když se polská diplomacie ocitla pod různými vlivy modernizačního přejímání, kopírování a adaptování vnějších směrnic, stále se vymezovala vůči hlavní geostrategické výzvě – poloze mezi „Německem a Ruskem". Proto se polská aktivita v letech 2004, 2008 nebo 2014 soustředila na Ukrajinu a Gruzii, ve své podstatě bez ohledu na ideové kořeny těch, kteří byli zrovna u moci.

Tento zásadní rozdíl se projevuje nejen v tom, co polské a české postoje rozděluje, ale také spojuje. Období velmi dobré spolupráce mezi vládou Mirka Topolánka a ostatními státy Visegrádské skupiny se opíralo především o sdílené, ačkoli asymetrické faktory. Česko se po dosažení klíčových priorit zahraniční politiky v roce 2004 ocitlo v programovém vzduchoprázdnu a při hledání výplně se obrátilo k dosud marginálnímu východu. Byl to však spíše důsledek problémů interní povahy – energetické závislosti visegrádských zemí, plynových rusko-ukrajinských krizí, blížícího se předsednictví v Radě EU a také hledání nových odbytišť – než nějaké otevřené reinterpretace paradigmatu české diplomacie. Jejím konstitutivním prvkem i nadále zůstalo prvenství vnitřní politiky a oné politické racionality, která doporučovala soustředit se na úzké národní zájmy. Dokonce i záležitosti na první pohled sjednocující konzervativní strany – odpor vůči lisabonské smlouvě a centralismu byrokratické mašinerie v Bruselu – se ukázaly být natolik nepodstatné a asymetrické, že znemožňovaly tvorbu pozitivního programu vymezujícího se vůči EU (např. prostřednictvím společného fungování ve frakcích Evropského parlamentu). Pro vývoj polsko-českého spojenectví v přístupu k unijním myšlenkám v letech 2007–2010 je charakteristické minimum spolupráce, založené navíc spíše na náhodném nesouhlasu s expanzivností Bruselu než na reálné ideové souběžnosti. Polsko, Česko, Maďarsko a Slovensko tedy skutečně spojuje hlavně chybějící jasně formulovaná státní doktrína. Ani v jednom ze států po roce 1989 nevznikl program, který by načrtával klíčové sféry problémů, institucionální a systémové reformy, paralelní demokratizační procesy, dekomunizaci a privatizaci. Takové programy by přitom byly jedinou cestou, jak jasně ocenit potenciál spolupráce v organismech typu Visegrádské skupiny.

Visegrádská skupina jako iluze jednoty

Válka na Ukrajině upozornila na hluboké vnitřní rozpory uvnitř V4 a zároveň odhalila dva z polského i českého pohledu velmi významné nedostatky: neschopnost dlouhodobě ovlivňovat krizové situace v nejbližším sousedství a jalovost a povrchnost ideového zdůvodnění dosavadní zahraniční politiky. Po období účasti v mezinárodních vyjednáváních na počátku krize bylo Polsko od vlivu na události odsunuto západními mocnostmi. Český přístup – nejdříve poměrně principiální, v porovnání se Slovenskem a Maďarskem – byl pak rychle vychýlen zájmy ekonomické a energetické povahy. Pro Varšavu znamenala ukrajinská krize fiasko politiky založené na polsko-ruském sblížení, které se po roce 2007 stalo hlavním kapitálem a palivem diplomacie ministra Sikorského a premiéra Tuska. Přístup českých elit potom zbavil iluzí ty, kteří se neúnavně pokoušeli udržet v české diplomacii etický prvek. Posledním politikem výrazně spojujícím své činy s morálním rozměrem mezinárodněpolitických vztahů byl snad ministr Schwarzenberg, vyvažující chladný pragmatismus Václava Klause. Definitivní opuštění disidentské tradice v Česku a zároveň potvrzení chybějících relevantních nástrojů polské východní politiky (současná forma Východního partnerství se ukázala být nespolehlivá) jsou důkazem chronické neschopnosti stvořit nový modus operandi, posilující pozici obou zemí i celé Visegrádské skupiny. To ve své podstatě znamená kapitulaci V4 jako určitého

jednotného celku. Česko, Maďarsko a Slovensko vědomě rezignují na ambiciózní geostrategické cíle s regionálním dosahem. Polsko se pak po několika letech usilování o reset vztahů s Ruskem a současném úzkém přilnutí k Německu zmítá nyní mezi nutností bránit se návratu ruského imperialismu a nedostatkem prostředků na realizaci vlastních institucionálních nápadů na úrovni evropské politiky (jako např. energetická unie). Osa sporu, která vznikla kolem otázky stálé přítomnosti armády ve východním výběžku NATO, přiblížila postoj Česka, Maďarska a Slovenska německé zdrženlivosti, zatímco Polsko zůstalo v jednom šiku s pobaltskými státy a Velkou Británií, požadujícími neutralizaci ruského ohrožení. Je-li politický význam Visegrádské skupiny jen fasádou, musíme se v tomto kontextu obávat o další osudy regionu, jehož jednotlivé části budou zanedlouho konfrontovány s přehodnocením dosavadního evropského řádu.

V první řadě je to otázka podoby další evropské integrace. Dnes se zdá, že převažuje snaha prohloubit ekonomickou spolupráci vybrané skupiny členů EU nad rozšiřováním organizace o další politické subjekty. Tváří v tvář událostem v nejbližším sousedství střední Evropy by měl tento scénář budit neklid zemí V4, a především je nutit nejen k solidárnímu navýšení výdajů na obranu, ale také k redefinici způsobu existence Visegrádské skupiny jako ekonomicko-geopolitického celku. Schopnost sebevymezení ve vztahu k mezinárodnímu společenství byla v posledních letech velmi pošramocena. Státy V4 navíc postrádají hluboké, esenciální základy, které by je spojovaly, a nalézt tak společné zájmy s konstitutivním charakterem (např. geopolitické ruské ohrožení, společný scénář utrácení evropských prostředků po roce 2020, změna metody počítání hlasů v Radě EU od letošního roku) bude zřejmě nemožné. Ačkoli je těžké uvést hlavní viníky takového stavu věcí, lze jednoduše popsat hlavní překážky a pochybení.

Polsko rezignovalo na roli politického lídra, který by uznával rovnost všech členů V4, vycházel by z jejich společensko-hospodářského potenciálu a zároveň by využil své přirozené vůdčí predispozice. Koncept východní politiky, slavící rétorické triumfy po roce 1989, vyrůstal původně z potřeby zbavit se vzpomínky na mocenské choutky meziválečného Polska a navazoval na nutnost smíření se se státy „ULB“ – Ukrajinou, Litvou a Běloruskem, tedy z myšlenky prosazované exilovým časopisem *Kultura*. Polsko se mělo po znovuzískání svobody zříci přeludů o dávných hranicích a snažit se především o smířlivost v historických procesech a předvídatelnost modernizačních schémat. Naopak Češi se pokoušeli zdůrazňovat svůj status premianta ekonomické transformace, plnoprávného člena evropské rodiny a lídra v oblasti ochrany lidských práv, úporně se však drželi cesty vyznačené střelkou politické racionality, která nepřekračovala horizont nejužších národních zájmů. Maďarsko a Slovensko byly dlouho ponořené do národnostních a územních sporů (Gabčíkovo/Nagymaros) a pouze zvyšovaly neschopnost dosáhnout kompromisu jako principu fungování Visegrádské skupiny. Právě proto nejsou podstatou dosavadní činnosti V4 fondy financující vědecké projekty nebo koordinace politických postojů, ale pouhá iluze spolupráce. Skupina není organickým celkem, protože Polsko se vzdalo aspirací vést region a stát se svébytným centrem vysílajícím impulzy k jednotlivým členům systému. Visegrád nemůže být mechanickým celkem, protože nefunguje institucionalizovaná spolupráce, jež by vyžadovala přesměrovat kompasy politické rentability směrem ke společné aktivitě a vykročit z úzké národní perspektivy. V4 není dokonce ani umělým celkem, který by vypěstoval účinné mechanismy vedoucí k dosažení kompromisu a spojoval by teze a antiteze jeho částí. Symetrie hlubokých slabin a asymetrie slabých podobností předem vylučují přítomnost základního obsahu, který by mohl dynamizovat dvacet let nehybnou formu Visegrádské skupiny.

Přeložila Lucie Zakopalová.

Bartosz Światłowski je analytik online platformy Visegrad Plus, kterou zřizuje krakovský think-tank Klub Jagielloński.
Článek vznikl v rámci projektu 25/15/10: společná výročí a společné výzvy, organizovaného Občanským institutem za podpory Česko-polského fóra.

Ike a jeho skvělé americké desetiletí

Prezidentské období D. D. Eisenhowera, 1953–1961

Paul Johnson

Když generál D. D. Eisenhower, známý důvěrně jako Ike, vstupoval do Bílého domu, bylo mu už šedesát dva let – na prezidentský úřad byl tedy poměrně starý. Po fyzické stránce byl ve skvělé kondici. Vážil sedmdesát devět kilo, což znamená, že měl skoro stejnou váhu, jako když končil vojenskou akademii ve West Pointu. Měřil sto sedmdesát sedm centimetrů, ale většina lidí ho odhadovala spíš na sto osmdesát a často i víc, neboť vždy chodil rovný jako pravítko. Stále ještě pravidelně vstával v šest hodin ráno a tento zvyk mu vydržel během celých osmi let v Bílém domě.

Ikea šokoval chaos, jenž v Bílém domě za Trumanovy vlády panoval. Okamžitě zavedl zásadní změny, po nichž administrativa Bílého domu fungovala, jak na to byl zvyklý z armády. Na každý den měl připravený podrobný rozpis práce (často doslova po minutách) a o všem se vedly pečlivé záznamy. Všechny telefonáty se přepisovaly nebo nahrávaly, samozřejmě pokud byla k dispozici potřebná technika, a u každého jednání byla přítomna zapisovatelka. Díky tomu mají historici a další odborníci o Ikeově pobytu v Bílém domě daleko víc materiálů než z Trumanovy (či Rooseveltovy) doby. Svým způsobem se dá říct, že Ike položil základy systému, jenž později sehrál tak významnou roli při aféře Watergate. Od prvních okamžiků Ikeova pobytu v Bílém domě šlo především o to, kdo k němu bude a nebude mít přímý přístup – o Ikea byl pochopitelně nesmírný zájem, na což byl ostatně zvyklý už ze svého dřívějšího života. Ike si s sebou samozřejmě přivedl svůj vlastní tým nejbližších spolupracovníků, kteří se zčásti rekrutovali z posledních let jeho vojenské kariéry; doprovodili ho jeden plukovník, dva seržanti a čtyři písařky a na všechny dohlížel jeho syn John.

Ike si dal neobyčejně záležet na výběru členů svého kabinetu a nemenší pozornost věnoval obsazování vyšších úřednických pozic v Bílém domě. Využíval při tom své vojenské zkušenosti. Rozhodně ale nedával přednost svým starým přátelům a kolegům z armády. Jedinou výjimkou byl Bedell Smith, kterého jmenoval náměstkem ministra zahraničních věcí – jako protiváhu Johnu Fosteru Dullesovi. Ike si Dullese, jenž si získal jméno jako firemní právník na Wall Street, neobyčejně vážil. Oceňoval zejména jeho dlouholeté diplomatické zkušenosti, které začal získávat již za vlády Woodrowa Wilsona. Dulles byl mimořádně výrazná osobnost a hodně lidí jej mělo za tvůrce Ikeovy zahraniční politiky. Což je ovšem naprostý nesmysl. Dulles se mi nedlouho před svou smrtí osobně svěřil, že během působení v Ikeově administrativě vždy pracoval výhradně pro prezidenta a pod jeho vedením; každý den ráno a pak znovu večer mu osobně či alespoň telefonicky podával zprávu o svých záměrech. Jen velmi vzácně rozhodoval bez Ikeova vědomí a i tak vždy spoléhal na to, že Ike jeho krok následně schválí. A neméně přísně Ike kontroloval i ministerstvo financí; vždy mu šlo především o to, aby fiskální rok skončil vyrovnaným rozpočtem, ale za celých osm let se to podařilo jen dvakrát. Ovšem i to byl výrazný úspěch. Ike v žertu říkal, že by se rád vyrovnal prezidentu Jacksonovi a srazil státní dluh na nulu, ale současně dodával: „Všichni ale víme, že Jackson byl demokrat, takže těm jeho číslům ve skutečnosti příliš nevěřím."

Ike si do svého deníku poznamenal: „Politickou funkci by neměl zastávat nikdo, kdo o ni aktivně usiluje." A dále si rovněž zapsal: „Na vysokých politických postech bychom měli mít pouze lidi, kteří si to mohou díky své finanční situaci dovolit." Ideální by podle něj

byli úspěšní podnikatelé, kteří jsou funkci ochotni obětovat čas i peníze; navíc by dal přednost těm, kteří se úspěchu dobrali svým vlastním úsilím, před lidmi, jimž majetek spadl dědictvím tak říkajíc do klína. Za svého spolupracovníka si vybral L. Shermana Adamse, s kterým se osobně prakticky neznal, a spolu s generálním prokurátorem Herbertem Brownellem ml. ho pověřil prověřováním a výběrem dalších lidí. Patřili k nim mimo jiné vedoucí vládního rozpočtového výboru Joseph M. Dodge a Henry Cabot Lodge ml., jenž působil jako americký velvyslanec v Organizaci spojených národů a člen vládního kabinetu. Ministrem obrany se stal Charles E. Wilson, prezident společnosti General Motors, v Ikeově době největší firmy ve Spojených státech, a do úřadu ministra financí usedl George M. Humphrey, předseda správní rady M. A. Hanna and Company, velké společnosti z Ohia. Všichni uvedení muži prošli důkladnou prověrkou, ale pro Ikea to byly takřka neznámé tváře. Ike při prvním setkání s Humphreym s úsměvem poznamenal: „Vidím, Georgi, že se češete stejně jako já." (Oba byli plešatí.) Alespoň zběžně znal ministra vnitra Douglase J. McKaye a ministra zemědělství Ezru Tafta Bensona; ministra pošt (v Ikeově době šlo o vládní úřad) Arthura E. Summerfielda znal pouze jako předsedu republikánského Národního výboru. Na pozici ministra práce si Ike vybral demokrata Martina P. Durkina z Americké federace opravářských a instalatérských odborů. Redaktor z liberálního časopisu *New Republic* k tomu jízlivě poznamenal: „Ike sestavil kabinet tvořený osmi milionáři a jedním instalatérem." Ike měl ale ve svém týmu ještě jednoho člena, tedy členku, o níž mluvil jako o „povinné ženě". Šlo o Ovetu Culp Hobbyovou, které svěřil „nenáročné" ministerstvo zdravotnictví, vzdělání a sociální péče. Ike ji poznal jako skvělou velitelku Ženských armádních sborů a později ji oceňoval jako jednu z významných členek „Ikeových demokratů". Hobbyová však vlastnila texaské noviny a byla tak vlastně další milionářkou.

* * *

Od samého začátku poskytl Ike mimořádný prostor zástupcům tisku a Bílý dům po celou dobu jeho mandátů ohromoval otevřeností, jakou nikdo nepamatoval. Ike jako první prezident zavedl úřad tiskového mluvčího na plný úvazek. Stal se jím James C. „Jim" Hagerty, jenž pro Ikea každý týden organizoval tiskovou konferenci a další připravoval při různých mimořádných příležitostech. Během osmi let strávených v Bílém domě se Ike s novináři setkal na celkem sto devadesáti třech konferencích. Od roku 1955 navíc pravidelně vystupoval v televizi. Ike byl skvělý herec a média ho milovala. Současně je ale uměl dokonale obalamutit. Neklamal je sice zavádějícími informacemi, ale soustavně v nich vyvolával dojem, že pracuje daleko méně, než tomu bylo ve skutečnosti. Měl za to, že když nechá novináře a reportéry v přesvědčení, že většinu času tráví na golfovém hřišti, nebudou ho obtěžovat dotěrnými otázkami a spokojí se s jeho vágně formulovanými odpověďmi.

Jeho žena Mamie o svém programu v Bílém domě ze zásady neposkytovala žádné informace. Mimo jiné proto, že vstávala hodně pozdě a podobně jako Churchill stihla spoustu práce v posteli. Většinou z pokoje vycházela až kolem desáté a mnohdy kolem dvanácté či ještě později. A nechtěla, aby se to o ní vědělo. Občas ale prohodila: „Ženy po padesátce by neměly vstávat před polednem." Dokonce se stávalo, že zůstala v posteli až do večera, hlavně v neděli. Když byli s Ikem sami, vždy jedli společně u stolu, kde se k nim často přidávala Mamiina matka, paní Doudová. Mamie říkala: „Mou jedinou kariérou je Ike." Golf ani bridž s ním ale nehrála, protože ji při každé sebemenší chybě zhurta plísnil. Jinak ale působili jako harmonický pár, především během pobytu v Bílém domě.

* * *

Ike dobře věděl, jak nesmírná síla se skrývá v jaderných zbraních, a vždy měl na paměti případné následky jejich použití. Když nastupoval do prezidentského úřadu, Spojené státy měly ve svém arzenálu šestnáct set jaderných bomb a každý den přibývala další. Ike – na rozdíl od Trumana (a později Kennedyho a Johnsona) – nikdy vážně neuvažoval o tom, že by je mohl použít. Během osmi let v Bílém domě mu to jeho poradci přinejmenším šestkrát dali ke zvážení a on to pokaždé rozhodně odmítl. Považoval je ale za nezbytnou

součást diplomatické šachové partie se Sovětským svazem a neváhal je rozmístit do bezprostřední blízkosti Ruska: v polovině padesátých let se třicet šest procent amerických vodíkových bomb a čtyřicet dva procent atomových bomb nacházelo mimo americké území. Ike dal předsedovi Komise pro jadernou energii Lewisi L. Straussovi povolení, aby provedl test obří mnohamegatunové vodíkové bomby. Na jeho úspěšný výsledek reagoval s neskrývanou radostí: „Bravo! Největší bomba v dějinách Spojených států." V prosinci 1953 předložil na půdě Organizace spojených národů návrh na „mírové využití atomu" a byl zklamaný, když na něj Rusové nereagovali. Současně ho to ale nepřekvapilo. Věděl, že jaderné odzbrojení v podmínkách studené války nebude nijak snadnou záležitostí. Necítil žádnou náklonnost k J. Robertu Oppenheimerovi považovanému za „otce atomové bomby" a předsedovi poradního orgánu Komise pro jadernou energii a bez váhání podepsal příkaz, kterým mu byla pro „charakterové vady" (nikoli kvůli nedostatku loajality, což byl skutečný důvod) zrušena bezpečnostní prověrka.

Ike byl odjakživa tvrdý hráč. Pokud tím mohl zabránit krveprolití, případně prosadit zájmy Západu, neváhal se uchýlit k léčce, lžím a často i různým nečistým trikům. Plně podporoval plány CIA (z dubna 1953) na sesazení íránského předsedy vlády Muhammada Mosaddeka a obnovení šáhova režimu. Operaci Ajax osobně schválil a Kermitu „Kimu" Rooseveltovi ml., jenž ji měl na starosti, řekl: „Udělejte, co je třeba, a neobtěžujte mě detaily." Celá akce pochopitelně proběhla v naprostém utajení a Roosevelt za ni později – opět potají – od Ikea dostal Medaili za obranu vlasti.

Podobně zakročil i proti nebezpečnému guatemalskému režimu prezidenta Jacoba Árbenze Guzmána, jehož považoval za vážnou hrozbu pro americkou národní bezpečnost. Bral to jako nezbytnost. Jiné prostředky neviděl. O zásahu rozhodl při pozdní nedělní snídani s šéfem CIA Allenem W. Dullesem. Akce se v mnohém podobala operaci Ajax a proběhla v červnu 1954. Na první tiskové konferenci přenášené médii devatenáctého ledna 1955 Ike prohlásil, že svržení Árbenze považuje za jeden ze svých největších úspěchů; současně šlo o jedinou tajnou akci CIA, kterou později zmínil ve svých pamětech.

Při nástupu do úřadu Ike sepsal na kus papíru svá „hlavní témata": v seznamu byly daně, rozpočet, Korea, výdaje na obranu, zahraniční pomoc a světový mír. Dvacátého šestého července 1953 se mu přes odpor korejského prezidenta I Sung-mana, Johna Fostera Dullese a republikánských jestřábů podařilo ukončit boje na Korejském poloostrově, které se dostaly do mrtvého bodu, ale každý týden stály život mnoha amerických vojáků. Již v Ikeově době to bylo považováno za jeden z jeho největších úspěchů a Ike ho ještě dále zhodnotil, když s pomocí velké části ušetřených finančních prostředků pomohl korejskému válkou rozvrácenému hospodářství, čímž položil základy jedné z nejsilnějších ekonomik Asie. Neméně významné bylo při zpětném pohledu jeho rozhodnutí nezasahovat ve Vietnamu; kdyby totéž udělali i jeho následovníci, americká historie se by vyvíjela jiným, daleko lepším směrem.

Ike od samého začátku obhajoval Severoatlantickou alianci a byl pevně přesvědčený, že Spojené státy musejí Evropu vojensky podporovat. Současně ale opakovaně upozorňoval, že evropské země by měly daleko víc investovat do obrany, každá podle svých vlastních možností a zdrojů, pokud možno tak, aby si nakonec Evropa jako celek dokázala zajistit bezpečnost bez americké pomoci. Proto nadšeně přivítal návrh na vznik Evropského obranného společenství (EOS), tedy vlastně jakési „evropské armády", se kterým přišli Francouzi, kteří, a nejen oni, v něm viděli přijatelnější alternativu opětovného vyzbrojení Německa. Francouzský parlament ovšem odmítl smlouvu ratifikovat, a ta nikdy nevešla v platnost. Ike byl zklamaný, ale neúspěch vzal jako vždy pragmaticky. Místo hořekování nad nezodpovědností francouzských

zastupitelů odpověděl přijetím Německa do NATO. „Kverulováním válku nevyhrajeme a ani ji neodvrátíme," říkával s oblibou. Souhlasil s návrhem, podle něhož mělo mít Německo malou armádu o celkovém počtu maximálně dvanácti divizí; muselo se zříct jaderných zbraní a souhlasit s přísnou kontrolou NATO. „Myslím, že to bude fungovat líp než EOS," nechal se nakonec slyšet. S novým plánem souhlasili i francouzští zákonodárci – třemi sty devatenácti hlasy proti dvěma stům šedesáti čtyřem. Výsledek byl všeobecně považován za Ikeovo velké vítězství a kongres novou smlouvu bezodkladně ratifikoval.

* * *

Ike své protivníky velmi rád mátl a stejnou strategii často používal i ve vztahu ke svým příznivcům. Přesně o to mu šlo v případě doktríny Formosa, jež byla jeho vlastním výtvorem a osobně ji prosadil. Vztahovala se k území Tchaj-wanu (Formosa) a dávala mu právo „použít sílu", pokud by dospěl k názoru, že situace v této části světa nějakým způsobem ohrožuje bezpečnost Spojených států. Kongres dal svému prezidentovi zcela volnou ruku. V lednu 1955 návrh jednoznačně schválil: ve sněmovně reprezentantů pro něj hlasovalo čtyři sta deset poslanců (proti byli jen tři) a v senátu získal podporu osmdesáti tří kongresmanů (proti opět tři). Hlavním cílem bylo znejistit Číňany a Rusy. Ike o tom mluvil s Hagertym: „Nemusíš si dělat starosti, Jime. Pokud přijde na věc, jenom je trochu zmatu." Šlo o takřka ukázkový příklad Ikeova verbálního mlžení. Ike samozřejmě netušil, zda Číňané napadnou souostroví Ťin-men a Ma-cu. Spíše si myslel, že k tomu nedojde. „Ale v takových situacích si člověk nikdy nemůže být jistý," poznamenal. „Jde hlavně o to, aby protivník nevěděl, jak zareagujete." Ike si chtěl za všech okolností ponechat co nejvíc otevřených cest a v tomto případě se mu to podařilo. Způsob, jakým se vypořádal s „krizí kolem souostroví Ťin-men a Ma-cu", je možné při zpětném pohledu považovat za jeden z největších triumfů celé jeho kariéry.

* * *

PAUL JOHNSON

EISENHOWER

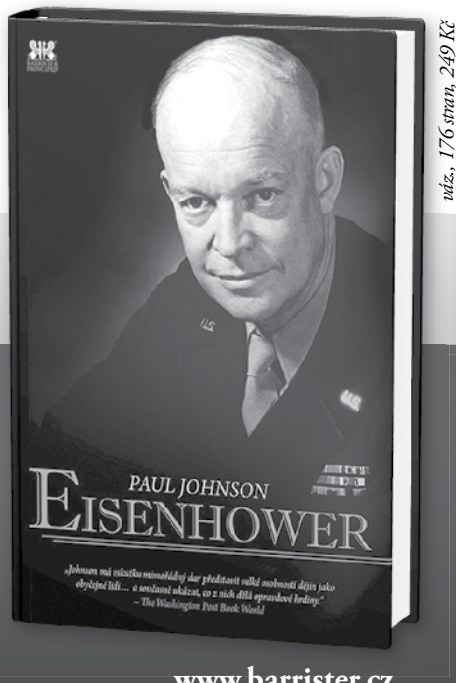

váz., 176 stran, 249 Kč

Paul Johnson čtenářům předkládá působivý portrét jednoho z nejvýznačnějších amerických prezidentů, mnohými považovaného za nejoblíbenějšího Američana všech dob.

Když Dwight D. Eisenhower získal v roce 1952 nejvyšší počet hlasů v dějinách Spojených států, stal se prezidentem nejmocnější země světa, jež navíc vstupovala do desetiletí prudkého hospodářského rozmachu. Proslulý britský historik Paul Johnson nám v novém životopise velkého vojáka a státníka odhaluje základní zdroje jeho mimořádného úspěchu a srozumitelně přibližuje jeho vývoj od talentovaného štábního důstojníka přes pětihvězdičkového generála až k jedné z vůdčích osobností „amerického století".

www.barrister.cz

Na mezinárodní scéně bylo třeba v polovině roku 1956 řešit především tak zvanou Suezskou krizi. Churchill předchozího roku odešel z politiky a velmi nerad – a k Ikeovu nemalému zděšení – přenechal pozici siru Anthonymu Edenovi, jehož si Ike odedávna ošklivil. Eden se pokusil prosadit vznik Bagdádského paktu, prozápadní obranné aliance po vzoru Organizace jihoasijské smlouvy (Southeast Asia Treaty Organization; SEATO), přičemž jeho hlavním cílem bylo podpořit britské zájmy na Středním východě, jenž se Britům stále více vzdaloval. Ike o Bagdádský pakt neměl pražádný zájem – místní nezodpovědní arabští vládci ho neskutečně dráždili a nechtěl s nimi mít nic do činění. Plán egyptského diktátora, plukovníka Gamála Abd an-Násira, na výstavbu nové obří přehrady na Nilu považoval za zcela neuvážený a megalomanský. Odmítl mu finanční pomoc a přiměl Brity, aby udělali totéž. Násir kontroval záborem Suezského kanálu, jejž do té doby vlastnila a provozovala anglo-francouzská společnost.

Eden to považoval za přímé ohrožení britských národních zájmů a rozhodl se pro rychlou reakci: spolu s Francouzi a Izraelci připravil tajný plán. Izraelci podle něj měli zaútočit na Egypt a obsadit kanál. Británie a Francie by následně do oblasti vyslaly své jednotky, které by „oddělily bojující strany". Eden svůj bizarní plán s Ikem nekonzultoval – nejspíš se bál, že by ho neprosadil –, a když se o něm Ike dozvěděl, nechtěl věřit vlastním uším a neskutečně zuřil. Střední východ rozhodně nebyla oblast Ikeova zájmu. O tom, co ho zaměstnávalo, se dozvídáme z deníků Anny Whitmanové, jeho soukromé asistentky. Hodně času, obvykle něco mezi dvaceti a třiceti hodinami, věnoval každému zásadnímu projevu; častokrát v něm objevil chyby, které ostatní přehlédli. Ike byl perfekcionista a spoustě témat rozuměl lépe než lidé, kteří mu měli radit. Ministr obrany Charles Wilson sice u Ikea trávil daleko víc času než kterýkoli jiný člen kabinetu, ale většinou ho zaměstnával hlavně svými věčnými rozmíškami s dalšími vládními činiteli a různými vysoce postavenými úředníky, což Ike nesnášel. Kdyby se víc zaměřil na svou práci, Ike by se v problémech Středního východu orientoval daleko lépe. Takto je přenechal Dullesovi, jenž rozhodně nevynikal bystrostí a Edena z celé duše nesnášel (jejich pocity byly vzájemné). Generál Andrew J. Goodpaster sice Ikeovi každý den ráno podával zprávu o bezpečnostní situaci ve světě, ale většinou se zaměřoval jen na Sovětský svaz a Čínu.

Anglo-francouzsko-izraelský plán navíc bohužel přišel v době, kdy v Americe vrcholila předvolební kampaň. Ike byl přesvědčen, že plán – osobně na něj hleděl s morálním opovržením, profesionální nedůvěrou a celkovým znechucením – prostě nemůže uspět. „Nikdy jsem nezažil, aby se světové mocnosti pustily do takhle zfušované akce."

V pozdějším dopise Churchillovi si postěžoval: „Invazi do Egypta nemohu ani při zohlednění národních zájmů Británie považovat za dobře připravenou a kvalitně provedenou akci." Měl za to, že na půdě Organizace spojených národů musejí Spojené státy podpořit „oběť agrese" (tedy Egypt); v soukromém rozhovoru s Georgem Humphreyem prohlásil, že ministerstvo financí se má „zdržet" jakékoli pomoci britské měně, jež se v důsledku Edenova neuváženého egyptského dobrodružství ocitla pod mimořádně silným tlakem. Právě pád libry přinutil Edena ustoupit a nedlouho poté také rezignovat. Ikea celá záležitost znechutila: „Pokud bych si měl vybrat vojenské spojence, pak by to byli za všech okolností Britové. Ale co mělo tohle proboha znamenat?" Současně ovšem prohlásil: „Pokud by Sověti napadli Francouze nebo Brity, měli bychom plné právo podniknout vojenskou akci, a to i v případě, že by kongres právě nezasedal."

* * *

Prezidentská kampaň demokratů nenadchla a výsledek dopadl, jak se všeobecně očekávalo. Zůstává otázkou, proč si demokraté podruhé vybrali právě Stevensona. Nejspíš nevěřili, že by se našel kandidát, který by Ikea dokázal porazit, a Stevenson měl sehrát roli důstojně poraženého. Ike se během kampaně stylizoval do role admirála Horatia Nelsona proslulého svým dotazem na stav nepřátelského loďstva: „Ještě jim zbyly nějaké lodě?" Zlobilo ho, že Stevenson daleko dřív nepřiznal porážku: „Na co pro všechno na světě ten opičák čeká?" Stevenson zvítězil pouze v sedmi státech a Ike ho porazil o bezmála deset milionů hlasů, v poměru 35 581 003 ku 25 738 763, tedy s daleko větší

převahou než v roce 1952. Nepodařilo se mu ale zajistit si většinu v kongresu – což ho ovšem příliš netrápilo. Vyplatilo se mu spojenectví s jižními demokraty a při rozhodování o záležitostech, na kterých mu skutečně záleželo, ho během celého druhého volebního období šikovně využíval. Svou strategii shrnul ve dvou větách: „Amerika je bohatá země. Pokud se vyhneme válce, snížíme politické napětí a absurdně vysoký vojenský rozpočet, jistě se nám bude dařit dobře."

Suezská krize, a zejména Ikeův přístup k jejímu řešení, Spojeným státům zajistila přízeň a obdiv zemí třetího světa. Ike na zasedání Organizace spojených národů předložil proegyptský návrh, který malé země přijaly s „mimořádným nadšením". Generální tajemník OSN Dag Hammarskjöld mluvil o „jednom z nejvýznamnějších okamžiků v dějinách Spojených národů". Ike zjistil, že je populární v zemích, jejichž představitelé na Ameriku tradičně hleděli s krajní podezíravostí a často k ní zaujímali otevřeně nepřátelský postoj. Ike k tomu poznamenal: „Spojené státy si užívají pověsti, jakou neměly od konce druhé světové války." Edena v Londýně nahradil Harold Macmillan a roztržka mezi oběma zeměmi byla záhy překonána. Britský velvyslanec ve Washingtonu sir Harold Caccia a Winthrop Aldrich, americký velvyslanec v Londýně – a velký přítel Britů –, dělali, co mohli, aby mezi oběma zeměmi co nejrychleji obnovili „zvláštní vztahy". Ike jen suše prohlásil: „Spotřebovali jsme spoustu fíkových listů."

Neobvyklý aplaus zemí třetího světa Ikea jistý čas těšil a dále ho usilovně podněcoval. Vypracoval tak zvanou Eisenhowerovu doktrínu založenou na přátelských vztazích s arabskými státy a angažovaném přístupu k Blízkému východu, což bylo jedno z témat jeho druhého inauguračního projevu. Na vyčítavé dopisy od Freddieho de Guinganda, generála Hastingse Ismaye a generálporučíka britského leteckého námořnictva Arthura Teddera odpověděl, že Spojené státy mají povinnost „zaujmout správnou a morální pozici". Ike osobně předložil kongresu svou novou „doktrínu" pro oblast Blízkého východu, která mu umožňovala zasahovat všude, kde to bude považovat za nezbytné. Kongresmani k tomu neměli žádné výhrady. Nepodařilo se mu ale protlačit zákon o zahraniční pomoci, alespoň ne v původní podobě. Čtyři miliardy mu „zkrouhli" na dvě celé sedmdesát šest a zákon tak dokonale „vykastrovali". Ike se ze všech sil snažil vycházet prakticky se všemi významnými osobnostmi Blízkého východu, ale také třeba s Habíbem Burgibou z Tuniska. Velmi srdečně se choval k indickému ministerskému předsedovi Néhrúovi, jenž neobyčejně stál o roli prostředníka mezi Východem a Západem a výrazně se angažoval jako mediátor ve vztazích s arabským světem. Dullesovi záleželo na tom, aby Ike obzvláště dobře vycházel s králem Saúdem bin Abd al-Azízem ze Saúdské Arábie, jehož starosta New Yorku Robert Wagner při jeho cestě do Spojených států odmítl přivítat na letišti. Prohlásil, že „takové lidi v našem městě oficiálně nepřijímáme". Jeho let tedy odklonili do hlavního města, ale král Saúd dal najevo, že vystoupí pouze v případě, že na něj na letišti bude čekat samotný prezident. „Bezevšeho tam na něj počkám," řekl Ike Dullesovi. „Jenom se bojím, aby si s sebou nepřivezl celý harém."

* * *

Čtvrtého října 1957 přišla překvapivá zpráva, že Sovětský svaz vyslal na oběžnou dráhu svůj první *Sputnik*. Nakolik zastihla Ikea nepřipraveného, je dodnes nejasné. Již dlouho věděl, že Sověti vyvíjejí enormní úsilí při vývoji raketových technologií. Při nástupu do prezidentského úřadu dal výslovný příkaz k pravidelnému sledování sovětských raketových základen. Schválil návrh a výrobu vysoko létajícího průzkumného letadla U-2. Nechal jich vyrobit celkem třicet, a jakmile úspěšně prošly nezbytnými zkouškami, schválil jejich nasazení. Ike neměl k podobným zbraním nikdy sebemenší výhrady; bral je jako nezbytný nástroj vojenské špionáže, přestože jejich použití přísně vzato nebylo v souladu s mezinárodním právem. Je pravda, že se snažil průzkumná letadla U-2 co nejdéle utajit, a ředitel Ústřední zpravodajské služby Allen Dulles ho ujistil, že žádný pilot U-2 se nikdy nedostane do ruského zajetí. Bohužel se mýlil. Prvního května 1960 byl letoun U-2 ruskou protiletadlovou střelou sestřelen nad Uralem. Pilot Francis Gary Powers měl ve výbavě kapsli se smrtícím jedem, ale také měl k dispozici padák a rozhodl se ho použít. Ike se k incidentu vyjádřil velmi zdrženlivě a opatr-

ně. Zato sovětský vůdce Nikita Chruščov dal naplno průchod svému dobře připravenému rozhořčení. Přítomnost průzkumného letadla U-2 nad Sovětským svazem byla oficiálním důvodem krachu pařížského summitu konaného 16. až 19. května 1960. Setkání, jehož se účastnili Macmillan, de Gaulle a s nimi nejvyšší představitelé Spojených států a Sovětského svazu, bylo beztak od samého počátku příliš vypjaté a žádné konkrétní výsledky by stejně nepřineslo. Chruščov se snažil využít Ikeových předpokládaných rozpaků, ale jeho buranské výlevy neudělaly žádný dojem. Předvedl je mimo jiné i na půdě OSN, kde si u řečnického pultu sundal botu a podpatkem do něj zuřivě bušil.

Vypuštění *Sputniku* Ikeovi způsobilo hodně starostí. Americká veřejnost byla v šoku. Rázem se totiž rozplynula její trochu naivní představa o nadřazenosti Ameriky a o její neotřesitelné pozici ve studené válce. Média, přinejmenším jejich hůře informovaná část, hořekovala, že Spojené státy přišly o svůj technologický náskok a v kosmických závodech utrpěly od Rusů těžkou porážku. Svým způsobem by se dalo mluvit o jakési krizi národního sebevědomí. A uprostřed nastalého zmatku a zděšení Ikea postihla mozková příhoda – přesně dvacátého pátého listopadu 1957. Podle Anny Whitmanové, která byla právě s Ikem, pár okamžiků nemohl vůbec mluvit. Šlo o třetí vážnou nemoc během ani ne dvou let, a navíc mu bylo již šedesát sedm let. Ike se ale nehodlal vzdát. Byl rozhodnut co nejdřív opět převzít veškeré prezidentské povinnosti a dokončit své volební období. Což také udělal, ale byl znatelně podrážděnější a prchlivější než dřív. Sám si toho všiml. Později řekl, že od Suezu byl jeho život dlouhou řadou nikdy nekončících krizí. A rovněž si zapsal: „Rok 1958 byl nejhorším rokem mého života."

* * *

Během druhého funkčního období Ikea opakovaně zneklidňovaly a mátly problémy z oblasti lidských práv – což byla oblast, na kterou neměl žádný pevný názor a v níž postrádal jasně formulovaný politický program. Ike nepřikládal barvě kůže žádný velký význam, ale barvoslepý nebyl. Obvykle vycházel z předpokladu, že problémy zdánlivě související s barvou kůže jsou ve skutečnosti výsledkem velkých majetkových rozdílů, které s postupným bohatnutím celé americké společnosti zmizí, nebo se alespoň zredukují na přijatelnou úroveň. Měl za to, že úkolem prezidenta je zajistit, aby země co nejlépe prosperovala, aby z lepšící se ekonomické situace měli prospěch všichni Američané a aby všichni věřili ve „spravedlivost" systému – což bylo slovo, které měl Ike v mimořádné oblibě a často ho používal. Měl rád věty jako: „Žijeme ve spravedlivé společnosti." Současně takřka nikdy nezapomněl zdůraznit, že všichni Američané se musejí za všech okolností podřídit vládě práva. S výrazným konfliktem mezi představou spravedlnosti a vlády práva se setkal koncem léta 1957 při řešení situace v arkansaském městě Little Rock. Guvernér státu Arkansas Orval Faubus se odmítl podřídit nařízení federálního soudu, jenž zakázal segregaci na státních školách, a k prosazení svého postoje použil dokonce arkansaskou Národní gardu. Ike s podobnou situací nepočítal, opakovaně prohlašoval, že k něčemu podobnému v Americe nemůže dojít. Guvernérova reakce ho překvapila a zpočátku se snažil vyhnout přímé konfrontaci.

Tentokrát ale musel do Little Rocku poslat federální jednotky – část sto první výsadkové divize – a zbavit Faubuse velení nad arkansaskou Národní gardou, která se dostala pod federální správu. Výsadkáři do města dorazili dvacátého pátého září a zůstali tam do konce listopadu. Ike neměl rád, když se vojsko využívalo k jiným účelům, než k jakým je určeno, bez ohledu na to, zda šlo o řešení různých krizí během studené války nebo občanské konflikty. Během libanonské krize nasazené vojáky stáhl okamžitě, jak jen to bylo možné, a totéž udělal i tentokrát – vzhledem k zuřivosti útoků ze strany jižanských bělochů a ochránců lidských práv nejspíš udělal dobře, že zasáhl i že dal příkaz k brzkému odchodu.

* * *

Ike byl přesvědčen, že svému nástupci zemi předá v poměrně dobrém stavu.

Těšilo ho vědomí, že Spojeným státům zajistil deset let bezprecedentní prosperity a klidu. Země dokázala ve zdraví přežít korejskou válku i výstřelky senátora

McCarthyho. Inflace se držela při zemi, a pokud hospodaření neskončilo vyrovnaným rozpočtem, deficit nikdy nepřekročil snadno zvládnutelnou úroveň. Vojensko-průmyslový komplex zůstával pod kontrolou civilní správy. Z pohledu počátku jednadvacátého století působí Eisenhowerovy roky, léta 1953 až 1961, jako nejlepší fáze „amerického století". Hrubý národní produkt vzrostl (vyjádřeno v hodnotě dolaru z roku 1958) z 355,3 miliard v roce 1950 na 452,5 miliard dolarů v roce 1957, tedy o celých 27,4 procenta neboli bezmála čtyři procenta za rok. V roce 1960 dosáhl hodnoty 487,7 miliard dolarů, což znamená, že v padesátých letech poskočil o třicet sedm procent. Průměrný rodinný příjem činil v roce 1960 pět tisíc šest set dvacet dolarů, takže kupní síla obyvatel byla o třicet procent vyšší než v roce 1950. Na konci padesátých let bylo šedesát dva procent domů ve vlastnictví jejich obyvatel, zatímco v roce 1940 to bylo jen čtyřicet tři procent a v roce 1950 padesát pět. Díky Ikeově fiskální zdrženlivosti se ceny držely takřka na stejné úrovni a nezaměstnanost jen lehce přesahovala čtyři procenta.

Současně je ale třeba vidět, že Ikeovo skvělé desetiletí bylo vyvrcholením podstatně delšího období celosvětového hospodářského vzestupu, bouřlivého rozvoje mezinárodního obchodu a strmého růstu průmyslové výroby. …

Během zmíněných téměř dvaceti pěti let (1948 až 1971) rostl světový obchod v průměru o 7,27 procent ročně, nejrychleji za Eisenhowerovy vlády. Něco podobného svět nikdy předtím nezažil – a s výjimkou několika krátkých období to nezažil ani poté. Uvedené statistiky považuji za velmi důležité, neboť nám pomáhají pochopit, proč mnoho lidí padesátá léta dvacátého století dodnes vnímá jako zlaté časy, dobu, kdy byly prosperující Spojené státy vzorem všech zemí toužících po stabilitě a míru. Na Ikeovo varování, že posilování vojenské moci může ohrozit prosperitu, se záhy zapomnělo a mělo to důsledky, které předpovídal. Americké století skončilo a svět pokračuje.

Ike v prezidentském úřadu skončil dvacátého ledna 1961 a následně si užíval osm let odpočinku na farmě v Gettysburgu. Věnoval se farmaření, lovu, rybolovu, golfu, bridži a hovorům s přáteli. Zemřel v sedmdesáti osmi letech, dvacátého osmého března 1969, po dlouhém, úspěšném a celkově velmi šťastném životě naplněném prací. Jeho poslední slova (adresovaná synovi) zněla: „Už chci odejít. Snad mne Bůh přijme."

Knihu Paula Johnsona *Eisenhower* připravuje k vydání nakladatelství Barrister & Principal, www.barrister.cz.

Přeložil Jan Sládek.

Paul Johnson (1928), britský novinář a historik.

Jeho Ohromná maličkost

Zuřivý tur G. K. Chesterton a éra politické korektnosti

František Mikš

Na podzimním knižním veletrhu v Havlíčkově Brodě mi nakladatel a překladatel Alexander Tomský věnoval výtisk nového rozšířeného vydání svého výboru Chestertonových citátů a aforismů (*Úžas, radost a paradoxy života podle G. K. Chestertona*, Leda/Rozmluvy, 2014). Zprvu jsem na objemný svazek hleděl trochu nedůvěřivě. Chestertona jsem vnímal především jako autora románů, které se nečtou lehce, s výjimkou skvělých detektivních příběhů otce Browna. Jeho obsáhlou žurnalistiku jsem téměř neznal. Šli jsme na oběd do místní restaurace, kde nám Alexander začal z Chestertona hlasitě předčítat. Občas se k našemu stolu pobaveně otáčeli ostatní hosté, neboť mnohé postřehy byly vtipné a stále aktuální. Navrhl jsem mu, ať pro *Kontexty* připraví ukázku, on přišel s tím, ať se na jeho výbor podívám sám, jinýma očima. Vybírám tedy a zaznamenávám, co mě u čtení Chestertona napadalo. Nepochybuji o tom, že jeho názory budou v současné atmosféře zjitřené politické korektnosti působit jako červený hadr na býka.

V dějinách to vypadá takhle: staří nemají nikdy pravdu a mladí zase nemají pravdu o jejich nepravdě. I když se staří někdy drží hloupé tradice, mladí ji napadají na základě teorie, která se pak ukáže být stejně hloupá.

Napadat bývalé diktátory a zastaralé pověry vyžaduje asi tolik odvahy jako bojovat s vlastní babičkou. Opravdovou odvahu má jen ten, kdo se postaví proti tyranii mladé jako úsvit a pověrám svěžím jako jarní květiny.

Život jako past na racionalisty

Chesterton byl Angličan (i když matka byla francouzského původu) a Angličané, jak známo, se pokládají za praktické, zejména proto, že nedůvěřují racionalitě a s podezřením se dívají na její důsledné uplatňování v životě. Domnívají se, že si hlava občas musí od logiky odpočinout, protože svět úplně logický není, a přísný logik většinou skončí v blázinci. Zná to každý, kdo se někdy dostal do úředního soukolí či musel kupříkladu vměstnávat pravdu konkrétního projektu do tabulek neúprosných formulářů. Jakkoli týmy expertů za pomoci vyspělé IT tyto virtuální supermatrice neustále precizují, realita se jim o to zlomyslněji vzpírá, takže člověku nakonec nezbude než „přivřít oči" a použít obyčejný zdravý rozum. To se však následně obtížně obhajuje před všudypřítomnou kontrolou. Přízrak účetní upachtěnosti, zdánlivě racionálních nesmyslů a rigidnosti, zákazů a nařízení se snáší do všech oblastí našich životů, od veřejné po čistě soukromou sféru, a zanechává za sebou hořkou pachuť marnosti a zbytečnosti většiny našeho počínání.

Dostali jsme se do područí nových a mrzutých pánů. Lidí bez hněvu a cti, kteří by se neodvážili nosit kord. Bojují šustěním lejster a mají vodnaté, mrtvé, cizí oči. Dívají se na naši práci a veselí, jako by smrtelně unavený člověk pozoroval mouchy.

Lidé se ženou za složitostí, ale touží po jednoduchosti. Vynalézáme stále důmyslnější a komplikovanější technická zařízení a systémy, jež fungují se strojovou přesností a do velké míry ovládají naše životy. Přesnost a převratné možnosti techniky se staly naším ideálem,

snažíme se je přenést do všech oblastí života. Ale člověk ani lidské společenství nefungují jako stroj, jsou živoucím organismem. Problém se světem, zvláště tím moderním, není v tom, jak již věděl Chesterton, že je rozumný, ani že je nerozumný. Potíž spočívá v tom, že je rozumný, ale ne tak docela, což si stále odmítáme připustit:

> Život není nelogický, je však pastí na logiky. Vypadá o chlup pravidelnější, než ve skutečnosti je. Jeho přesnost je zřejmá, jeho nepřesnost ukrytá, jeho výstřednost na nás číhá ve skrytu… Všude je v něčem shoda a v něčem nevypočitatelnost, past na racionalisty… Když už se logika stává neúnosnou, musíme se pevně držet nelogické pravdy.

A právě zde přichází ke slovu *paradox*, tedy žánr, v němž Chesterton vynikal. Vyjádříte-li něco jako protimluv, jako kontradikci, člověk se zasměje a jeho rozum zbystří. Nebo by alespoň měl. V Chestertonově pojetí je paradox především nástrojem (jak upozorňuje A. Tomský), jímž lze „odhalit dvojí záhadnou podstatu samotné existence, neboť vše je jinak, jak prý pravil kdysi jeden moudrý rabín, ale to ‚jinak' musí souznít s hlubokým a samozřejmým přesvědčením zdravého rozumu (*common sense*) a také s tradicí, neboť všichni lidé mají většinu záležitostí, od narození až po smrt, společnou." Především moudrost tradice vždy byla účinnou hrází proti výstřelkům racionalismu, její síla i vliv však stále oslabují. Kde tradiční hodnoty, ověřené postupy a instituce tak tak odolaly náporu nejrůznějších levicových ideologií, drolí se dnes pod tlakem módní politické korektnosti. Zdravý rozum, zdá se, zmírá na úbytě. Byrokracie, „nejstarší a nejzavilejší nepřítel individuální lidské svobody", nabyla od Chestertonových dob obludných rozměrů. Snad právě proto jsou jeho paradoxy a maximy, téměř sto let od jejich napsání, velmi aktuální, možná ještě aktuálnější, a vycházejí znovu a znovu v nových knižních výborech.

Úžas z krajiny dětství

Již starověcí filosofové Platón a Aristoteles pokládali údiv za počátek filosofie, neboť vyvolává důležité otázky a motivuje veškeré poznání. Údiv probouzí většinou to, co je nějak nápadné a vybočuje z hranic obvyklého, například svou velikostí či vzácností, co vyvolává nesoulad mezi naším očekáváním a skutečností. Chestertonova filosofie úžasu začíná naopak u toho zdánlivě nejobyčejnějšího, u samotného faktu lidské existence a skutečnosti stvořeného světa. Vychází z prvotního úžasu z krajiny dětství, z věku epistemologické nevinnosti, kdy se předmětem údivu může stát cokoli obyčejného, malého a zdánlivě bezvýznamného.

> Je to zvláštní, ale žádné filosofii se ještě nepodařilo dosáhnout vážnosti, jaká kouká z očí tříměsíčního nemluvněte. Je to vážnost úžasu nad světem a ten úžas není žádná záhada, je to výraz překvapení samého zdravého rozumu. Děti nás fascinují, protože se na všechno dívají, jako by to bylo zbrusu nové; celý vesmír prochází znovu svou ověřovací zkouškou. Když jdeme po ulici a vidíme při zemi cibulkovité hlavičky tak nesouměřitelné s tělem, měli bychom si uvědomit, že v každé existuje vesmír čerstvý jako sedmého dne stvoření. V každé zřítelnici se zrcadlí nová souhvězdí, nová tráva, nová města a nová moře.

Možná právě zde je největší paradox Chestertonova paradoxního života. Byl obrovský, tučný (prý 140 kilo) a hřmotný muž, s mušketýrskými kníry a celou soustavou brad a podbradků, nicméně s neobyčejně subtilním duchem a duší dítěte, jak ho popsal Karel Čapek. „Zároveň dítě, obr, kudrnatý beránek i tur." Oženil se, ale jeho manželství zůstalo bezdětné. Přesto napsal ty nejdojemnější texty o dětech, například známou Obranu zbožňování dětí, k nimž choval téměř nábožnou úctu.

> Dítě je znamení a svátost osobní svobody. Je čerstvá nová vůle, přidaná ke všem vůlím světa, kterou si rodiče svobodně zvolili a svobodně hodlají chránit. Jenom z něho a z nich pochází ta jedinečná zábava rodičovství. Dítě je stvoření; jejich vlastní tvořivý příspěvek k tvorbě světa. Dítě je krásnější, úžasnější a zábavnější než veškerá jazzová a mechanická zábava světa. Jakmile lidé ztratí základní vděčnost k prvotnímu principu života, ztratí smysl pro míru. Lidé, kteří dávají přednost mechanické zábavě před zázrakem života, se stanou otroky a společenskou

spodinou. Dávají přednost odvozené, monotónní, nepoctivé a vyčerpané kultuře naší umírající civilizace před jedinou skutečností, která jí může dát život. Jsou jako lidé, kteří objímají okovy starého otroctví, zatímco v neznámu čeká dítě, aby stvořilo nový svět.

„Svět nikdy nezajde na nedostatek divů; pouze na nedostatek údivu," tvrdil Chesterton. Stačí se jen pozorně dívat kolem sebe, uchovat si něco z prvotního dětského úžasu nad světem, zachovat si pokoru a především se nenechat otrávit všudypřítomnou moderní skepsí.

Mnohé drobné nepříjemnosti života, na které muži nadávají a ženy žehrají, jsou jen pocitové a existují hlavně v našich představách. Hlavním smyslem výchovy není naučit se mnoha věcem, ale odnaučit se mnoha věcem. Nejdůležitější je nepřipouštět do výuky tíživé mrzoutství a podlost světa, ale pokoušet se vyvolat stav povznesené nálady, kterou tak oslavujeme v dětských knížkách.

V úvodu nejznámější Chestertonovy esejistické knihy *Ohromné maličkosti* (1909) čteme příběh o chlapcích Pavlu a Petrovi, které v zahradě oslovila kolemjdoucí víla a nabídla jim splnit jakékoli přání. Pavel chtěl poznávat svět a nová místa, jež chtěl mít jako na dlani, a tak požádal, aby ho víla proměnila v obra. Když mu jeho přání splnila, mohl během několika minut projít celý svět, od Niagarských vodopádů až po Himálaj. Jeho neúměrná velikost však způsobila, že mu Niagarské vodopády připadaly jako proud vody z kohoutku do umyvadla a Himálaj jako skalka na zahrádce u domu. Chvíli se toulal světem a hledal něco skutečně velikého, ale všechno bylo malé, a tak si „neobyčejně znuděn lehl přes čtyři nebo pět prérií a usnul". Naopak Petr vyslovil přání stát se trpaslíkem. Po této proměně se octl „uprostřed rozlehlé pláně porostlé vysokou zelenou džunglí, z níž tu a tam čněly podivné stromy s korunou jako slunce na symbolických obrazech, s obrovskými stříbrnými paprsky a s velikánským zlatým srdcem. Uprostřed této prérie se tyčila hora tak romantických a neskutečných tvarů se skalami tak vysokými a strmými, že to vypadalo jako nějaký úkaz na konci světa. A v dálce na ztrácejícím se obzoru viděl obrys dalšího lesa, který byl vyšší a ještě záhadnější a temně rudý, jako by planul věčným ohněm. Vydal se tedy za dobrodružstvím po té barevné pláni a nedošel dosud na její konec."

Gilbert Keith Chesterton.

Poněvadž se dokázal umenšit, mohl Petr ocenit výjimečnost a velikost obyčejných věcí, na rozdíl od Pavla, který se provinil zlem pýchy a „neúměrností k světu". Na pohádkovém příběhu, zdánlivě banálním, demonstruje Chesterton dva rozdílné přístupy k literatuře, jak je ve své době vnímal. V trpaslíkovi vidí sám sebe, svoji filosofii úžasu a „ohromných maličkostí", v obrovi naopak svého současníka Rudyarda Kiplinga (1865–1936) a jeho okruh, prosazující exotiku a „rázování po světě, z kontinentu na kontinent podobně jako ten obr v pohádce".

Jiná velká literární teorie, kterou v Anglii zhruba představuje Rudyard Kipling, hlásá, že my, moderní lidé, musíme získat původní nadšení tím, že se rozlezeme do celého světa, zvykneme si na cestování a různé zeměpisné zvláštnosti, a že budeme doma všude, to jest, že nebudeme doma nikde. Předpokládejme, že dívat se na člověka ve fraku je skličující, a že přitom platí obě zmíněné metody. Kiplingova škola nám doporučuje, abychom

se vydali do střední Afriky a našli tam muže bez fraku. Škola, k níž patřím já, radí dívat se tak dlouho, dokud v tom fraku neuvidíme člověka. Budeme-li ho pozorovat vytrvale, možná že si ten frak kvůli nám nakonec sundá; a to je mnohem větší kompliment, než kdyby jen smeknul klobouk.

Smysl cestování a obludnost atrakcí

Chesterton nebyl příznivcem cestování, exotiky a zejména obludných turistických atrakcí, jak je nazýval. Byl jedním z prvních kritiků turistického kýče, jenž dnes zapleveluje většinu atraktivních světových destinací. V cestování viděl zejména prostředek, jak se znovu a novýma očima podívat sám na sebe, na svou vlastní zemi. V eseji Záhada břečťanu, zařazeném rovněž do *Ohromných maličkostí*, si spisovatel právě balí zavazadla na dovolenou v cizině, když se u něj doma zastaví jeho přítel a ptá se ho, kam jede. Chesterton mu k jeho překvapení odvětí, že do Battersea. Přítel je zmaten, nejprve si myslí, že si z něj spisovatel utahuje, neboť v Battersea právě je a také tu již léta žije. Proč by tam měl tedy cestovat? „Jedu do Battersea," odvětí Chesterton, „přes Paříž, Belfort, Heidelberg a Frankfurt… Projedu celý svět, abych znovu objevil Battersea… Nebo si myslíš, že jedu do Francie proto, abych viděl Francii? Myslíš, že jedu do Německa, abych viděl Německo? Bude se mi tam líbit, ale není to to, co hledám. Hledám Battersea." Důvodem cestování není návštěva cizí země, ale především to, abychom nakonec vstoupili do vlastní země jako do cizí, naučili se ji vidět novýma očima. Když se spisovatel asi po měsíci vrací domů a přistane v Doveru, dá se do hovoru se spolucestující, jež je Američanka a nikdy předtím v Anglii nebyla. A spolu objevují a obdivují její krásu a starobylost, ona poprvé, on znovu novýma očima.

Pokud cestujeme do cizích, vzdálených či dokonce exotických zemí, měli bychom si více všímat obyčejného života a pravidelností než výstřelků a anomálií, za nimiž se cestovatelé tak rádi honí, upřednostnit typické před zvláštním.

Není ani špetka rozdílu mezi pověrčivým středověkým poutníkem, jenž ušel dlouhé míle, jen aby se mohl dotknout nějakého významného obelisku, a dnešním turistou, který ujede stovky kilometrů, aby jej pouze spatřil. Je však zásadní rozdíl mezi výhledem na něco výjimečného a na něco typického pro své prostředí. Kdybychom například na venkovské cestě spatřili nevídaný živý plot s tisíci divokými růžemi, zastavili bychom se zasaženi úžasem nad tak výsostnou nádherou. Kdyby ale tenhle div přírody dostal jméno a reklamu, kdyby v jeho blízkosti otevřeli železniční zastávku a kdyby sem ještě na státní svátky kolony autobusů přivážely stovky neškodných zvědavců, aby tu pár minut zírali, tak bychom nejspíš prohlásili, že celé kouzlo zmizelo. Kdybychom ovšem byli trochu moudří, tak bychom dobře věděli, že kouzlo nezmizí jenom proto, že vlaky a výletníci jsou ošklivi, jak se domnívají zjemnělé duše. Vlaky jsou právě tak poetické jako turisté, jelikož jen velmi divoká poezie nám může objasnit, proč cestují. Kouzlo divokých růží zmizí proto, že nesídlí jenom v nich samých, nýbrž v celé krajině s křivolakou a osamělou silnicí, v kombinaci dvou podivných a náramných vjemů – ticha a života. Turistika objevila divokou růži, ale ztratila venkovskou cestu. Je stokrát lepší potloukat se krajem a nevidět jeho významnou podivuhodnost než ji považovat za obludnou atrakci. To, co lidé považují za jeden z divů světa, je vždycky výjimka, tak jako šikmá věž v Pise, a nelze podle ní obdivovat Itálii, tak jako nemůžeme posuzovat lidstvo, když potkáme vousatou ženu.

Princip podobných atrakcí a „zázraků" spočívá podle Chestertona v jejich „chybě", ale člověk s jemnější představivostí dokáže žasnout i nad zázrakem, že je něco správně, jako například nad nejbližší rovně stojící vodárenskou věží, protože je ohromující, že se věže a vysoké domy „neklátí ve větru jako v den posledního soudu". Chceme-li porozumět nějaké zemi a jejím obyvatelům – a také sami sobě – měli bychom si všímat hlavně toho běžného a typického, nikoli abnormálních úchylek či zvláštností.

Povrchní novinařina

Stále aktuální jsou Chestertonovy postřehy o novinařině a novinářích, jimž usilovná sháňka po zvláštním, silném a výjimečném tématu často zatemňuje mozky.

Jeho zkušenosti v tomto směru byly bohaté. Jako novinář začínal v londýnských *Daily News* a od roku 1905 psal třicet let sloupky pro ilustrované *London News*. Roku 1916 převzal po mladším bratru Cecilovi, jenž padl během první světové války, vydávání týdeníku *The New Witness*. Ten později (1925) přetvořil a přejmenoval na *G. K.'s Weekly*, který vydával až do své smrti v roce 1936. A přestože se po většinu života díval velmi podezíravě na politiky (přinejmenším od vládní korupční aféry s akciemi Marconiho telegrafní společnosti z roku 1912, v jejímž odkrývání se neúspěšně angažoval jeho bratr Cecil), dokázal se jich před novináři zastat a upozornit, jak zkresleně informují o jejich projevech a jednáních.

> Musím se výjimečně zastat politiků, když si dnes stěžují na novináře. Zcela nepochybně umění reportáže upadá. Nevadí, když projev politika zkrátíme, vadí ale, když jeho styl a kvalitu zhoršíme. Máme v podstatě tři možnosti. První a nejrozumnější je o projevu vůbec nepsat. Ať svět žije, pracuje a miluje bez toho, co řekl, jako v dobách, kdy ještě neexistovaly noviny. Druhá možnost je podat zprávu o podstatné části projevu a nic nezkreslit. A ta třetí, nejlepší metoda je pochopit celý smysl a vysvětlit, co chtěl politik opravdu sdělit. Reportér však poslouchá příval slov, kterým se ani nesnaží porozumět. Číhá, až uslyší něco, co mu připadá vtipné, zvláštní nebo přehnané. Takové slůvko hned zaznamená a čeká na další… Když řekne, že pan Chamberlain je jako violoncello, nečeká, aby se dozvěděl, proč je pan Chamberlain jako violoncello. Už něco zachytil, už něco má. Silná slova se hodí, myšlenky se vyhodí.

Má-li být novinařina poctivá, musí být podle Chestertona především tím, čím skutečně je, tedy novinařinou, a nehrát si na nic jiného – na nositele jediné pravdy či dokonce morálního arbitra. Ze své podstaty je záležitostí uspěchanou, většinou psanou lidmi průměrné inteligence, bez patřičného vzdělání či zkušeností. Přesná být nemůže, ale může být poctivá právě v tom, že to přizná. Jejím cílem není absolutní pravda například o ruském zbrojení, tom či onom zločinu či veřejných financích, ale může vyjadřovat absolutní pravdu o stavu vědomí a názorech pisatelů.

> Nejde o to, zda je pohled na svět zkreslený (to bude vždycky), jde o to, aby nebyl zaměňován za faktickou či morální pravdu. Jen povrchní novinařina je na straně morálky. Smyslem novin mají být okamžité dojmy inteligentních lidí z té či z oné strany. Je-li to něco jiného, je to podvod…

Být novinářem znamená denně aktivně vstřebávat nejrůznější informace a své nabyté dojmy věrně, nezaujatě a barvitě předávat dál čtenářům. Nic víc, nic míň. Kolik současných novinářů však své „řemeslo" pojímá takto skromně?!

Umění pod diktátem rozluky

V kultuře a umění, podobně jako v životě, byl Chesterton tradicionalista (někdy byl nazýván „experimentujícím tradicionalistou"), jenž pohlížel s nedůvěrou na radikální umělecké experimenty a obezřetně sledoval modernistická hnutí své doby. Oponoval rozšířené představě, že je možné modernu automaticky ztotožňovat s pokrokem, a už vůbec ne s pokrokem uměleckým či uměleckou kvalitou: „Dnešní svět považuje nové umělce za dobré a staré za špatné. Důvod je prostý. Pokroková estetika se domnívá, že podstatou umění je inovace." Člověk, který bere vážně modernismus, tvrdil sarkasticky, jako by rozlišoval mezi ranními a večerními novinami a věřil, že ty večerní musejí být lepší, jelikož se objevily večer, tak jako jeho odpolední myšlenky musejí být lepší než ty ranní. Každý umělecký experiment je třeba posuzovat jednotlivě, jeho vlastní inherentní hodnotou, nikoli ho poměřovat jeho novostí, originálností či jakousi pofiderní kategorií autentičnosti či pravdivosti vyjádření.

> Taková je anarchie dneška. Žijeme pod diktátem rozluky – jakoby v jednom velkém filosofickém rozvodovém řízení. Tak kupříkladu teorie umění pro umění oddělila obraz od svého předmětu. Tvrdí se, že sentiment na tom bude lépe sám, umění lépe bez sentimentu. Jinak řečeno, obraz bude lepší obraz, když už nebude nic zobrazovat. A předmět obrazu na tom bude ještě lépe, když malován vůbec nebude. Brzy se možná dočkáme rozpadu takové prastaré kombinace, jakou je píseň. Jistě se zanedlouho

najde básník, jenž prohlásí, že slova mohou předávat svůj vlastní přirozený rytmus bez melodie daleko lépe. Moderní skladatel na to nepochybně řekne, že dokonalou hudební písní může být píseň beze slov. Ještě se naštěstí nenašel nikdo, kdo by měl tu nebetyčnou drzost, aby jen naznačil, že by se měl také oddělit sýr a chléb. Musíme se však připravit, neboť nepotrvá dlouho a najde se zhýralý estét, který začne tvrdit, že bude chléb chlebovější a sýr sýrovější, když budou jeden bez druhého. Musíme být stále na stráži. Tohle trvalé směřování moderního světa se nezastaví, pokud nebudeme připraveni trvat na památném právu lidstva pokračovat v těchto svatých aliancích, jež byly kdysi vyřčeny do větru, aby zrály a stárly pospolu, a zároveň toto právo hájit.

Modernistické experimenty nejsou zcestné pouze v tom, že se snaží nalézat stále nové výrazové prostředky a styly, oním všudypřítomným „diktátem rozluky" ve formě, ale i hledáním stále nového „neotřelého" obsahu, zoufalou a fádní snahou nabízet obskurní, temná a tragická témata, a tak publikum šokovat:

Originální básníci básní o jaru. Jejich jarní poezie je stejně svěží, jako je stále svěží samotné jaro. Umělci bez originality píší o mučení nebo o nějaké nové obscénní úchylce, protože doufají, že samo drastické téma bude mluvit za ně.

Ve starých pohádkách je hrdina normální mladý muž, úžasná jsou však jeho dobrodružství; ohromují ho, protože je normální. V moderním psychologickém románu je hrdina nenormální. Proto v něm ani nejfantastičtější dobrodružství nevyvolají náležitou odezvu a kniha je fádní. Můžete vymyslet příběh o hrdinovi mezi draky, ale ne o draku mezi draky. Pohádka vypráví o tom, co učiní normální člověk v bláznivém světě. Střízlivý realistický román dneška popisuje zásadně, co ve všedním světě udělá šílenec.

Nové umělecké směry se tváří velmi odvážně, jako by každá nová provokace, zobrazení ošklivosti či šílenství vyžadovaly nezměrnou odvahu. Ve skutečnosti odvahu vyžaduje obrana normálnosti, snaha pohlédnout na život a člověka z té optimističtější stránky. Skutečná představivost umělce se nepozná podle toho, že dokáže vykreslit věci fantastické, ošklivé a násilné, ale právě naopak, že je schopen ukázat běžné věci tak, jak fantastické opravdu jsou. Skutečný umělec stojí na stráži a neustále podněcuje svou představivost – a zároveň bojuje se svou únavou a ospalostí. Bdí nad tím, aby úžas nikdy nezmizel ze světa, usiluje o jeho poetizaci či – jak říkával Balthus – o znovuokouzlení.

V hlubinách našeho vědomí se ukrývají stopy po zapomenutém prvotním výbuchu úžasu nad vlastní existencí. Umělec má pátrat po tomto úsvitu ukrytém v hlubinách, aby každý, i pohodlný člověk, mohl pochopit a pocítit, že může být šťasten jenom proto, že žije.

Civilizace jako nejsenzačnější úchylka

Problém moderny není v tom, že zobrazuje ošklivost a temné stránky člověka, to ostatně umění dělalo vždy, stejně jako vždy zobrazovalo krásu. Jde o otázku míry. Chesterton odsuzuje modernistickou *posedlost* a *fascinaci* ošklivostí. Umělec se podle něj může dívat na všechnu ošklivost světa, jak se mu jen zlíbí, pokud jej nepřepadne slabost a nezačne ošklivost obdivovat, jako tomu bylo u mnohých modernistů fascinovaných například dílem Markýze de Sade. „Ošklivost musí být pevným řetězem přikována ke kráse." Není vždy špatné jít s Dantem až na sám sráz světa a podívat se na peklo. Podíváme-li se však na něj zdola, dojde k chybné estetické kalkulaci.

Nedávno jsem byl s přítelem v Paříži na divadelní hře, která měla ukázat, jak se lidé chovají při námořní katastrofě. Viděli jsme, jak se všichni hroutí, křičí a řvou, jak nesmyslně a zoufale bojují jeden s druhým v amoku bezpředmětné nenávisti. V závěrečné scéně se nad hromadou mrtvol objevil státník, jenž nám s voltairovskou ironií přednesl projev, jak všichni ti lidé hrdinně zemřeli v bratrském objetí. Můj přítel byl u vytržení: „Jak obdivuhodný umělecký výkon!" Šokován musel jsem namítnout v tradici anglického buldoka: „Tak takhle ne! Pokud jim o nic nešlo, prosím, pokud ano, obávám se, že vím o co. Chtěli říct, že pod tenkou slupkou civilizace, pod slupkou rytířství není člověk nic než divoké zvíře.

Možná že nerozumím lidskosti, zvláště když hovoří francouzsky, ale moc dobře vím, kdy chce umění povznášet a kdy ponižovat.“ Angličan má někdy příliš rád útěchu pohodlí, nikdy ji však nenajde v nelidskosti. Francouz pohodlí nehledá, hledá neklid. Udržuje se ve stavu permanentní agonie evolučního ducha. Nevím, možná že ho při hledání revoluce inspiruje i ponižování člověka. Bůh však chraň Anglii, aby v tomhle nalézala potěšení!

Schopnost Chestertona podívat se na věci z „druhé strany“ je nejlépe patrná v jeho tvrzení, že civilizace sama o sobě je tou „nejsenzačnější úchylkou a nejromantičtější vzpourou“, zatímco její odpůrci, ať již umělečtí, intelektuální či praktičtí (tedy zločinci), jsou „jen hloupí komičtí staromilci, kteří by se chtěli ztotožnit s pradávnou konvencí opic a vlků“.

Každý z nás Evropanů se skládá ze tří osob – přesněji řečeno, ze tří sil, které jsou tak osobní, jako bychom byli trojicí. První, nám nejbližší, je křesťan, muž víry a historické církve, jež tak nevyléčitelně zabarvila naši mysl, a to bez ohledu na to, zda se domníváme, že křesťanství je pověrou, která nějakým zázrakem přetrvala dva tisíce let, nebo ne. Za ním se skrývá Říman – občan velké kosmopolitní říše práva a rozumu, z jejíž civilizace křesťanství vyrostlo. Ten přísný stoik a republikán, hrdější než všichni králové, ten, který vybudoval přímé silnice a zákony a povýšil rozum na míru všech věcí. A ještě tu v pozadí je ta třetí, bezejmenná osoba bez tváře a bez příběhu, která nás zpovzdáli sleduje na lesních cestách, a zvláště za nocí, kdy nás ze spaní budí lomoz vichřice, se v nás probouzí i ona. Náš počátek – muž z pralesa.

Moderní umění, filosofie a věda si předsevzaly osvobodit v člověku onoho tajemného „muže z pralesa“, uvolnit pouta jeho přirozenosti sešněrované falešnými náboženskými, civilizačními a kulturními dogmaty. Celým Chestertonovým dílem se oproti tomu vine téma civilizace a řádu, které je třeba znovu a znovu potvrzovat a hájit proti silám chaosu a rozkladu. Civilizace je plná vláda lidské autority nad veškerým vnějškem, zatímco barbarství uctívá všechny živly právě v jejich surovém a neovladatelném stavu.

Člověka je možné definovat jako zvíře vytvářející dogmata. Poněvadž vrství nauku na nauku a závěr na závěr, aby zbudoval nějaký strašný systém filosofický nebo náboženský, stává se… čím dál lidštější. Když opouští nauku za naukou ve zjemnělém skepticismu, když odmítá přimknout se na nějaký systém… ponenáhlu klesá zpět v mlhavou těkavost zvířat a v nevědomost trávy. Stromy nemají dogmata, řepa je neobyčejně snášenlivá.

Krutým – a velmi paradoxním – důsledkem opouštění těchto velkých dogmat a systémů, uzavírá Chesterton, nebude nutně více svobody, spíše naopak. „Porušováním velkých a věčných zákonů nezískáme větší svobodu, ale malé a malicherné zákony.“ Svět se bude muset spokojit s něčím byrokratickým, méně lidským a intimním. Jak přesné, bohužel!

Svoboda pro psy

„Všechny zákony nutně omezují, a měli bychom si proto dát velký pozor, zda jsou opravdu nezbytné.“ I toto varování bychom dnes měli vytesat do kamene. „Když se dnes mluví o politickém nebo sociálním dopadu nějakého nového zákona, málokdo pomyslí na svobodu. Kdykoli však někdo poukáže na jisté nedostatky v lidském chování, všichni volají po zákazech a myslí hned na policii.“ Chesterton upozorňoval na nebezpečí rozšiřování státní moci a byrokracie do privátní sféry, do soukromí člověka a jeho rodiny, již v době, kdy byla tato tendence v plenách. Všímal si rostoucího státního pečovatelského zájmu, ohrožujícího lidské svobody a vnášejícího zmatek do tradičního organismu společnosti. Jedním z varovných signálů pro něj byly například debaty, jež před první světovou válkou vážně vedli liberálové s anglikány o možnosti částečného zákazu alkoholu v Anglii. Přestože byly tyto snahy zaštítěny bohulibými úmysly ochránit chudé dělnické rodiny před zhoubným alkoholismem mužů, Chesterton rozhodně vystoupil proti jakémukoli zákazu.

Svobodný člověk vlastní především sebe. Když si ubližuje, jídlem, pitím, kouřením, hazardem, je to hlupák,

jenž ničí sebe a možná i svou duši. Když mu to však zakážete, nebude o nic svobodnější než pes.

Mnoho inteligentních a významných lidí se domnívá, že změny ve výživě a životním stylu by podstatně přispěly ke vzniku lepší a šťastnější společnosti. My, kteří víme, že mnohem zdravější společnosti existovaly v minulosti, také dobře víme, že nebyly o nic lepší ani šťastnější.

Je více prosté ctnosti v člověku, který si dá biftek, protože na něj dostal chuť, než když někdo ze zásady konzumuje fazolové klíčky.

Člověku nelze nařizovat, jak má žít, a Chesterton byl nesmlouvaným odpůrcem všech puritánů, vegetariánů, abstinentů a příznivců prohibice. Problém alkoholismu není problém alkoholu, ale toho, co naši civilizovanější předkové nazývali nenasytností. Podobně jako problém kouření či nezdravé stravy. Je proto zcela zcestné snažit se tyto věci sprovodit ze světa zákonným omezením či dokonce zákazem.

Komunisté nejsou jediní asketici, kteří chtějí převést šlechetnou, krásnou a dobrovolnou askezi jedince na celou společnost, kde se promění v barbarský vandalismus. Mají za sebou bohatou tradici, které se hned tak nezbavíme. Stojí za nimi prohibicionisté a pacifisté všeho druhu. Ve středověku se lidé dokázali strašidelně postit, ale ani ve snu je nenapadlo, že by měli zakázat víno. Někteří pohanští mudrci a křesťanští světci nejedli maso, ale utopická představa dnešních vegetariánů, že mají stáda skotu zmizet z povrchu země, by jim připadala šílená. Někteří dnešní fanatici, kteří nesnášejí tabák, chtějí zase zakázat kouření a zřejmě i to zcela soukromé. Tyhle moderní představy nejsou jen negativistické, jsou nihilistické a totalitní, mají jednu společnou utopii. Vždycky jde o něco, co má ze světa naprosto a zcela beze zbytku zmizet.

Létající hospoda a askeze islámu

Demokracie nemůže existovat bez hospod. V Chestertonově fantaskním humoristickém románu *Létající hospoda* (*The Flying Inn*) z roku 1914 jsou v Anglii jako ústupek muslimskému Turecku zrušeny tradiční hostince. Protagonisté románu, dva „rumoví misionáři", zakládají putovní (létající) výčep a cestují se soudkem rumu, kusem sýra a vývěsní tabulí po staré Anglii, přičemž svádějí každodenní boj s absurdními vládními nařízeními. Nakonec organizují lidovou vzpouru, v níž zvítězí. V povídce Spěšnina z cyklu detektivních příběhů otce Browna se o alkoholu debatuje ve výčepu zapadlého anglického hotelu U majáku a věnce. Vedle otce Browna a jeho přítele inspektora Greenwooda je zde přítomna skupina hlučných obchodních cesťáků a rovněž dva muži podivného zjevu, snědý orientálec s černým vousem a nápadným zeleným turbanem a muž s hřívou žlutých vlasů v polokněžském úboru, jenž není nikdo jiný než proslulý reverend David Pryce-Jones, vůdce abstinentní Armády naděje, jež provádí během dne „osvětu" na místních plážích.

Zkušený a ostřílený agitátor Pryce-Jones dospěl již před lety ve svých úvahách k zdánlivě logickému přesvědčení, že pokud je zákaz alkoholu sám o sobě pozitivní hodnotou, pak přísluší úcta a zásluha zejména proroku Mohamedovi, jenž byl pravděpodobně prvním prohibicionistou a zakázal pití alkoholu. Dopisoval si s mnoha osobnostmi mohamedánského náboženského života a posléze přiměl jednoho vynikajícího muslima – jímž nebyl nikdo jiný než zmíněný orientálec v zeleném turbanu –, aby přijel do Anglie přednášet o starodávném muslimském zákazu vína a napomohl s agitací.

Není divu, že ve výčepu hotelu U majáku a věnce vypukne mezi nesourodou společností zuřivá polemika ohledně alkoholu, kterou vyvolá reverend Pryce-Jones tím, že si neuváženě objedná na baru sklenici mléka, což je doprovázeno jedovatými posměšky. Jako ostřílený agitátor, zvyklý mluvit na veřejných shromážděních, statečně bojuje proti nepřátelsky naladěnému osazenstvu výčepu. Hrdě stojící orientálec, jenž se stejně jako lihovin zdrží i hovoru, tím získává postupně na důstojnosti. A když začne reverend v debatě ztrácet půdu pod nohama, dovolává se muslimovy morální autority. Muže z Východu vychvaluje jako ušlechtilého cizince, jenž stojí morálně vysoko nad těmi hádkami a výtržnostmi, jimiž se vyznačují místa jako výčepy a hostince. „I když se s ním rozcházíme

ve věrouce," argumentuje, „víme alespoň, že se nikde v jeho domovině nepěstují ty rostliny zla, prokletý chmel nebo réva…"

Když to zaslechne místní „buřňák", svárlivý aristokrat John Raggley, jenž přišel do výčepu na svých pár pravidelných skleniček višňovky, neudrží se a zařve: „K čertu s vámi, sakra… Chcete snad říci, že Angličané nesmějí pít anglické pivo, protože v nějaké zatracené divočině zakázal ten špinavý starý podvodník Mohamed víno!"

V tu chvíli se chování orientálce, jenž měl být vzorem askeze, vznešenosti a abstinenční uměřenosti, prudce změní. Jako zvíře se vrhne ke zdi, z níž strhne jeden z velkých loveckých nožů, které tam visí na ozdobu, a prudce jím mrští po Johnu Raggleym. Dýka se zabodne do stěny půl coulu nad jeho uchem a nepochybně by ho bývala zasáhla přesně, kdyby orientálcovu ruku na poslední chvíli nestrhl pohotový inspektor Greenwood. Povídka dále pokračuje detektivní zápletkou, neboť John Raggley je ráno nalezen mrtev s dýkou v hrudi, ale to už není podstatné. Chesterton nám tu naznačuje, co soudí nejen o západních prohibicionistech, ale i o islámu, jeho fanatismu a náboženských zákazech.

G. K. Chesterton, obr a tur, jenž zbožňoval děti a opěvoval dětský svět úžasu.

Absurdní případ dětského luku

Nezužujme však pronikání pečovatelského státu do lidského soukromí pouze na oblast alkoholu, kouření či nezdravé stravy. Chesterton již ve své době poukazoval kupříkladu na absurditu takzvaného „principu předběžné opatrnosti" (ačkoli sám termín je mnohem mladšího data), na tendenci vlád pomocí nařízení a zákazů dopředu eliminovat nejrůznější hypotetická rizika. Je překvapivé, že některé z věcí, jež nám dnes otravují život, se v zárodečné podobě objevovaly už v jeho době.

> Na Vánoce jsem se v hračkářství dozvěděl, že se nesmějí vyrábět dětské luky a šípy, protože jsou nebezpečné. Jistě. Jsou situace, kdy mohou být nebezpečné, tak jako je nebezpečné mít doma malého kluka. Zdravou společnost by ani nenapadlo něco takového zrušit, pokud nehodlá zrušit děti.
>
> Je evidentní, že ze všech předmětů, na které dítě dosáhne, patří naprostá většina hraček mezi ty nejméně nebezpečné. Porozhlédněte se dobře po kuchyni a ukažte mi méně nebezpečný předmět! Dítě se může popálit ohněm, proříznout si hrdlo kuchyňským nožem, opařit vodou z konvice, něčím nenápadným se udusit, dokonce si může i zlámat vaz. Celý dům je přece vybaven mučicími a vražednými nástroji jak za časů španělské inkvizice. Dítě se celý den pohybuje ve stínu smrti a jen těžko si umíme představit, že by mu zákaz klacíčku s provázkem mohl zvýšit bezpečnost. Malý kluk se bude dlouho učit, než vůbec vystřelí, a bude mít velkou radost, když se ten dětský šíp na pár vteřin ve vzduchu zatřepotá. Dokonce až trochu povyroste, škoda, kterou bude moci napáchat jediným vrhnutím kamene, bude v porovnání s lukem stonásobná.

Jediný způsob, jak můžeme dítě i nás samotné zachránit, znamená ignorovat všechny vize sociální vědy, ponechat si doma všechny nebezpečné předměty i kameny na zahradě a hledat poučení v sentimentální a pověrečné tradici. Ta nám praví, že jedině rozumná autorita rodičů, trvalý vztah a vliv na dítě jsou zárukou, že dítě nebude házet kameny. A pokud se nám to nepodaří, bude mít vždycky důvod, aby se vrhalo na svět.

Nemužská žena

Největším zlem, před nímž Chesterton varuje, je všeobecná standardizace podle velmi omezeného standardu, zplošťování světa a jeho unifikace pod pláštíkem individualismu a falešné seberealizace. Tvrdí se, že prý konkurence vytváří osobnost, nebo přinejmenším vytváří situaci, v níž osobnosti vznikají, protože zápas a různorodost člověka formují. Právě naopak – konkurence není nic jiného než napodobování, a čím je drsnější, tím drsnější je imitace. Stačí se rozhlédnout kolem sebe.

Osobnost je už dnes tak neosobní, že na nás na každém rohu jako duch zírá její bledá a nevýrazná tvář. Individualismus zabil individualitu, protože je to právě tak -ismus jako komunismus. Dnešní individualistická ekonomická škola ohrožuje svět naukou, která ztotožňuje seberealizaci s ekonomickou sebestředností, což je velice fádní a masová záležitost… Místo aby člověk rozvíjel sám sebe, stává se pouhou částí kolektivní masy sobectví.

Tahle ideologie nechápe potřebu rozmanitosti, chce mít vše stejné, nevidí, jak se na sebe v zrcadle dívají muž a jak žena, nechápe odlišný svět dětí, lásku k národu, náklonnost k místu, různý kolorit, historii a ráz lidské krajiny – čest a půvab vlasti, všechno, za co ještě stojí žít. Ať už vědomě, nebo ne, je naštěstí taková negace odmítnuta miliony obyčejných lidí. Těch lidí, kteří rozmanitost světa vytvářejí svou prací, kteří milují ženu, protože je nemužská, a muže, protože je neženský, svůj dům a kostel, protože jsou nádherně odlišné, pole a zahrady, protože jsou osobní, a vlajky, protože jsou svaté. Tady nejde o lidstvo, ale o lidi. Jde o ctnosti lidské existence. Jde o lidský domov.

Snad nejděsivějším trendem moderní doby je, že tuto ideologii uniformity, vypjatého individualismu a falešného pocitu seberealizace stále agresivněji vnucuje ženám a tradiční instituci rodiny, čímž podemílá samotné základy západní civilizace a kultury.

Hlubokomyslné úvahy o rovnosti žen už dnes někdy hraničí s imbecilitou. Co si máme myslet o názoru, že teď budou ženy svobodné a stejně hodnotné a užitečné pro společnost, že budeme mít dvakrát tolik hlav na řešení současných problémů? … Jakou svobodu a užitečnost žen má autor na mysli? Jestli má na mysli, jak se lze oprávněně obávat, svobodu od odpovědnosti za dům a rodinu, rovné možnosti s muži v obchodní a společenské kariéře na úkor domu a rodiny, pak takový pokrok můžeme označit za pokrokový úpadek.

Argumenty na podporu genderové rovnosti a seberealizace žen mimo rodinu (aby si údajně vážily samy sebe), jsou přitom tak očividně falešné a slabé, že je s podivem, do jaké míry se je podařilo ženám vnutit a sebrat jim hrdost na jejich tradiční roli matky a ochránkyně rodinného krbu. Kolik z běžných občanů, ptejme se poctivě, počínaje dělníky, přidavači či řidiči a bankovními úředníky a reklamními agenty či státními úředníky konče, může tvrdit, že je jejich

Úžas, radost a paradoxy života podle G. K. Chestertona. Vybral a přeložil Alexander Tomský. Leda/Rozmluvy, 2014, 424 s.

práce skutečně tvůrčí, že vede k jejich seberealizaci, či že dokonce přispívají k utváření lepšího světa?

> Ti, kteří dnes píší o vyšší kultuře a emancipaci žen, jako by zcela zapomínali na existenci lidí, kteří se na rozdíl od dobře situované střední třídy musejí živit dřinou… Tenhle obyčejný člověk, který představuje miliony lidí, nebude nikdy o nic svobodnější pro vyšší kulturu, než je jeho žena. Z těch dvou má však silnější pozici ona. Zatímco průměrný muž musí poslouchat rozkazy, musí položit jednu nudnou cihlu na druhou nebo připočítat jedno nudné číslo k druhému, žena v domácnosti rozhoduje. Pravda, jedná se o záležitosti malé, ale přece jen tvůrčí: jakou zvolí barvu a vzor koberce, jak uspořádá květiny a nábytek. Jako kuchařka nebude vždy vařit umělecky, ale její pokrmy budou osobní, a tedy i připravené s dávkou tvořivosti. Žádnému úředníkovi nikdo nedoporučí, aby do tabulek vtiskl něco nenápadného ze své osobnosti.

> Dnes, kdy je tolik povyku kvůli rovnoprávnosti žen, si nikdo ani nepovšimne, kolik dlužíme jejich výsadám i tyranii, neboť to ony řídí výchovu až do doby, kdy je zbytečná a dítě jde do školy – kdy už je pozdě, aby se něčemu naučilo. To pravé už bylo ženami provedeno. Každý muž je poženšťován už faktem svého narození. Mluví se o mužatkách, ale každý muž je zženštilec.

Je to žena, kdo vtiskuje budoucímu světu svou pečeť tím, že přivádí na svět děti, do velké míry se jim obětuje, zahrnuje je láskou a péčí, vychovává je a utváří jejich osobnost více než všechny školy dohromady. Děti a rodina jsou naplněním ženy, nikoli překážkou v jakési pofiderní kariéře, která se může ukázat stejně nesmyslná jako dráha úředníka mechanicky vyplňujícího čísla do tabulek či reklamního agenta přesvědčujícího zákazníky o přednosti španělského rajčete v Bille před maďarským v Lidlu. A pokud i toto někdo odmítá přijmout, nechť zváží následující Chestertonovo varování:

> Moderní žena brání svoji kancelář se stejnou úporností, s jakou by bránila domov. V podniku bude vždy bojovat za svou pozici, jako by to byl rodinný krb, a nakonec si vypěstuje jakési vlčí manželství s neviditelnou hlavou firmy. Proto jsou ženy tak schopné; a proto by to také dělat neměly.

Epilog – víra

Kdo trochu zná Chestertonovo dílo, nejspíš namítne, že jsem zde zcela pominul nejpodstatnější část jeho myšlenkového odkazu, obranu víry a později katolické církve. I v tomto směru prodělal složitý vývoj. Po silné duchovní krizi, již přetrpěl v devatenácti letech, se stal anglikánem, mnohem později, v osmačtyřiceti letech, konvertoval ke katolicismu, k němuž již delší čas inklinoval a jehož obhajobě zasvětil zbytek života. Podle některých kritiků tím jeho psaní ztratilo dřívější ostrost i břitkost, stalo se více rigidní. Ačkoli jsem shodou okolností právě ve věku Chestertonovy konverze, podobný náboženský prožitek nemám a netroufám si v této oblasti pronášet silné soudy. Omezím se pouze na jeho tři strohé myšlenky, jež mě zaujaly:

> Křesťanství zasáhlo prudce jako meč. Oddělilo totiž provinění od provinilce. Provinilci musíme odpouštět, provinění prominout nesmíme.

> Na každém člověku záleží. Na tobě záleží. Na mně záleží. Uvěřit této teologii je nejtěžší věc na světě.

A především, a z mé strany možná trochu alibisticky:

> Slušný a poctivý člověk je svým způsobem věřící, i když o tom často ani neví.

František Mikš, šéfredaktor časopisu *Kontexty*, ředitel Institutu pro politiku a kulturu CDK, šéfredaktor nakladatelství Barrister & Principal.

Znovu porozumět zákonu

Pierre Manent

V dnešní době jsme svědky paradoxu. Zatímco poslanci evropských parlamentů jsou zavaleni různými zákony, jejich inovacemi a pokusy o jejich dílčí změny, zdá se, že jsme pozapomněli na to podstatné. Co to vlastně je zákon a jaké je jeho základní poslání? K této otázce, která má naprosto principiální význam, se vyjadřuje politický filosof Pierre Manent s pomocí odkazů na středověkého teologa Tomáše Akvinského. Manent patří k těm současným francouzským myslitelům, kteří přemýšlejí o idejích takovým způsobem, jenž je velmi blízký redakci *Kontextů*. Není proto divu, že v rámci nakladatelství CDK už vyšly dvě jeho práce: *Proč existují národy* (2006) a *Lidská obec* (2013). Jak vydané publikace, tak následující text jsou více než provokativní – usvědčují totiž naši politickou praxi z nebývalé povrchnosti a z „útěku" před zákonem.

Podoba muk každé doby se utváří z určitého klubka problémů, z určité specifické nesnáze jak odpovědět na prvotní lidskou otázku: Co dělat? Tato nesnáz je nerozlučitelně praktická i teoretická, týká se nerozlučitelně jednání i porozumění. Jelikož lidské jednání je v prvé řadě jednáním, jež něco opravuje nebo napravuje, předpokládá co možná nejpřesnější diagnózu naší situace, pokud tato vyžaduje nápravu, pokud vyžaduje diagnózu našeho *prédicament*, abych použil staré francouzské slovo, které nám, jak je jejich zvykem, uzmuli Angličané.[1] Nuže, jaký atribut vykazuje naše situace?

Domnívám se, že pokud řekneme, že už jednoduše nevíme, co je to zákon, že jsme ztratili porozumění zákonu, označíme přesně to, co nás rmoutí, co nás trápí a co nás demoralizuje. Pamatujme, že nejde o to litovat, že neposloucháme zákon, že naše mravy jsou v nepořádku, že mládež takzvaně ztratila vzory, což je všechno možná pravda; hlavní je, že už nechápeme zákon v jeho podstatě. Zákon už nechápeme jako pravidlo a míru jednání. Naším nejdůležitějším úkolem je tedy znovu nalézt porozumění zákonu jako pravidlu a míře jednání. Tomáš Akvinský je autor, jenž nám může nejvíce pomoci, abychom se tohoto úkolu dobře zhostili, pokud přinejmenším podstoupíme úsilí pochopit ho v celém jeho rozsahu – my křesťané a také nekřesťané, společně konfrontovaní se ztrátou smyslu zákona. Nicméně více než představováním nápravných názorů Tomáše Akvinského se bude tento text zaobírat bližším zkoumáním atributu naší situace.

Uvedl jsem, že jsme pozbyli porozumění zákonu. Nepřišli jsme o ně nepozorností nebo nedbalostí. Ztratili jsme je, protože jsme si přáli je ztratit. Přesněji řečeno, před zákonem jsme utekli. A před zákonem utíkáme proto, že jsme se angažovali v projektu – můžeme říci, že v novodobém projektu – organizace společného života a lidského světa na jiném základě, než je zákon. Prcháme před zákonem od chvíle, kdy jsme se podjali řídit naše jednání jinak než zákonem, když jsme začali hledat pravidla pro naše jednání jinde než v zákoně. Nejde o zbloudění nebo o okamžité selhání. Jde o veliký podnik, v němž jsme více či méně zapojeni a jemuž vděčíme za to, co tři nebo čtyři století pohání a řídí náš společný život.

Popis tohoto podniku nemůže být obsahem tohoto textu. Omezím se jen na naznačení nezbytného. Jestliže naše jednání již nemá řídit zákon, co jej tedy řídí? Jakým druhem pravidla je dnes zákon nahrazen? Už hodně dlouho nehodláme řídit společný život podle Božího nebo přirozeného zákona, ale chceme jej řídit podle lidských práv. Člověk je bytost, která má práva, a lidsky žít znamená uplatňovat svá práva. Tato nová definice nebo určení není ostatně dostatečná. Udržuje

si pořád něco negativního nebo polemického: práva se uplatňují, „obhajují“ proti těm, kdo nás zbavují našich práv nebo kdo je porušují či znásilňují, anebo proti společnosti, která je přece vždy potlačuje. K úplnému nebo dostačujícímu uspořádání kolektivního života je zapotřebí jiného, pozitivního principu – totiž principu zájmu. Práva a zájem, to jsou dva principy umožňující uspořádat lidský svět, aniž by bylo nutné utíkat se k zákonu jakožto pravidlu a míře jednání. Samozřejmě, stále jsou mezi námi zákony, dokonce je jich víc než kdy jindy, ale důvod pro ně už nespočívá v přímém řízení našeho jednání, nýbrž v garantování našich práv a v tom, aby nám umožnily užitečně usilovat o náš zájem nebo, v každém případě, abychom neškodili společnému zájmu. Suverénní stát, liberální a zastupitelský tím, že zaručuje naše práva, chrání a povzbuzuje občanskou společnost, v jejímž rámci svobodně uplatňujeme náš zájem. Toto je náš politický vzorec.

Zmíněný velký politický podnik produkuje a předpokládá hlubokou transformaci společenského člověka a občana. Ten, kdo uplatňuje svoje práva a usiluje o svůj zájem, už není činitelem, jehož jednání řídí a vyměřuje zákon. Jako bytost, jež má práva a usiluje o svůj zájem, definuje sebe samu především vztahem k sobě. Tato nová bytost, předpokládaná a vzniklá novým politickým řádem, je nejprve *subjektem* a teprve potom jednajícím jedincem. Bude posuzovat pravidlo svého jednání, teprve až si vytvoří vztah k sobě, onen subjektivní vztah nebo vztah subjektivace, jímž garantuje svou nezávislost na jakémkoli objektivním pravidlu, to znamená na veškerém Božím nebo přírodním zákonu. Tento pohyb od sebe k sobě, vazba sebe k sobě ověřuje, že lidská bytost v sobě neobsahuje žádné objektivní pravidlo svého jednání. V tomto smyslu pohyb subjektivace podle práva a zájmu vede ke zničení budovy svědomí nebo k zamezení její výstavby. Habitus obsahující předpisy přirozeného práva musí být připraven o svou závažnost nebo platnost, aby subjekt mohl plně uplatňovat své právo a svůj zájem proti právu a zájmu jiných subjektů. Pravidlo jednání pak už nespočívá v nitru jednajícího, nýbrž vně subjektů, na rozhraní, v němž se subjekty setkávají. Tato podivná směna, jíž se subjekt zbavuje bezpečného zákona, který spočíval v jeho bytí, v jeho svědomí, za hledání jakéhosi neurčitého a vratkého pravidla v setkání s jinými, stejně odzbrojenými subjekty, toto hledání sebe za cenu setření toho, co poskytuje já jeho integritu, by zasluhovalo dlouhé historické a systematické zkoumání. My se budeme držet důsledků této transformace jednajícího člověka v subjekt.

Tyto důsledky jdou od intimního k nesmírnému: postihují každou lidskou bytost v tom, v čem je nejdelikátnější, postihují celé lidstvo ve způsobu, jakým se uspořádává ve svém celku.

Tím nesmírným rozumím svět. Jednající lidé prchající před zákonem se stali subjekty řídícími své činy podle světa. Stali se subjekty tím, že zavrhli nebo opomenuli zákony božské nebo přirozené, zákony náboženské, morální a politické, kterými se řídili a poměřovali své činy, čímž se podíleli na církevních, politických a rodinných společenstvích, tíhli stále více k prosazování svých práv a k usilování o svůj zájem v bezbřehém prostoru světa utvářejíce nesmírný systém jednání, jenž nad námi pod jménem světového trhu nabyl autoritu, která nemá rivala. Toto pravidlo, které nám zákon již neposkytuje nebo které si již od něho nepřejeme obdržet, se vydáváme hledat přesně řečeno na konci světa, v těch příkazech, jež nám vysílá; silou, která si podmaňuje vůli a ohromuje myšlení, je to onen svět jako totalita lidí, jež nabyla účinnosti trhem či trhy. Je to nedávná skutečnost, ale již ji v sobě obsahoval tak řečený karteziánský záměr učinit nás „jakoby pány a vlastníky přírody“. Na tomto záměru zaráží právě to, že navrhoval nesmírný obzor pro jednání, že mu otevíral neomezenou kariéru, aniž by mu dal jakékoli pravidlo, jakoukoli míru. Dnes tento záměr narazil na svou mez. S úzkostí se tážeme, jak chránit přírodu proti svému pánu a vlastníkovi, v samotné přírodě hledáme pravidlo naší nevázanosti. Jestliže to, co jsme až dosud řekli, je alespoň trochu správné, pak zmíněné hledání bude marné. Nikoli snad proto, že by nebylo nutné zachovat přírodu, jak je jen možné, ale proto, že myšlenka ochrany přírody, stejně jako myšlenka vlády nad ní, v sobě neobsahuje pravidlo pro jednání. Přírodu ochráníme efektivně pouze tehdy, nalezneme-li znovu pravidlo pro lidské jednání, totiž zákon.

Jak jsem řekl, transformace jednajícího jedince v subjekt nezasahuje pouze to, co je nesmírné, nýbrž také to, co je intimní. Jestliže subjekt prchá před zákonem

jako takovým, nezbude žádné pravidlo pro řízení sdružení, v němž se lidská bytost spojuje s jinou lidskou bytostí, aby založila jednotku schopnou produkovat novou lidskou bytost a tak dát pokračovat lidstvu. Jedním z nejpodstatnějších zákonů je ten, jenž tak říkajíc drží pohromadě rozdíl v pohlaví s rozdílem generací. Jiné pohlaví představuje zvláštní blízkost toho, co je nejvzdálenější; další generace představuje zvláštní odstup od toho, co je nejbližší. Žádná lidská bytost nedokáže sama o sobě řídit tento odstup nebo tuto blízkost. Pokoušet se o to znamená propadat se do závrati, znamená ztrátu sebe, z níž se nelze probrat. Právě proto zákony sňatku a příbuzenství jaksi tvoří původní zákony lidského světa. My jsme se pustili do jejich rušení s cílem nahradit je svobodou, jakou má subjekt, definovaný vztahem k sobě, vynalézat a být důmyslný ve své žádosti. Místo zákona, jenž přemosťuje propast mezi prvotními zakladateli lidského světa, sceluje ji, je tu projekt subjektu, jenž zamýšlí zůstat v nekonečné blízkosti sebe sama, a tedy vyrábět svá pouta dle své libosti. Často se dnes tážeme, jak dokázal homosexuální aktivismus do takové míry stanovit meze veřejné debaty, i když jeho zákonodárné požadavky sdílí skutečně a upřímně jen zcela malý počet členů společnosti. Je to dáno nepochybně tím, že subjektivace lidského světa nalézá v homosexuálním vztahu k sobě svou vrcholnou možnost a svůj prubířský kámen. Homosexuální touha umisťuje vztah k sobě do neporušitelné suverenity, protože nemůže být narušena ani přirozeným rozdílem pohlaví, ani přirozeným rozdílem generací. Tím, že je zcela legalizován homosexuální svazek, dochází, nebo chce se dojít, k lidskému světu odpoutanému od zákona, od přírody, od přirozeného zákona v nejsilnějším a nejpregnantnějším smyslu tohoto výrazu. Homosexuální touha jakožto žádost se vysmívá zákonu. Tím, že se nicméně dožaduje své legalizace, prohlašuje zákon za neplatný a ruší ho jako takový, zákon jako pravidlo a míru jednání. Což není případ heterosexuálního sňatku, jenž se netýká v prvé řadě heterosexuální touhy, nýbrž rozdílu v pohlaví. Legalizace homosexuálního sňatku poskytuje modernímu záměru cosi jako jeho konečnou destinaci, důkaz, že jsme dospěli k uspořádání lidského světa bez pravidla a úměrnosti, že konečně můžeme žít, a to vědomě, mimo zákon.

Jak tedy v řádu nesmírného, tak v řádu intimního, jak v ovládnutí přírody, tak v úprku před zákonem se dnes stejně nacházíme bez pravidla a bez úměrnosti.

Jakkoli je tento zápal v ovládnutí přírody a v úprku před zákonem divoký, přece jen naráží na své meze. Je ovšem pravda, že neznáme meze našeho dobývání přírody. Je snadnější rozeznat meze úprku před zákonem. Věda nás bezpečně poučuje, že rozdíl pohlaví, rozdíl generací, obecně potřeba nějakého pravidla a úměrnosti lidského jednání, nutně, ne-li slavně převládnou nad neúnosným procesem subjektivace. Bylo by dokonce možné prohlásit, že tento proces právě pro svou krajnost dodává na věrohodnosti pojmu přirozeného zákona, pravidlu a úměrnosti jednání, jež uniká bezbřehé subjektivaci. Nepochybně se ještě nikdy nejevil takový zákon více žádoucí než dnes.

Ovšem to, že je takový zákon žádoucí, neznamená, že je *efektivně* k dispozici. Jistě je k dispozici potud, pokud v tom podstatném odpovídá dostatečně a jemně našim potřebám jeho zpracování svatým Tomášem. Současně bylo zákonné pojetí k dispozici po celá staletí, aniž by zabránilo nebo zpomalilo náš úprk daleko od zákona. Jeho autorita byla marginalizována ve stejnou dobu jako autorita katolické církve. Znovu porozumět zákonu se tedy nemůže omezovat na to, že si znovu pečlivě přečteme svatého Tomáše, jakkoli by bylo takové úsilí nezbytné. Nemůžeme se tvářit, že se za sedm nebo osm století nic nepřihodilo. K tomu, aby byl účinně poskytnut k dispozici adekvátní pojem přirozeného zákona, musíme zhodnotit překážky, které jeho pochopení klade onen dlouhý úprk, jenž nás transformoval z jednajících osob na subjekty.

Jelikož nás unáší pohyb subjektivace, máme sklon chápat přirozený zákon tak, jak chápou zákon moderní lidé, totiž jako mez svobody, v tomto případě jako mez vytouženou. Je jisté, že nedávný vývoj naší moci nad lidským životem zostřil touhu klást významnou mez naší svobodě tuto moc vykonávat; významnou mez, to znamená takovou, která pravidlu dodává smysl, která působí, že pravidlo přispívá k definování faktu, co je to být člověkem, a k vyjmutí naší lidskosti z naší moci. Tato perspektiva nebo tento postup je jistě legitimní a zdravý. Současně je však čistě defenzivní, v nejlepším případě slabě zpomalující nespoutanou moc. Tento

brzdící zákon, jenž klade meze technickým zásahům do živoucího organismu, se tedy dovolává jako svého doplňku, či spíše jako svého základu všezahrnujícího zákona, jenž místo toho, aby stanovil vnější mez jednání bez zábran, by navrhoval dodat pravidlo a vnitřní úměrnost lidských jednání v celém jejich rozsahu. Krátce, abychom se dostali přímo k tomu, co se mně jeví jako nejdůležitější, je nutné znovu nalézt plnost zákona jako praktického rozumu, jenž motivuje a řídí jednání, specificky jednání zaměřující se na obecné blaho. Tomáš je pro nás právě proto obzvláště cenný, že chápe zákon právě v těchto pojmech nebo v této perspektivě.

Nyní si bezprostředně uvědomujeme nesnáz, jíž musíme čelit. Co se nám jeví jako nutné, se rychle ukazuje nejen jako nesnadné nebo velmi nesnadné, ale spíše jako nemožné nebo, lépe vyjádřeno, jako absurdní. Proč? Jednoduše proto, že moderní politické myšlení se vybudovalo právě proti tomuto praktickému rozumu motivujícímu a usměrňujícímu jednání z hlediska obecného dobra tím, že vypracovalo onen dispozitiv založený na právech a na zájmu, jak jsme uvedli. Lze klidně říci, že současné nesnáze a bezradnost nás vybízejí znovu otevřít stará akta s požadavkem prozkoumat, zda moderní kritiky praktického rozumu, obhajovaného Tomášem jako pokračovatelem Aristotela, byly tak fundované, jak se moderní lidé domnívali. To je pravda. Současně, jakkoli nás zaměstnávají následky nebo důsledky moderního záměru, musíme připustit, že jeho původním motivům nechyběla závažnost. Onen praktický rozum zaměřený na obecné dobro konec konců, ač tak výtečně popsaný svatým Tomášem, neumožnil uspořádat efektivně obecné blaho oněch dvou obcí, jimiž byly pozemská obec a církev neboli obec Boží. K tomistické analýze různých druhů zákonů a jejich vzájemných vztahů nebylo co dodat či z ní něco ubrat – ale uspořádání evropského života se neodehrálo na základě Tomášovy analýzy. Stalo se tak naopak na základě její radikální kritiky, jak ji vykonal jiný Tomáš, onen zpovědník moderního státu, Tomáš Hobbes. Skutečně, jak nalezne onen praktický rozum, který motivuje a řídí hledání společného politického a společného náboženského dobra, syntetický zákon lidského řádu, když jsou ona dvě společná dobra řízena dvěma rozdílnými mocemi, zákonodárci dvou odlišných zákonů? Toto propletení nebo konfuze dvou mocí nebo dvou zákonů, jež vedlo občany či křesťanské poddané k „dvojímu vidění", dle Hobbesova vtipného a současně objasňujícího výrazu nemohlo být rozpleteno, a muselo tedy být rozťato. Žijeme ještě dnes s jistě velmi pozitivními důsledky tohoto energického a inteligentního řešení, které však zjednodušilo a dokonce brutalizovalo řád duše, jejíž narušení nebo pokřivení se nepřestalo zhoršovat. Ať je tomu jakkoli, toto rozhodnutí obnášelo zbavit církev a obecně církevní instituce veškerého vůdcovství, vyhrazujíc je instituci politické nebo státu. Ale tento státní převrat (výraz se vnucuje) v sobě zahrnoval to, že vůdcovství nalezne jiný motiv nebo jinou oporu než zákon. Je to ve skutečnosti pojem zákona, který řídí a usměrňuje jednání, jenž ospravedlňoval nároky církve a navíc jí poskytoval nezpochybnitelnou legitimitu vůči státu. Avšak na čem zakládat vůdcovství politické instituce, jestliže není založena na schopnosti produkovat zákon vedoucí ke společnému dobru? Odpověď znáte. Legitimita státního vůdcovství bude napříště založena nikoli na vzestupu obecného blaha, nýbrž na obraně práv každého subjektu. K rozetnutí uzlu politických zákonů a náboženského zákona je zapotřebí zbavit člověka zákona. Postavit ho mimo zákon. Právě na základě vynětí ze zákona, ovšem takového postavení mimo zákon, jež se vyjevuje z práv, bude nově uspořádán lidský řád. Uspořádáním, jež, jak jsme řekli v první části, nejenže není ukončeno, nýbrž v poslední době nabylo na podivné násilnosti. Politický řád bude napříště předpokládat, a tudíž produkovat člověka bez zákona jakého dobře známe, toho člověka, jenž je svobodný a rovný, jenž se zakládá na vztahu k sobě. Toto je politická opora onoho útěku před zákonem, o jehož zápalu a trvání jsem se zmínil. Lidský řád – rodinný, sociální, morální, náboženský – je napříště napnut mezi subjektem práv tendenčně bez zákona a suverénní politickou instancí, jež si klade nárok stát nad každým zákonem.

Zde nemáme dost prostoru ke zkoumání toho, jak politický důvtip a morální zdroje Evropanů učinily přijatelným tento násilný umělý výtvor, jak například došlo k vytvoření zastupitelské vlády založené na oddělení mocí. Je však pro nás důležité poznamenat, že je to svazující a syntetizující moc politické formy vlastní Evropě, toho národa, v jehož rámci velikost suverénního

státu a zanícení subjektů toužících po právech byly smířeny navzájem mezi sebou a rovněž s rodinnými, sociálními, morálními a náboženskými právy. Je to tato silná a jemně vázaná syntéza, jež se dnes začíná třepit.

Jestliže jsem byl nucen podniknout tuto historickou exkurzi, jejíž zběžný a hutný ráz si uvědomuji, je tomu tak proto, abych dal vyniknout motivům, které vedly k opuštění tomistického přirozeného zákona rektorskými duchy Evropy, smím-li to tak říci, a abych napomohl změřit nesnáz, s jakou by byl spojen návrat k onomu přirozenému zákonu. Nevyžadovalo by to dekonstruovat celou politickou a morální historii Evropy? Zmínil jsem se současně o národní syntéze, díky níž byla zachována a ctěna nikoli zanedbatelná část požadavků přirozeného zákona. Současnost však naznačuje skomírání této syntézy takovou rychlostí, že už nic nebrzdí útěk daleko od zákona. Návrat k přirozenému zákonu nabývá tedy jiného smyslu, než který měl v epochách konstrukce moderního projektu. Nejde o to vrátit se k separaci politického a náboženského, jejíž nezbytnost by každý přijal, jde o to znovu porozumět zákonu jako takovému, aby neřízené rozšiřování práv neučinilo nesrozumitelnými samotné opory evropského morálního života. V epoše, kdy křesťanská náboženská instituce není schopná nejmenšího pokusu o nadvládu, ani po něm netouží, vzývání laicity, stále mechaničtější, stále víc neupřímné, slouží jen k tomu, aby zabránilo jakémukoli vzepětí, jakkoli skromnému, síly křesťanské náboženské instituce. To, co představovalo překážku uplatnění tomistického porozumění zákonu, totiž to, že neumožnilo efektivně oddělit politický zákon od zákona náboženského, již nehraje roli nyní, kdy se v nebezpečí ocitá nikoli separace politického a náboženského zákona, nýbrž zákon jako takový.

* * *

Závěrem tedy shrnu a doplním to, co jsem již uvedl. Je již pro nás příliš pozdě na to, abychom se drželi defenzivního užívání přirozeného zákona, které nás samozřejmě napadne, jak jsem poznamenal, když hodláme uchovat minimum lidskosti proti náporu neomezeného nároku ve službách vyšinuté žádostivosti. Řečeno vojenskou metaforou, poslední baště zákona hrozí, že bude dobyta. Vyžaduje to být náročnější. Znovu porozumět zákonu v jeho úplnosti znamená znovu objevit užívání praktického rozumu pro hledání obecného blaha. Toto obecné blaho má složku politickou a složku náboženskou, nám ovšem již nehrozí „dvojí vidění". Hobbesův postup, v němž umíněně pokračuje laická strana, je napříště anachronistický. Problémem už není vytyčování hranice a uspořádávání vztahů mezi politickou a náboženskou institucí, kdy jsou obě instituce stejně ctižádostivé a pyšné, nýbrž zvažování obsahu obecného blaha toho smíšeného zákona, který určoval po staletí křesťanský obyčej Evropy a který znovu objevuje nečekanou pořádající moc. Nesmíme se dát ovlivnit malým počtem a často bázlivostí těch, kdo s ním přicházejí nebo ho udržují, ani velkým počtem a často agresivitou těch, kdož ho zavrhují nebo jím pohrdají. Ta část veřejného mínění, která převládá již tak dlouho a která dnes hodlá završit svůj triumf, dává před zraky všech najevo, že ztratila veškerý pojem o tom, co je zastupitelská vláda nad občanskou pospolitostí. Spolu s velkou částí evropské politické třídy se nachází ve službách ideologie neomezených práv subjektu, jež zničila samotnou myšlenku demokratické vlády nebo jednoduše vlády zodpovědné komunitě, za níž nese zodpovědnost. Nejstřízlivější způsob, jak znovu objevit zmíněnou ideu a uniknout přitom paralyzujícím dvojznačnostem jazyka práv, je spojit dohromady ideu lidského pouta, společného jednání a zákona – to znamená praktického rozumu –, jenž velí. Právě v tomistické analýze nacházejí tyto pojmy své největší objasnění, za podmínky, že bude svatý Tomáš čten v jeho vlastní, a rovněž Aristotelově perspektivě, totiž v perspektivě politického rozumu, velícího a aktivního, a nikoli jen v úmyslu vztyčit provizorní barikádu pro stranu, která se už dávno smířila se svou porážkou.

Křesťané, a možná že zvláště katolíci, mají ze směsi strachu a pohrdání sklon k politické pasivitě. V zemi jako ta naše mají navíc habitus poražených. Svatý Tomáš nás učí více důvěřovat našemu praktickému rozumu a více si cenit našeho politického úkolu. Když jednáme politicky, nevnucujeme se Prozřetelnosti, neuzurpujeme si její roli. V této záležitosti existuje odpověď na kvestii 91 z pojednání o zákonech, jež si zasluhuje naši reflexi: „Ze všech bytostí je racionální stvoření

podrobeno boží Prozřetelnosti jistým nejznamenitějším modem potud, že se samo podílí na této Prozřetelnosti tím, že zaopatřuje sebe samo a ostatní (*Inter caetera […]rationalis creatura excellentiori quodam modo divinae providentiae subjacet, inquantum et ipsa fit providentiae particeps, sibi ipsi et aliis providens*).“[2] Přirozený zákon, část zákona věčného, vyžaduje po nás tu vládu nás samých, jíž rozumně obstaráváme své potřeby racionálních stvoření. Dnes jedině katolická církev, speciálně je-li poučena svatým Tomášem, je schopna promýšlet, formulovat a koherentně navrhovat tento výrok, tento program, který každý občan dbalý seriózního osobního a občanského života bere za svůj, nebo by ho bral, kdyby o něm věděl. Je to politický program, ne však stranický, protože je to politické *intentio* jako takové, o jehož oživení jde, nikoli o rekonstituování nevím jaké „katolické strany“.

Vznáším tyto návrhy ve střízlivém duchu. Vím, že se jeví jako naprosto chimérické bez argumentace, o kterou se opírá. Jsou to chiméry, které se líbí nebo nelíbí, chimérické chiméry! Znám navíc doktrínu, kterou nás omračují všechny autority: opustili jsme náboženství, jež může být jen *Privatsache*, soukromou záležitostí, neschopnou přispívat k orientaci, tím méně k vládě společného světa. Slyšel jsem rovněž mluvit o sekularizaci Evropy a pozoruji její jisté důsledky. Zároveň však pozoruji, že síly, které zatlačily křesťanství na okraj evropského života, síly, které dlouho hrozily nebo slibovaly, že ho zničí nebo že ho nahradí, jsou nyní stejně slabé jako ono nebo slabší. Nemluvím pouze o komunismu, rozehnaném jako faraónovy armády, ani o více nenalezitelném socialismu, mluvím rovněž o oné imperiální republice, která před sto lety uštědřila katolické církvi ve Francii politické oslabení, jež bylo ponižující, ale blahodárné. Na oné „nesmírné pláni a spícím prázdnu“, jakými se stala Evropa, je již jen jediná ještě stoupající duchovní síla, jíž jsem věnoval značnou část mého příspěvku, totiž ta, jež se násilně domáhá absolutizace subjektivních práv. Současně klidně prohlašuji, že její slabost a sterilita jsou vepsány do jejího vlastního záměru. Může jen uvolňovat a ničit. Každý den nás jen víc znehybňuje v ochablosti a bezmocnosti tím, že nás odvrací od společného údělu starat se o sebe sama a sami si vládnout. Jakási panická bezradnost, jež se zmocnila Evropanů a která se stále šíří, nechť jsou jakékoli krize eura, představuje zmatek ohromné populace bohaté na talenty a zdroje, za jejíž osud již nezodpovídá žádná opravdová vláda. Ovládání pravidly, jimž jsme dvacet let vydáni, znamená, že se v Evropě vytratila veškerá politická moudrost. Evropané nevzrušeně pozorují, jak jejich kontinent, kdysi vládce světa, sklouzává do politické bezvýznamnosti. Tento úpadek bude pokračovat až k neslavnému konci, anebo se potřeba konečně si vládnout znovu setká s propozicí veliké politické moudrosti, jakou obsahuje tomistická nauka přirozeného zákona, a potřeba i propozice navzájem se oživujíce, nám proklestí cesty nikoli k obnovené nadvládě Evropy, což není ani v naší moci, ani po tom netoužíme, nýbrž ve společném jednání evropských národů k novému ustavení a obnovení fyziognomie našeho kontinentu, k novému uchopení naší politické a duchovní historie, jež se nyní zastavuje. Obnovená důvěra v naše společné osudy nám napomůže znovu vzhlédnout k boží Prozřetelnosti. Náboženský osud Evropy není vepsán ve statistikách křtů nebo biřmování, závisí na společném jednání evropských národů, jež dokážeme, nebo ne, vést v perspektivě nerozlučitelně občanské a křesťanské, jež je *intencí* Evropy. Ta je jako všechny lidské záležitosti nejistá, to znamená, že závisí rovnoměrně na naší moudrosti a na našich modlitbách.

Poznámky:

[1] Autor ironicky naráží na významový posun francouzského *le prédicament* proti anglickému *predicament*. Zatímco ve francouzštině má tento termín význam především logický, kategoriální, v angličtině v určitých slovních spojeních označuje špatnou situaci, v níž se někdo nebo něco nachází. (Pozn. překl.)

[2] Tomáš Akvinský, *Sum. theol., Iª-IIªᵉ, q. 91, a.2,c.*

Revue thomiste, leden–březen 2014, s. 143–154 (příspěvek pronesený na konferenci o politické filosofii Tomáše Akvinského, jež se konala v lednu 2013 v Toulouse ve Francii). Z francouzštiny přeložil Petr Horák.

Pierre Manent (1949) působí jako profesor politické filosofie ve Výzkumném politologickém centru Raymonda Arona v Paříži.

Sokratův spor s demokracií byl hluboký a zásadní

Ryszard Legutko

Ryszard Legutko (1949) je profesorem filosofie na Jagellonské univerzitě v Krakově, kde se specializuje na politickou a antickou filosofii. V osmdesátých letech vydával samizdatový časopis *Arka*, po roce 1989 založil a dlouho řídil krakovské Centrum politického myšlení. Je autorem řady monografií, z nichž můžeme jmenovat *Platónovu kritiku demokracie* (1990), *Toleranci* (1997) a *Traktát o svobodě* (2007). Do povědomí širší veřejnosti se však dostal především díky svým esejům a publicistice. Česky jejich výběr vyšel pod názvem *Ošklivost demokracie* (CDK, 2009). Od roku 2005 se angažuje i ve veřejném životě: byl místopředsedou Senátu, ministrem školství a tajemníkem v Kanceláři prezidenta Lecha Kaczyńského. V současné době je poslancem Evropského parlamentu.
Legutkova kniha *Sokrates*, z níž přinášíme úvodní slovo, je výsledkem jeho dvacetiletého bádání a v Polsku se stala intelektuální událostí. Ukázku doplňujeme rozhovorem s autorem, který vyšel v časopise *Teologia Polyticzna*.

Napsat knihu o Sokratovi je pro historika filosofie totéž co pro herce zahrát si Hamleta – velkým pokušením a zároveň výzvou. V Sokratovi se jako v ohnisku sbíhá všechno, co je ve filosofii nejdůležitější. Komplikovaná teorie a neopakovatelné umění života, velké ideje i fascinující individuální zkušenost, snaha o dokonalost i pronikavá kritika, tíhnutí k systemizaci a aporičnost, rozpornost myšlení. Ale všechny tyto prvky vyžadují urovnání a uspořádání, protože nám filosof po sobě nezanechal svůj definitivní a autorizovaný výklad; máme k dispozici pouze líčení a zprávy jiných autorů. Píše-li historik filosofie o Sokratovi, tak určitým způsobem vstupuje do myšlení svého hrdiny – podobně jako si herec osvojuje složitou osobnost hlavního protagonisty Shakespearova veledíla. Snaží se přitom pochopit jeho záměr, vcítit se do jeho způsobu myšlení, zachytit jeho působení z toho důvodu, aby dokázal co nejautentičtěji předat jeho myšlenky, které jsou uloženy v různých literárních líčeních nebo ve filosofických verzích, zkreslených často jednostrannou perspektivou vypovídajících osob.

Zkoumáme-li Sokratovo myšlení, zabýváme se tím zároveň počátky evropské filosofie člověka. Vše, co přišlo později, bylo jen dopovězením a rozvinutím Sokratových idejí nebo polemikou s nimi. Těžko si lze představit, jak by vypadal náš obraz o nás samotných, kdyby nebylo otázek, které tehdy položil Sokrates – otázka o dobru, o spravedlnosti, o dobrém životě –, a kdyby nebylo odpovědí, které udělil: že je třeba pečovat o duši, že rozum je tou nejušlechtilejší mohutností v člověku, že pravda, dobro a ctnost jsou ty nejdůstojnější cíle, že se nikdy nelze dopouštět nespravedlnosti a že spravedlivý život je hoden nejvyšší oběti. Studujeme-li Sokrata, studujeme onu velkou reflexi o člověku v jejím zrodu, v procesu vytváření a spíš možná objevování, neboť pro jejího tvůrce měla skutečně cenu objevu. Tato cena se později ze zorného pole většiny příjemců vytratila, utlumily ji dva a půl tisíce let recepce, které ze Sokratova odkazu učinily soubor předem hotových a definitivních výroků. Ale při studiu Sokrata zkoumáme rovněž něco, co se stalo filosofickým modelem lidství, modelem, který byl pro následující generace vzorem a mírou dokonalosti.

Tváří v tvář tomuto vzoru se cítíme poněkud nesmělí, protože si uvědomujeme, že předmětem našeho zájmu není jednoduše filosofický systém, ale že se zde dotýkáme jedné z hlavních součástí lidské spirituality.

Moje kniha je výsledkem dvacet let trvající práce věnované Platonovu a Sokratovu myšlení. Každý, kdo se tímto myšlením vážně zabýval, ví, že nejde o přehnaně dlouhou dobu na to, abychom se mohli pustit do shrnujícího a završujícího úsilí. Starověké texty, a Platonovy obzvlášť, zjevují svůj význam postupně, a každá pozorná četba odhaluje nový obsah. Jde tu o jeden z oněch tajemných a zázračných fenoménů klasiky, že nemáme nikdy pocit, že jsme dospěli k definitivnímu smyslu. Jako kdyby klasické myšlení v sobě skrývalo nekonečně hluboké poklady obsahů, které se rozumu badatele odhalují v obrazech následujících po sobě. Nemám proto jistotu, že by výsledek mého přemýšlení byl identický s tím dnešním, kdybych se shrnujícím výkladem svého pojetí Sokrata počkal ještě dejme tomu dalších deset let.

Zápas se Sokratovou filosofií je riskantním rozhodnutím ještě z jiného důvodu. Celá staletí trvá namáhavá a obtížná výkladová práce mnoha pokolení učenců z celého světa. Zapojily se do ní desítky skvělých myslitelů a svazky hlubokých, pronikavých a původních analýz se počítají na stovky. Je stále těžší přijít s vlastní interpretací, která by byla objevná a zároveň by splňovala náročné požadavky odborné práce. Jestliže se někdo rozhodne napsat knížku o Sokratovi, musí k tomu mít dobré důvody. Jedním z takových důvodů – obzvlášť v Polsku – může samozřejmě být podrobná prezentace Sokratova myšlení na základě odborného materiálu, který je dnes ve světě dostupný. V naší zemi příliš mnoho odborných prací věnovaných Sokratovi nemáme, a nové práce jsou žádoucí.

Ale toto nebyl nejzávažnější důvod k tomu, abych napsal tuto knihu. Především jsem se chtěl svěřit s vlastním čtením Sokratovy filosofie. Z neustálých návratů k četbě Platona, Xenofona, Aristofana, Aristotela, Plutarcha a jiných autorů, kteří psali o Sokratovi, se postupně začaly zřetelněji rýsovat určité interpretující myšlenky, zpočátku jen mlhavé, ale později stále výraznější. Přesvědčil jsem se, že jsou natolik zajímavé, že stojí za to je dále prohlubovat a uspořádávat. Po několika letech jsem nabyl přesvědčení, že se mi podařilo spojit různé proudy sokratovské reflexe v jeden určitý koherentní celek a že obraz tohoto celku, třebaže obsahuje velké množství již známých poznatků, se ne vždy překrývá s obecně přijímanými poznatky a výklady. Samozřejmě jsem v širokém rozsahu těžil z obrovského výkladového bohatství nashromážděného mnoha generacemi; často jsem některé teze zahrnul do své koncepce, rozšířil je o vlastní dodatky nebo s nimi polemizoval. Nicméně jsem se snažil nahlížet na některé klíčové otázky nezatíženým pohledem. Do jaké míry se mi to podařilo, to ocení kompetentní čtenáři. Každý výklad vyžaduje určitý prvotní impuls, který určí jeho směr a vytváří další reflexi. Stejně tomu bylo i v mém případě. Velice rychle mi už v rané etapě studia Sokratovy filosofie vytanuly tři intuitivní postřehy, které nebyly úplně originální, ale nebyly ani tak docela banální. Představovaly dostatečně silný signál nesouhlasu na to, aby mne přinutily podstoupit riziko hledání vlastních odpovědí.

První myšlenka se týkala Sokrata jako učitele. Ke svému překvapení jsem zjistil, že tento patrně nejslavnější učitel morálky v dějinách filosofie utrpěl ve věci vzdělávání porážku. Hodně se napsalo o jeho vlivu na lidi, ale texty podobný obraz nepotvrzují. Lidé, jimiž se obklopoval a již se sami považovali za jeho žáky, toho moc z jeho naučení nepochopili. Těžko lze o někom v Platonových dialozích říci, že si vzal Sokratova naučení k srdci a že se mu na jejich základě změnil život. Spíše se věci mají tak, že souhlas, který se Sokratovými etickými závěry vyslovují účastníci rozhovorů, žádným způsobem neovlivňuje jejich chování. Dokonce i ti nejbližší, kteří byli delší dobu v úzkém kontaktu se Sokratem, si z naučení svého učitele a přítele nevyvodili žádné závěry, které by svědčily o tom, že si je alespoň částečně osvojili. Jestliže bylo Sokratovým cílem přesvědčit lidi o nutnosti vzdělávání ctnosti a hledání morální síly ve vlastní duši, nebylo tohoto cíle dosaženo. Jeho koncepce, která měla vymezit skutečnou lidskou přirozenost, se v athénském společenství jako výchovný klíč nepotvrdila.

V Platonově dialogu *Eutydemos* je scéna, v níž Sokrates vede rozhovor s mladým člověkem jménem Klenia, aby v kroužku sofistů předvedl své metody

podněcování k poznání a vědění. Tento důkaz byl předváděn jako protiklad učení sofistů, proslulé a vlivné skupiny, pro kterou bylo charakteristické, že spíše zdržovala proces hledání vědění, než by nabádala ke snaze vynaložit úsilí zaměřené na hledání pravdy. V průběhu rozmluvy se Sokrates snažil ukázat, že vědění vede k odpovídajícímu ovládání vlastního života a nakonec k dosažení štěstí. Onen mladý člověk se nechal v dialogu dokonale vést, chápal pokládané otázky a s určitostí souhlasil se závěrem. O jeho dalším osudu však nic nevíme, a dá se rovněž pochybovat o tom, že onen rozhovor změnil jeho život, že by ho přivedl na dráhu nastíněnou Sokratovým učením. Koneckonců nic ani neprozrazuje, že by něco podobného očekával samotný filosof: chápal ono dokazování jako vystoupení prozrazující závadnost sofistické metody, ne jako důkaz účinnosti jeho vlastní. Jako efektivnější učitelé se při všech svých slabostech a základních pochybách, které proti nim vznášeli filosofové, projevovali spíše sofisté. Na jejich žáky lze ukázat; Sokrates o nich neměl valné mínění, alespoň však existovali. Zatímco on žádné odchovance neměl. Sám zemřel jako šťastný člověk, obklopený oddanými a milujícími přáteli, žádný z nich však nestvrdil svým životem oprávněnost jeho naučení.

Druhá intuice, která od počátku provázela mé čtení, se týkala Sokratova intelektuálního postoje. Běžně je v tomto kontextu stavěn Sokrates proti Platonovi. Posledně jmenovaný je považován za autoritativního filosofa, který vnucoval své názory, a on sám byl jejich výlučným komentátorem, vykladačem a někdy také kritikem. Forma dialogu (řeč je o pozdějších dílech), již používal, byla fiktivní, poněvadž hlavní účastník rozhovoru neočekával od ostatních jinou reakci než souhlasnou. Naproti tomu Sokrates (řeč je o ranějších dialozích) se běžně přel, občas ustupoval, poukazoval na rozpory, ironizoval. Odporoval stanoviskům, která považoval za mylná, ale představitelé těchto stanovisek je prezentovali podrobně, hájili své hledisko, útočili, posmívali se, a dokonce vyhrožovali. Pokud jde o Sokrata, velice rád zdůrazňoval nevědomost, skrýval se za maskou prosťáčka. Existuje několik známých metafor, které mají ukázat na inspirující charakter bezprostředních kontaktů se Sokratem. Jedna z nich se nachází v dialogu *Theaitétos*, v němž Sokrates říká, že jeho povolání připomíná povolání jeho matky – porodní báby. Rozdíl mezi nimi spočíval v tom, že jeho matka pomáhala přicházet na svět lidem, zatímco on myšlenkám. Připojíme-li k tomu Sokratovu metodu rozmluv, které vedl prostřednictvím kladení otázek svým druhům, přátelům, nebo přirovnáváním sebe ke střečkovi, který napadá intelektuálně líné Athéňany, vzniká obraz filosofa, který nepromlouval jen k ostatním, ale spíš je podněcoval k myšlení, vzbuzoval v rozmlouvajících zájem o problematiku, vedl je k tomu, aby se prokousávali k vlastním názorům, vyvolával v nich duchovní neklid. To všechno zní neobyčejně svůdně, přitažlivě, ale ke skutečnosti to má dost daleko. Bližší četba nám ukazuje, že Sokrates nebyl nijak mimořádně dialogický, ani to nebyl člověk nějak zvlášť inspirující účastníky rozhovoru k intelektuálnímu vypětí. Jeho myšlení bylo dominantní, a i když se ukrýval za masku prosťáčka, měl dokonale pod kontrolou výměnu úsudků nebo rozvrh této výměny. Sledování jeho dialogů, jak je podává Platon, nám umožňuje nahlédnout do fungování mimořádného rozumu, vedle kterého se ostatní účastníci rozhovoru jeví jako nezajímavé pozadí. Forma otázek a odpovědí – když se na ni podíváme podrobně – se jeví jako popis Sokratovy virtuozity. Základní premisy celého uvažování, které vedou k takovému a ne jinému závěru, nevznikaly v hlavách účastníků rozhovoru jako výsledek duchovního porodnictví, ale byly tam Sokratem vloženy. Střeček, který kousal líného athénského koně, se rovněž projevil spíš jako učitel konkrétních morálních témat než neklid vyvolávající ironik, který vedl ostatní k samostatné reflexi. Jiné přirovnání nacházíme v dialogu *Menon*, v němž se účastník rozhovoru, jehož jméno má dialog v názvu a jejž Sokrates provádí svými složitými výklady, přiznal, že propadl duševní otupělosti, a přirovnal toho, kdo jeho stav způsobil, k rybě, která v člověku vyvolává tělesnou otupělost tehdy, když ho kousne. V Menonově případě se tento stav projevoval v podobě pochybností, které ho přepadaly a které způsobovaly, že v dané problematice ztrácel orientaci. Sokrates ve své odpovědi řekl, že on sám měl pochybnosti ve větší míře než ostatní, a když toto řekl, vyzval Menona ke společ-

ným úvahám. Tato výzva byla nesmírně mobilizující, ale jen zdánlivě. Sokrata samozřejmě trápily pochybnosti, avšak on se kromě toho dokázal dokonale pohybovat v závěrech, dovést je k novým problémům, formulovat výhrady a navrhovat modifikace, řešení. Jeho pochybnosti tak byly úplně odlišného druhu než pochybnosti, které vyvolával u účastníků diskuse. Pokračoval v diskusi s Menonem ve svém dosavadním stylu a oslovený Menon neměl žádný významný podíl na vyvozování následujících závěrů.

Tímto způsobem prováděné důkazy byly nemyslitelné bez účasti samotného filosofa, neboť představovaly emanaci jeho mimořádného myšlení. To nebyla filosofická cvičení pro žáky, kteří se mohli učit, jak argumentovat a jak dokazovat své soudy. Otevíraly zcela nové a neznámé obzory myšlení, které byly často nepředvídatelné i pro Menona, Póla, Trasimacha, Polemarcha, Charmida, Protagora a další účastníky rozhovorů. Sokrates je tam přiváděl, někdy proti jejich vůli, jako čaroděj. K čaroději ho přirovnal Menon, a měl pravdu. Když kouzlo přestalo působit, vracelo se myšlení účastníků do předchozího stavu a nebylo už schopno znovu se vyrovnávat s čerstvě předkládanými závěry. Není na tom nic překvapujícího. Sokratovské myšlení je ponořeno v paradoxech, a paradoxy jsou, v případě, že představují ilustraci něčího myšlení, vždycky individuální a obyčejně neopakovatelné. Z tohoto důvodu bývá myšlení vyjadřující se prostřednictvím paradoxů předmětem obdivu, fascinace, kultu, ale nelze je napodobit, a v každém případě není možné se mu naučit, protože výsledek je vždycky druhotný, banální a způsobuje rozčarování. Z tohoto důvodu se dá říci, že Sokrates byl filosofem dominantnějším než Platon, protože působil rovněž silou osobnosti, a argumenty, se kterými přicházel, nebylo snadné od jeho osobnosti oddělit.

Třetí intuice se týkala vztahu Sokrata k demokracii. V současnosti existuje tendence kritický vztah Sokrata k demokracii mírnit, protože většina autorů je více nebo méně vědomě přesvědčena, že se jeho nekonformismus a svoboda myšlení nějakým způsobem musejí pojit s demokracií. V mínění mnoha lidí představuje demokracie hodnotu nepodléhající diskusi do té míry, že dělat ze Sokrata jejího nepřítele by pro něj bylo kompromitující. Četba Platona mne však přivedla k hlubokému přesvědčení, že spor Sokrata s demokracií byl hluboký a zásadní. Nejde tu o žádnou diskusi o politickém uspořádání. Sokrates se nezabýval tím, které zřízení převyšuje ostatní a proč. Podobné otázky si kladli Platon a Aristoteles a přinášeli různé odpovědi, z nichž přinejmenším jedna měla odehrát fundamentální roli v politické teorii a praxi západního světa. Tato odpověď doporučovala jako optimální řešení smíšené uspořádání.

Ale Sokratova perspektiva byla odlišná. Proto všechna vyviňování jej ze vztahu k demokracii nebo obhajování jej jako kryptodemokrata (což se děje stále častěji) postrádají smysl. Jeho odpor k demokracii byl jiného druhu. Základním objektem Sokratova zájmu byl člověk a jeho duše, a filosofie, kterou navrhoval, měla ukazovat cesty k rozvinutí toho, co je v člověku nejlepší (to *beltiston*).

Reflexe, která se této věci týkala, nevznikala výlučně cestou abstraktních dedukcí. Zrodila ji též zkušenost, a touto zkušeností byla demokracie, obzvlášť onen lidský typ, který toto zřízení obsluhoval, utvářel je a byl jím utvářený. Právě takového demokratického člověka pozoroval Sokrates a závěry, které z toho vyvozoval, nebyly povzbudivé. Samozřejmě, bezprostřední okolí filosofa tvořili především athénští aristokraté. Xenofon ve svých výpovědích dokonce tvrdil, že Sokrates mohl uvažovat o zprostředkovaném vlivu na dotváření athénské elity. Platon tento názor nepotvrzuje. Ale společenský původ tu není důležitý. Sokrates vyřkl mnoho kritických slov o *dému* nebo, jak obvykle říkal, o širokých zástupech, které v jeho výkladech zůstávaly bezejmenné. Avšak ti, kdo se Sokratem rozmlouvali, jmenovitě známí představitelé vyšších tříd, vlivní občané nebo sofisté, měli s oním bezejmenným *démem* hodně společného. Existovala jakási vzájemná přitažlivost nebo vzájemné zalíbení, které Sokrates vnímal a považoval je za znepokojivé. Kriton, jeden z jeho nejbližších přátel, prohlásil, že je „nutné brát v úvahu mínění širokých zástupů, lidu“ (*Kriton*, 44d1-2). Tato věta byla vyslovena ve zvláštním kontextu, ale vztahovala se přece k životu v athénské demokracii jako celku. Každý, kdo v ní chtěl hrát nějakou roli, musel „nutně brát v úvahu mínění lidu“.

V dialogu *Gorgias* Sokrates prohlásí, že široké zástupy, lid, bude ode všech žádat, aby mu připodobnili svou přirozenost (513b3-5). A považoval to za velice škodlivé. Autoři, kteří píší o Sokratovi a Platonovi, nezřídka zdůrazňují souvislost mezi rozvojem filosofie, která v oněch dobách dosáhla mimořádné úrovně, a demokracií, která občanům zajišťovala podmínky svobodného poznání a jednání. Vyvstává otázka, zda v oné době podobná úzká spjatost skutečně existovala, nebo šlo jen o nahodilou souběžnost, koincidenci. Přiklánim se k druhé odpovědi, protože následné dějiny světa žádnou úzkou souvislost mezi demokracií a myšlenkovou kreativitou nepotvrzují. Tuto případnou souvislost filosofové včetně Sokrata vůbec nevnímali. Blíže pravdě bude, když řekneme, že vnímali obrácenou podmíněnost. Sokrates neměl rád demokratického člověka, protože se v něm shledával s hlubokou nechutí vůči filosofii, vůči reflexi a sebereflexi, vůči hledání pravdy. Proto podléhání *dému* představovalo smrtelné nebezpečí pro duši.

Základní příčinou nechuti demokratického člověka k filosofii a nezávislému myšlení byl stav všeobecného sebeuspokojení, jemuž tento člověk běžně podléhal. A právě tento stav způsoboval, že člověk neměl na jedné straně kontrolu nad svým myšlením a chováním, na druhé straně byla pro něj typická nebývalá apodiktičnost vyslovovaných soudů. Jednomu i druhému se dá snadno rozumět. Kontrolu nad svým myšlením neměl proto, že své soudy nepodroboval kritické a odůvodňující reflexi. Prvotní impulz Sokratova filosofického působení byl přece namířen právě proti této intelektuální inertnosti. Z ní přece vycházela apodiktičnost úsudků. Sokrates o širokých zástupech lidu v dialogu *Gorgias* řekne, že uznávají pouze to, co se shoduje s jejich navyklostmi, a odmítají to, co se jim protiví (513c1-2). Ony zástupy, množství, tak chovaly nedůvěru vůči filosofickým výkladům a dedukcím, které je od těchto navyklostí odváděly, naproti tomu se velice rychle a ochotně poddávaly emocionálním vzruchům, které v nich vyvolávali šikovní rétoři. Proto měl Sokrates dojem, když ty, s nimiž rozmlouval, blíže seznamoval se svými výklady, že k nim hovoří jako někdo cizí, jako někdo, kdo přichází z jiné země (*Obrana Sokratova*, 17c6-18a6). Když končil řeč na svou obranu, ještě jednou znovu poukázal na rozšířenou praxi ovlivňování rozhodování lidí prostřednictvím emocí (34b6-35d8), a když vyslechl rozsudek smrti, jednoduše odpověděl, že by rozsudek zněl jinak, kdyby se rozhodl ne pro objasňování, vysvětlování důvodů, ale pro přesvědčování pomocí emocí a brilantní rétoriky, kterou Athéňané u obviněných očekávali (38d-e).

Sebeuspokojení demokratického člověka rovněž způsobovalo, že nepříliš dobře chápal Sokratovu chválu „toho, co je nejlepší". Volil to, co měl ve své bezprostřední zkušenosti – potěšení, moc, úspěch, vliv – nikoli péči o duši, k níž Sokrates promlouval: jeho promlouvání se však do zkušenosti demokratického člověka nijak moc dobře nezapsalo. Sokratovy aspirace a aspirace demokratického člověka byly v neustálém konfliktu.

Tvrzení, že Sokrates si náležitě necenil svobody, která provázela demokracii, vyplývá z fundamentálního nepochopení jeho filosofie. Když Sokrates popisuje demokratického člověka, když se s ním pře a vyzývá k úctě a k péči o duši, zaujímá stanovisko k otázkám, které vzešly z demokratické svobody. Nezabýval se oprávněností vzniku nebo odstranění politického zřízení, ale poukazoval na to, co se děje s člověkem, když toto zřízení začne fungovat. Uznáme-li, že to jsou ve srovnání s prvořadým faktem existence demokracie otázky druhořadé, potom se obrovská část Sokratovy filosofie stane zbytečnou a nebude mít příliš velkou cenu. Uznáme-li však, že jde o prvořadé otázky, potom samotný fakt existence demokracie tu nemá nic k věci a tyto otázky v žádném případě neřeší.

Hluboce kritický vztah k demokracii odhaloval mnohem důležitější problém. Sokrates byl filosofem mimořádně aktivně zapojeným do kontaktů s jinými lidmi: ptal se jich, vyzvídal na nich, nutil je přemýšlet; to všechno, jak tvrdil, z přesvědčení, že to po něm žádá bůh. Ale k čemu v takovém případě celá jeho angažovanost byla, když jeho hodnocení demokratického člověka bylo krajně negativní? Proč vkládat takové úsilí do předsevzetí, u něhož bylo velice pravděpodobné, že nebude úspěšné?

To byly tři první myšlenky, s nimiž jsem začal pracovat na větším celku, zahrnujícím nejdůležitější Sokratovy názory. Úvodní obraz se utvořil tímto

způsobem. Máme tu tak filosofa, který, ač byl jedním z největších moralistů v dějinách, nedokázal nikoho morálně zformovat: filosofa, který si vydobyl slávu jako někdo, kdo utváří myšlení lidí vedením dialogu s ostatními a kdo v podstatě vedl prostřednictvím účastníků dialogu fascinující intelektuální monolog; filosofa, který filosofii – cituji Cicera – jako „první svedl dolů s nebes, usadil ji v městech a přivedl ji do domů“, a zároveň neobvykle ostře ukazoval, jak špatně se s ní v oněch městech a domech zacházelo.

Sokratova filosofie se tak hned na úvod jeví jako plná pastí. Populární obraz filosofa zcela určitě neodpovídal skutečnosti. Ale populární obrazy všech velkých filosofů jsou z velké části zavádějící. Důležitější bylo to, že v samotné Sokratově teorii spočívalo něco, co vyžadovalo zásadní úvahu. Jestliže někdo stejně jako on spojoval filosofickou reflexi se životem, potom se nutně vnucuje otázka, bylo-li toto spojení úspěšné, zdařilé. Dokázal Sokrates dodržet koherenci mezi tím, co činil, a tím, co hlásal? Měla jeho filosofie sílu změnit lidský život k lepšímu? Odpovědi na tyto otázky nejsou vůbec samozřejmé. Historikové filosofie už odedávna tvrdili, že Sokratovo myšlení je plné paradoxů. Takováto definice představuje pouze nastolení problému, není však jeho vyřešením. A dají se sokratovské paradoxy vůbec řešit a vyřešit? Odpovědi na tuto otázku je věnována moje kniha.

Předmluva z knihy Ryszarda Legutka: *Sokrates, Filozofia męża sprawiedliwego*, vydavatelství Zysk i S-ka, Poznaň 2013, s. 9–18, z polštiny přeložil Josef Mlejnek.

Ryszard Legutko (1949), polský filosof, poslanec Evropského parlamentu.

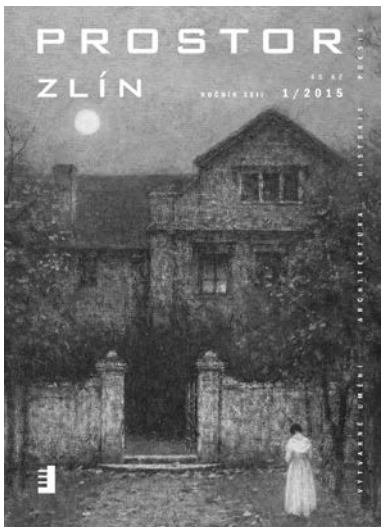

Prostor Zlín, časopis vydávaný od roku 1992 Krajskou galerií výtvarného umění ve Zlíně, je zaměřen především na moderní a současné umění, architekturu a urbanismus. Obsahuje také další rubriky věnované poezii a designu. Vychází 4x ročně v rozsahu 64 stran.

www.galeriezlin.cz

1/2015

14 15 BATŮV INSTITUT

KRAJSKÁ GALERIE VÝTVARNÉHO UMĚNÍ VE ZLÍNĚ

VÝTVARNÉ UMĚNÍ

Pavlína Pyšná *Jakub Schikaneder ve sbírce Krajské galerie výtvarného umění ve Zlíně*
Ilona Víchová *Od moderny po současnost. Proměna stálé expozice v Muzeu města Brna*
Ludvík Ševeček *Gotické Madony na lvu*
Ivo Binder *Kuběna & Nezval*
David Voda *Slovo a obraz – jen několik opravdu telegrafických otázek pro Jiřího Kuběnu*
Mahulena Nešlehová *Důstojná připomenutí Kubištova výročí*
Tomáš Herna *První světová válka v obrazech Otakara Nejedlého*

PŘEDSTAVUJEME

Vít Jakubíček *Dobrá nálada za každého počasí je možná, když přispěje... baťovský plakát Zdeňka Hyblera*

JEDNO DÍLO

Ilona Víchová *Bohumír Matal, Přítomnost člověka*

ARCHITEKTURA

Ladislava Horňáková *Projekt nového Divadla pracujících v Gottwaldově*

Z ARCHIVU

John Bok *Náhrobní kámen pro Milana Kozelku,* **Pavla Vaculíková** *Odcházení v rytmu arytmie*
Jiří David *Milan Kozelka, člověk, umělec, člověk,* **Ivo Sedláček** *Milan Kozelka / připravil Pavel Petr*

POESIE

Ivo Vodseďálek, Josef Vondruška, *připravuje Pavel Petr*

DESIGN

Vít Jakubíček *Zlínské lavičky*

PROSTOR ZLÍN

Adresa redakce: Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně
Budova 14. továrního areálu, Vavrečkova 7040, 760 01 Zlín

Sokratovo poslání

Rozhovor s profesorem Ryszardem Legutkem

Dariusz Karlowicz – Marek Cichocki

Marek Cichocki: Čteme-li to, co o Sokratovi psaly filosofické kapacity v období komunismu v Polsku, zjistíme, že tam v podstatě chybí náboženská část. Jako příklad může sloužit příšerně zastaralá, ale stále znovu vydávaná a neustále, bohužel, studentům doporučovaná kniha Ireny Krońské, která vyšla ve Státním vědeckém nakladatelství (PWN) v řadě Myšlenky a lidé. V jejím výkladu je Sokratovo náboženství chápáno jako vedlejší a nesrozumitelná složka. V době mých studií to byla samozřejmě povinná četba. Když jsem vyzbrojen podobným aparátem posléze četl dialogy, nedokázal jsem pochopit, proč vlastně Athéňané obvinili Sokrata z bezbožnosti a zavádění nových bohů. Bylo to vysvětlováno jako projev zpátečnictví nebo jako záminka, ale otázka Sokratovy zbožnosti byla v těchto výkladech skutečně zcela opomíjená. Jak se to dá vysvětlit? Vyplývalo to z limitů marxismu, nebo se za tím skrývalo ještě něco víc?

Ryszard Legutko: Částečně to souviselo s marxisticko-leninským vztahem k filosofii. Marxisté mysleli, že dobrou filosofií je filosofie vědecká – a věda je v protikladu s náboženstvím. Když se tedy uznalo, že někdo jako Sokrates byl filosofem, kterého lze přijmout – byl přece odsouzen k smrti zpátečníky a tmáři, takže nemohl být špatný –, nutně se mu připisoval nepříznivý vztah k náboženství. Jestliže někdo byl „ne náš" jako například Platon, pak bylo jasné, že jeho myšlení je náboženské, a tudíž nevědecké. Ale to je jenom část pravdy, protože si myslím, že obě velké školy vykládající počínaje devatenáctým stoletím antickou filosofii – a tedy velice zjednodušeně řečeno anglosaská pozitivisticko-analytická škola a německá škola hegelovská – rovněž upozaďovaly a minimalizovaly roli náboženství ve starověkém myšlení.

Dariusz Karlowicz: Je možné aplikovat tezi o konfliktu mezi náboženstvím a filosofií na antickou filosofii? Uvažoval tímto způsobem někdo ve starověku?

Nejsem přesvědčen o tom, že byl problém vnímán takto vyhroceně. Řekl bych, že spíš ne. Onen konflikt – údajný nebo skutečný – mezi náboženstvím a filosofií se jako problém objevuje mnohem později. Ale vraťme se k Sokratovi, pokud byla v jeho myšlení konstatována nějaká zbožnost, například u Hegela nebo u některých historiků starověkého myšlení navazujících na hegeliánství, byla to zbožnost, abych tak řekl, protestantská. Protestantismus *avant le lettre*.

DK: Jak to myslíte?

Souviselo to s obecnou tezí – podle mne ve značné míře falešnou –, že rozvoj náboženství spočívá v přechodu od kolektivismu k individualismu, a tedy od náboženství jako kolektivní zkušenosti k náboženství jako zkušenosti individuální. A protestantismus představoval individualistickou koncepci. Sokrates byl individualista odsouzený společností za náboženskou nepokornost, a tudíž – takový závěr se přímo vnucoval – Sokrates anticipoval protestantismus. Taková teze nevystupuje jednoduše, ale výrazně se projevuje v podtextu. Odlišný pohled na Sokrata, mimo kontext zmíněného individualismu, je věc poměrně nedávná, je to otázka několika posledních desetiletí.

DK: Několik desítek let je snad dost na to, abychom zjistili, že se od doby, kdy Irena Krońska napsala své dílo, ve filosofii něco změnilo.

Zakopaný pes je v tom, že se doporučují knihy, které dosáhly mnoha vydání – jsou všeobecně dostupné

a jsou přednášejícím známé alespoň z doslechu. K tomu se přidává lenost. Přednášejícím se nechce vrtat v méně dostupné literatuře. Tento stav věcí se opakuje. Za několik let budou dnešní adepti filosofie, kteří se nespecializují na starověk, doporučovat svým studentům knížku Krońské.

DK: V anglosaském myšlení zahajuje spor o Sokratovu zbožnost text Gregoryho Vlastose Socrates piety. *Jaká byla ona Sokratova zbožnost, religiozita?*
Vlastos svoji knihu o Sokratovi psal – nebo se na ni připravoval – mnoho let. K jejímu dokončení ho přinutilo pozvání přednášet v rámci Gifford Lectures – jde o prestižní výklady ve Skotsku, které probíhají každoročně už od devatenáctého století. Tématem přednášek musí být vždy náboženství nebo nějaká úzká souvislost s ním. Vlastos nepokračuje v individualistickém výkladu, ale z jiného hlediska dále rozvíjí odlišný klasický výklad Sokratovy filosofie. Jeho Sokrates je důsledným racionalistou, neexistuje podle něj nic, co by se nedalo vyvodit z rozumu, rozumem odůvodnit. Jeho zbožnost je skutečná, ale chybí v ní prvek něčeho zjevujícího, nezávislého na rozumu. V tomto smyslu jde o zbožnost oproštěnou od fideismu, a tedy o zbožnost „neprotestantskou".

DK: Ale Vlastosův text vyvolal především mezi Vlastosovými žáky velkou diskusi, která vyvolala změnu pohledu. V tomto čísle Teologii Politycznej *čtenáři najdou úryvek z knihy Marka McPherrana* The Religion of Socrates, *která reprezentuje jeden z posledních hlasů v této otázce.*
Vlastos byl svým žákům vynikajícím učitelem, mimořádně inspirujícím, který s nimi rád polemizoval. Nedávno vyšla velice zajímavá korespondence mezi Vlastosem a jeho žáky, mezi něž patří právě McPherran, o Sokratově zbožnosti. Tento nečekaný zájem o zbožnost samozřejmě neznamená, že došlo k zásadnímu přehodnocení Sokratovy filosofie a že se z něj dělá náboženský myslitel. Pokud jde o mne, začal jsem se dívat na Sokratovu zbožnost jinak ani ne tak na základě disputací mezi Vlastosovými žáky, ale během své práce na překladu *Obrany* a na mém komentáři k ní. Obzvlášť jedna část se mi v tomto díle zdála obtížná pro pochopení bez náboženského

Ryszard Legutko.

kontextu. Jde o poslání, které bylo Sokratovi svěřeno bohem. Že tomu tak bylo, je věcí všeobecně známou, ale málokdo bere tento náboženský aspekt vážně.

DK: Berete jej velice vážně, a v zásadě tak vyvracíte dosavadní výklady. Přiznávám, že když jsem přečetl váš komentář, čekal jsem vášnivé polemiky.
Ve většině kritických komentářů, které jsou mi známy, není toto poslání chápáno jako věc zásadního významu. Jistě, říká se: Sokrates tvrdí, že se mu od boha dostalo rady, poslání. Potom ale vyvstává otázka: O co v tomto poslání jde? Standardní odpověď zní takto: jde o to zabývat se lidmi prostřednictvím kritického rozmlouvání s nimi o jejich názorech. A to je zrádná odpověď, protože se jí věc nevyčerpává. Stále totiž nevíme, z jakého důvodu je třeba se těmito lidmi zabývat. Co je cílem Sokratova zkoumání? Proč tolik dní, měsíců a let strávil touto činností, za niž položil život? Čeho tím měl dosáhnout?

DK: Na to není vůbec snadné odpovědět. Vždyť všechny nabízející se odpovědi Sokrates odmítá. Procházíme-li jednotlivé dialogy, vidíme, že důvodem nemohlo být didaktické poslání, protože nikdo neopakuje tak často jako Sokrates, že nikoho nelze ničemu naučit. Ani poslání morální, protože to se Sokratovi nepodařilo, a on sám působí dojmem, že by to považoval za porážku.

Velice těžké by bylo určit politický cíl tohoto poslání – protože politické ideály, jimž tyto dialogy slouží, nejsou příliš jasné. Zůstává, jak ukazujete ve svém komentáři, odkazování pouze k čistě náboženským důvodům. Cílem poslání není dosáhnout nějakých účinků, pouze naplnit boží vůli. Znamená to, že náboženské poslání musí představovat dostatečnou odpověď na otázku: Proč jsi tak žil, Sokrate? Alespoň to nakonec vytváří takový dojem, a pro mne při četbě vašeho komentáře k Obraně Sokratově *bylo nejvíce překvapující to, že tento náboženský Sokrates, naplňovatel božského poslání, se ukazuje být člověkem v mnohem menší míře odpovědným za následky svého konání, než jsme byli zvyklí usuzovat. Je to samozřejmě boží blázen, šílenec, který způsobuje mládeži v hlavách zmatek, kompromituje vážené občany, bodá, pobízí – jak sám říká – athénského oře, aniž se cítí být zodpovědný za to, co z toho vyplyne.*

Sokrates nikdy neodůvodňoval svoji zodpovědnost za své učení. Přímo naopak – odříkal se ho. Běžně se má za to, že jde o ironii, dokonce o vtip. Ale on podle mě mluvil vážně. Z každého praktického úhlu pohledu, budeme-li jeho poslání brát jako poslání didaktické – poučování lidí, morální poslání učinit je lepšími – nebo jako poslání politické spojené s vytvořením nějaké elity, se Sokratovo působení jeví jako katastrofa. Sokrates nedosáhl žádných úspěchů, ať už jde o učení lidí nebo jejich přesvědčování o něčem nebo o činění jich lepšími či o vytváření duchovní elity.

DK: Jinými slovy, dělám, co mi přikázal bůh, a jenom on ví, co z toho vzejde?

U Sokrata jde o propojení filosofické etiky opírající se o důvody s etikou tradiční. Sokrates o sobě říká, že je jako voják, který na základě velitelova rozkazu stojí na svém stanovišti, na svém stanovisku. Stejně jako hrdina od Troje dělá to, co mu přísluší dělat, a neptá se, z jakých důvodů ani za jakým účelem. Odkud však ví, že ten rozkaz skutečně obdržel? Ví to, protože čte znamení – a ví to rovněž proto, že je to podle něj jediný obhajitelný výklad vyslovení věštby. Nakonec – a zde máme filosofický prvek – dedukce, které provádí, jsou dedukce, které se shodují s pravdou a mají rozumové odůvodnění.

DK: Credo ut intelligam? Víra hledající porozumění?

Tak daleko bych nezacházel. Sokrates je přesvědčen, že filosofování je jako ryze rozumová činnost nezávislé na bozích a že závěry z něj vyplývající jsou nepodmíněně pravdivé. Ale inspirace k filosofii, její přítomnost ve společenském prostoru nebo její vliv na lidský život, to všechno souvisí s nějakými záměry, které má bůh s člověkem. Jaké to jsou záměry? To nevíme. Neví to ani Sokrates. Nepochybuje však o tom, že tyto záměry jsou dobré, a proto prokazuje bohu svou poslušnost.

DK: Filosofie vyrůstá z náboženství, a uvažování je tedy posláním od boha?

Ano, impulz k filosofii nespočívá v samotné filosofii, ale nachází se mimo ni.

DK: Připomíná to trochu kritiku upřílišněných ambicí empirického modelu vědy: nikdo není schopen empiricky vysvětlit, proč vůbec něco chceme empiricky vysvětlit.

Sokrates má onu znamenitou vlastnost, jež způsobuje, že může toto poslání naplnit a zároveň se z něj skvěle vyvázat. Tou vlastností je epistemologická citlivost. On skutečně nevlastní žádné vědění. To, co říká o sobě, je pravda – nemá žádné vědění, pokud pojmem vědění budeme chápat nějakou dovednost nebo umění, jinými slovy *techné*, nebo nějaký filosofický systém vykládající svět. Naproti tomu má výborný cit, smysl pro to, co naplňuje podmínky vědění. Má meta-vědění. Myslím, že to byl vůbec první filosof, který nejenže byl vybaven podobnou citlivostí, ale dokázal ji také používat. Jeho konání je proto do jisté míry konáním epistemologa, který ví, jaké podmínky musí splňovat vědění, věda, a kdy je nesplňuje. Až na to, že už nejde o čistou epistemologii. Není to tedy jen běžná reflexe nad formálními kritérii vědění. Neboť tu máme onen celý náboženský a morální kontext – přesvědčení, že jde o konání uskutečňované na základě božské inspirace a sledující cíl, který je s jistotou znám pouze bohu.

MC: I když je politický cíl tohoto jednání nejasný, jeho politický rozměr je mimo pochybnost i pro samotného Sokrata. Jestliže však přijmeme onu definici poslání, jak

jste ji nyní představil, potom se dá říci, že tato definice mnoho šancí Athénám nedává. Chtěl bych lépe pochopit důvody tohoto konfliktu. Je tomu v této perspektivě tak, že v konfliktu mezi božským posláním a světem politiky tahá tento svět vždy za kratší konec, že vždycky hájí falsum, že v něm není ani špetka pravdy? Nebo se také dá onen konflikt konstatovat například v rovině dvou druhů božského poslání? Znamená to, že onen spor je mnohem dramatičtější než tehdy, kdy jedna strana měla pravdu, zatímco ta druhá byla předem odsouzena k tomu podlehnout.

O oné druhé straně toho moc nevíme. Co je ostatně v textu Platonovy *Obrany*? Nešťastný Melétos. V pozadí vystupuje Amitos. Máme tam Sokratovy názory na athénskou společnost. Jeho názory jsou jednoznačně kritické, a není tam nic, co by mohlo alespoň naznačovat nějaký alternativní způsob nahlížení na tuto společnost. Skutečnost, že Sokrates neměl velkou naději na úspěch svého poslání, je zde rozhodující. Je to diagnóza duchovní krize Athén, nikoli důkaz toho, že vytvořily nějakou zbožnost rovnocennou zbožnosti Sokratově, nebo zbožnost alespoň srovnatelnou v tom smyslu, že by vyžadovala podobnou reflexi.

MC: Nicméně obžaloba z bezbožnosti byla dílem zpátečníků, tmářů.

Všimněte si, jak Sokrates se svými žalobci hovoří. Ani na chvíli neopouští svůj styl. Neobhajuje svoji zbožnost ani neútočí na tu jejich. On konstatuje, že obvinění nejsou konzistentní, že žalobci nerozumějí tomu, co říkají, že nechápou pojmy. Je epistemologické směšování pojmů základní vlastností zpátečníka, tmáře? To si nemyslím. Jde spíše o charakteristický stav demokratické společnosti, v němž se morálka směšuje s politikou, subjektivismus s objektivismem, filosofie s pragmatikou, atd. Takový stav byl pro Sokrata nesnesitelný, a jeho epistemologický smysl se proti němu neustále bouřil. Stejným způsobem se chová před soudem. Na výtky nereaguje přímo ve věci. Nedokazuje, že on nedemoralizoval mládež nebo že přinášel oběti. Samozřejmě, Sokrates zdůrazňuje svou svázanost s Athénami. Ale s jakými Athénami? To nevíme.

V každém případě nejsou těmito Athénami u soudu shromáždění občané. Záleží mu pouze na tom, aby nebyl vnímán jako nepřítel vlasti. Ale odpověď není meritorní v přísném smyslu. Žalobcům a soudcům říká více méně toto: „Dříve než budeme moci říci, že Sokrates je bezbožník, či nikoli, musíme mít jasno, co tím máme na mysli. Ti, kdo mne obviňují, však nevědí, co mají na mysli. Z toho důvodu nemá proces smysl." Takže se obávám, že je do značné míry pravda to, co jste řekl, že totiž poslání žádnou zvláštní šanci Athénám nedává.

MC: Na základě tohoto konfliktu lze definovat Sokratovu zbožnost, naproti tomu on sám nám o zbožnosti Athén a Athéňanů říká málo.

Slovo náboženství vyžaduje komentář. Sokrata zajímalo především to, co se v řečtině označuje pojmem *hosios* (ὅσιος) nebo *to hosion*, což se týká vztahu člověka k jiným lidem, na kterýchžto vztazích jsou bohové nějakým způsobem zainteresováni. Nevztahoval se však na vztah člověk – Bůh, ani na to, co Řekové pojmenovali slovem *ta hiera* (ἱερά) – svaté věci, věci, které jsou majetkem bohů. Když tedy v *Obraně* Sokrates nebo Athéňané mluví o bezbožnosti, mají na mysli věci, které se nacházejí, abych tak řekl, na rozhraní mezi náboženstvím a morálkou v našem současném pojetí.

MC: Takže: pokud jsme se shodli na tom, že výtka bezbožnosti nebyla výhradou tmářů, zpátečníků, ani pouhou záminkou, jaký potom mohla mít význam v očích Athéňanů?

Souhlasím s vykladači, kteří tvrdí, že celá záležitost měla dosti nahodilý charakter, že poněkud proti vůli Athéňanů získala rozměr zásadního konfliktu. Athéňané nebyli odhodláni odsoudit Sokrata k smrti a určitě ani samotný Sokrates nebyl ochoten obětovat svůj život, přestože už nebyl mladým člověkem. V Athénách to bylo období spíše mírnění politických konfliktů než jejich zostřování, doba léčení ran, ne doba zasazování ran nových. Taková byla v té době demokratická praxe. Před soudem se ocitali různí lidé za různé věci, ale šlo spíše o varování nebo výstrahu než o trestání smrtí. Proces se Sokratem neměl být až do té míry závažný. Kdybych měl popsat, co bylo nejzávažnější příčinou procesu, zdůraznil bych spíše jeho politický než jeho náboženský aspekt. Avšak jako politický

v dost přízemním pojetí, v rovině osobních traumat, lidských ambicí, osobní averze. Nikoli to, že Sokrates ohrožoval stát a že ho někdo z nějakých důvodů chtěl odstranit. Z toho se udělala velká záležitost, protože Sokrates formuloval celou věc principiálně: nevím, jaká je vaše zbožnost, ale jedno vím, že totiž máte v hlavách zmatek a nepořádek. Takže možná kdyby se ten zmatek a nepořádek zlikvidoval, a v myslích a srdcích Athéňanů se nastolil pořádek, potom by se třeba ukázalo, jakou mají jejich myšlenky a srdce cenu. Sokratova vystoupení jsou prosta pohrdání Athénami. Nebyl to útok proti mravům, proti bohům, proti institucím nebo útok proti náboženským praktikám. On po celou dobu opakoval: „Špatně uvažujete." Oni se urazili a uznali ho vinným. A po tomto rozsudku jim vynadal ještě jednou, a oni ho proto odsoudili k smrti.

MC: V onom konfliktu pouze Sokrates vážně uvažuje o božském poslání. Athéňané hovoří o náboženství, ale uvažují spíš v kategoriích prestižní pře.
DK: Je zajímavé, že zbožnost a rozum tu stojí ruku v ruce, že se nacházejí na jedné straně a že političnost stojí na druhé straně. Takováto podoba konfliktu vůbec neodpovídá paradigmatu kněze a blázna. Ale můžeme se přesunout do doby blíže k nám. Bezbožnost jako politický problém nekončí u Sokrata. Filosofové politiky se po celá staletí bezbožníků obávali.
Do určitého momentu, ale od určitého okamžiku se filosofové začali obávat lidí příliš zbožných a horlivých.

DK: Až do Bossueta včetně je velice častá představa, že bez vztahu k Bohu nejsou žádné vazby ve státě udržitelné. Bez Boha se stát rozpadne a loajalitu občanů nebude o co opřít.
MC: Ani velice liberální Locke si nepředstavoval stát ateistů.
DK: A přesto to už byl onen historický okamžik, kdy vládl panický strach z náboženských zélótů – z lidí příliš horlivých.
Problém s ateisty se skutečně objevuje právě v oné době. Standardní argument zněl takto: ateista není schopen ctít ujednání, a proto nemůže být důvěryhodným členem společnosti. Dohoda musí v sobě mít cosi posvátného, jinak se ukáže být něčím netrvalým. Platí to o každém spojení. Jestliže někdo odmítá svatost, potom také odmítá posvátnost dohod a smluv.

DK: Nemá tato představa přece jen věcný základ? Říká se přece: tomu není nic svaté.
Někteří říkají, že něco takového jako ateista neexistuje. Vždy je něco svatého, na co se lze odvolat. S ohledem na to lidé ctí úmluvy, odvolávají se na nějaké své svatosti. Myslím, že argument s ateisty nebyl dobrý. Bylo by zapotřebí být mnohem přesnější. Jaké jsou teologické podmínky dodržování smlouvy? Je k tomu nezbytná například nesmrtelná duše…

DK: A to duše jednotlivá, ne duše druhová…
A různé jiné záležitosti podobného typu. Dělá se z toho mimořádně složitá teologická otázka. Není to moc dobrý nápad, protože podmiňuje politiku velice citlivou teologickou doktrínou. A to způsobuje, že jednotlivé doktrinální spory mohou ovlivňovat politickou stabilitu. V každém případě se od určitého okamžiku objevuje takové přesvědčení, že náboženství je na jedné straně politicky důležité, ale na druhé straně že je politicky nebezpečné.

DK: Důležité z filosofických důvodů, nebezpečné z důvodů praktických.
Spíš by se dalo říct, že je důležité z morálních ohledů. Neboť přinejmenším od Sokratovy doby byla zbožnost úzce spjata s morálkou. Nejinak tomu bylo v judaismu a podobně se věci mají v křesťanství. Je mimořádně obtížné jedno od druhého oddělit. Zbožnost byla vykládána jako něco, co je úzce spjato s morálkou společnosti, a prostřednictvím toho i s politikou. Proto je bezbožník někdo, kdo je nebezpečný pro společenský pořádek, kdo je potenciálně nemorální a kdo má sklon znevažovat pravidla života společnosti. Na druhé straně se předpokládalo, že nebezpečná je právě zbožnost, neboť likviduje politické myšlení, zavádí entuziasmus, to, čemu Angličané říkali *zeal*, co způsobuje, že naše konání je nepředvídatelné, neracionální.

MC: Dalo by se říci, že následkem nebo řešením tohoto problému bylo postátnění zbožnosti, náboženství, jenomže tehdy se bezbožnost znovu stává pro stát problémem.

To je myšlenka tolerance podle modelu uskutečněného v protestantských zemích. Setkáváme se s ním také u Locka. Náboženství nelze důvěřovat, proto musí být pod kontrolou státu. V tomto ohledu existovala principiální shoda mezi stoupenci tolerance a jejími protivníky. Rozdíly se týkaly stupně a rozsahu kontroly. Ale dokonce i u těch vyhlášených stoupenců tolerance, jako je Locke, je výslovně řečeno, že arbitrem je stát. Stát je ten, kdo povoluje provozování kultů, praktik, a dokonce i šíření různých učení. Ale o tom, zda a kdy jsou ony praktiky a učení nebezpečné pro stát, rozhoduje suverén, vládce.

DK: A kým je onen vládce? Prorokem? Předpoklad, že lze správně rozhodnout spory týkající se dogmatiky nebo kultu, aniž by se zároveň vytvářelo nějaké hypernáboženství, se jeví jako hodně diskutabilní. Zde se předpokládá, že politika je schopna vytvořit jakousi meta-úroveň, v níž bude panovník řešit otázky víry ne jako jedna strana sporu, ale jako soudce. Není to už závdavek koncepce neutrality státu?

V novodobé filosofii se koncepce neutrality v přísném smyslu slova neobjevuje. Nemůže jít o neutralitu, jestliže je náboženství chápáno jako hrozba, ať už pro stát nebo pro svobodu či pro myšlení. Vytváří to atmosféru neustálého podezírání, a zároveň to přináší pokušení vytvořit něco na způsob náboženství přijatelného pro stát, nějaké křesťanství, které by už nepředstavovalo hrozbu jak pro stát, tak pro svobodu nebo myšlení. Zřetelně je to vidět u Locka, u Voltaira a dalších. Ale nejvýrazněji a nejpřesvědčivěji to vidíme u Rousseaua, který dokonce pro něco takového nalezl název – občanské náboženství, jinými slovy nikoli náboženství, v něž občan může věřit, ale náboženství, v něž je občan věřit povinen. Máme tu tak podivnou směs. Na jedné straně neangažování se státu v náboženských otázkách, na druhé straně velice silné zdůrazňování principů nutných k tomu, abychom byli dobrými občany, dobrými příslušníky společenství, kupeckého společenství nebo nové republiky – a to včetně oblasti víry. Do celé této konstrukce je zasazena jako jeden z hlavních principů tolerance. A tak toto slovo od samého počátku obsahovalo oba obsahy, které se nejen obtížně uvádějí v soulad, ale navíc se vzájemně maskují. Na jedné straně se stát angažuje, dovoluje náboženským společenstvím dělat, co chtějí. Na druhé straně vládce dokonale ví, podle jakých zásad má fungovat celek, cítí se být oprávněn zasahovat do celého systému, v jehož rámci žijí a působí jiné skupiny, jiní jedinci. Máme tu směsici zdrženlivosti a agresivity.

MC: Nedá se říci, že se koncepce neutrality vyvozuje z toho, že se zmíněný projekt postátněného náboženství hroutí? Jestliže totiž nelze náboženství udržet jako pojivo nebo jako ideologii oním dosti opresivním způsobem, jak si to přáli Hobbes nebo Locke, potom je, ošklivě řečeno, nutné se této sféry zbavit.

DK: A nahradit ji myšlenkou neutrality, která má funkčně plnit roli náboženství, pouze stát uvolňuje od vazeb s transcendencí.

I když nápad s postátněním náboženství nebyl příliš realistický, měl velice konkrétní následky. Vedl totiž k oslabení přítomnosti náboženství ve veřejném životě. Jakmile se stát stal silný, jakmile zodpovídal za náboženství, náboženství ztrácelo pocit zodpovědnosti za veřejnou sféru. Nebylo pro ně místo na společném občanském nebo morálním fóru, neboť stát jednal v jeho zastoupení. Náboženství samo přestalo být přítomné, a v podstatě se vytratilo nebo bylo odmítnuto. Myšlenka oddělení církve a státu byla fakticky vyslovením kontroly církve státem.

DK: U základu této koncepce oddělující náboženství od státu se nacházelo mimořádně nejasné dělení na to, co je soukromé, a to, co je veřejné. Zbožnost se měla vměstnat do oblasti toho, co je soukromé. Mělo jí to učinit politicky neškodnou. Potíž ale spočívá v tom, že nikdy nebylo jasné, kde končí soukromá a kde začíná veřejná sféra. Kam zařadit vnější kulty? Do jaké sféry přísluší celé množství vzájemně se lišících názorů? Od kterého okamžiku přestávají být filosofické nebo náboženské názory soukromé a začínají být veřejné? Snadno tu může jít o libovůli.

Ano, toto rozdělení bylo obtíženo následky, a ony následky nemusely být vždy prospěšné. Dělení na veřejné neboli občanské a na soukromé neboli individuální je mimořádně zjednodušující. Do které sféry patří náboženství? Samozřejmě, v souladu s odlukou

státu a církve nepatří do veřejné sféry. A když nepatří do veřejné, potom přísluší do soukromé sféry. Přesto však nelze přehlédnout, že lidé, kteří jsou zapojeni do náboženských vztahů, se nejen podílejí na životě veřejné sféry, ale náboženství kromě toho utváří jejich vztah ke světu, ke státu, k jiným lidem, ke společnému dobru, k válce i k míru, a k mnoha dalším věcem. Když tedy chceme lidi chápat jako občany, nemůžeme náboženství brát výlučně jako soukromou záležitost. A jestliže se rozhodneme v něm vidět pouze soukromou sféru, přijímáme úplně jinou koncepci člověka a jinou koncepci státu. Stát potom přestává být občanskou strukturou a stává se institucí, jejímž cílem je výlučně obsluha nástrojů spolupráce mezi soukromými jedinci. Takový model státu a člověka je snem mnoha liberálů, ale má jednu zásadní vadu. Ve sféře kolektivního života společenství existuje velká oblast, kterou lze jen těžko přiřazovat k tomu, co je soukromé, ale i k tomu, co je veřejné, která však zároveň jedno i druhé ovlivňuje. Jestliže se budeme snažit tuto oblast zatlačit do soukromí – jak se to děje v dnešní době –, budou důsledky takového přístupu znepokojivé. Sféra soukromí se neskutečně rozrůstá, ale na druhé straně se stává objektem zájmu státu, který ji ve stále větší míře začíná regulovat, tj. začíná určovat pravidla spolupráce mezi jednotlivci. Hypertrofie soukromí je tedy zároveň hypertrofií státu, který chce stále víc a víc mluvit do toho, jak má vypadat život v rodině, ve škole, v církvích, ve společenských vztazích.

DK: A přivlastňuje si různé oblasti, které jsou v přesvědčení zbožných lidí oblastmi jejich svrchovaných rozhodnutí.
A nakonec dochází k něčemu, co už je naprosto fatální, konkrétně k identifikaci jednoho s druhým. Soukromé se stává politickým a politické se stává soukromým. Například pohlavní život se stává politickým nástrojem měnícím struktury státu.

DK: Před chvílí jste mluvil o Voltairovi. Ve vašem hlase jsem vycítil ironii. Zastavme se proto na chvíli u voltairovského modelu tolerance, který má po mém soudu dnes velký vliv. Zvlášť pokud jde o určování toho, kdo je nepřítel.
Voltaire byl dost mizerný myslitel: primitivní mentalita, i když byl mimořádně obratný na úrovni – abych tak řekl – žurnalistické. Ale intelektuálně, duchovně žádné velké možnosti nepředstavoval. Je to znát, když čteme Voltairovy pokusy o polemiku s Pascalem nebo s Leibnizem. Není to stejná liga. Je zajímavý pouze proto, že v jeho psaní jsou vidět tendence, které se později zaktivizovaly a dostaly se do širšího oběhu. Pro Voltaira je příznačný neslýchaný antichristianismus. On křesťanství skutečně nenáviděl. Jeden z jeho životopisců napsal, že nejkrásnějším okamžikem v jeho životě by byl konec křesťanství. Z jeho textů o toleranci vyplývá, že skutečně byl posedlý antichristianismem. Všechny vychvaluje: tolerantní je carevna Kateřina, chán, čínští císaři, vládcové Japonska – úplně všichni. Dokonce i Židé, které nenáviděl – ten, jak píše, hnusný národ –, byli tolerantní. Jenom křesťané jsou netolerantní, a nejhorší z nich jsou katolíci. Jeho antichristianismus je ještě silnější než jeho antisemitismus.

DK: Příkladem krajní netolerance vůči Římu je postoj křesťanských mučedníků.
Přesně tak. Netolerantní mučedníci provokovali tolerantní Římany. Ale na druhé straně se u něj setkáváme s tendencí k určitému velkorysému přizpůsobení. Říká tohle: křesťanství však obsahuje něco, co má svou hodnotu a co já zachráním pro civilizovaný svět. Oním něčím je koncepce bratrství. Tolerance jako obecně lidské bratrství.

DK: S chánem a carevnou Kateřinou.
Tato myšlenka se nakonec ukázala jako ideologický průboj do následujících století.

MC: Nemohu se zbavit dojmu, že je to právě onen typ myšlení, který byl nápovědou pro tvůrce preambule současného projektu evropské ústavy. Dá se říci, že jde v zásadě o tutéž logiku. Když vidíme to, s čím máme dnes co do činění, lze říci, že jde o závěr vyplynuvší z této logiky, z tohoto způsobu uvažování o toleranci, ale také o přítomnosti křesťanství ve veřejných záležitostech.
DK: Křesťanství a možná v širším smyslu také onoho sokratovského božského poslání. A každého božského poslání vůbec.
Myslím, že je to odůvodněný závěr, při všech dílčích a dodatečných výhradách, které je třeba přičinit.

V zásadě je tento typ myšlení silně přítomný. Jeho stoupenci by to řekli takto: Křesťanství je nebezpečné, a proto bylo poraženo. Vítězství nad ním však spočívá v tom, že jsme z něho vydestilovali to, co je obecně lidské, a oním něčím je idea tolerance, bratrství a kdovíčeho ještě. Ale poněvadž ono něco už není náboženství, netýká se jej výtka, že je nebezpečné. Nebezpečné části historicky prohrály a byly očištěny. To jsme učinili my, a my proto také víme, jak s podobnými tendencemi bojovat. A to, co máme v rukou – tolerance ve prospěch obecně lidského bratrství –, je jednoduše myšlenka nepochybně oprávněná a přijatelná pro každého inteligentního člověka.

DK: Díváme-li se z perspektivy dějin civilizace, jsme svědky jedinečného projektu budování civilizace bez Boha. Může se podobný projekt podařit?
Bez Boha, ale se zvláštním způsobem chápaným *sacrum*. V našem myšlení – i když nevím, jak se to stane – vždycky existuje rovina věcí relativních a proměnlivých, ale také rovina věcí neproměnných. Tím, co je neproměnlivé, obyčejně bývá nějaká metafyzika, koncepce Boha nebo absolutna. Díky ní oceňujeme proměnlivou a relativní skutečnost a rovněž uspořádáváme své činnosti. A žijeme skutečně ve světě, v němž neexistuje nepodmíněná, absolutní sféra? Samozřejmě že nikoli. Tato sféra je zde mohutně přítomna a přijala formu osvícenské či na osvícenství navazující ideologie. Tato ideologie má silně vyvinutý cit pro to, co je svaté a neporušitelné a co je hříšné a zločinné. Bylo to vidět u příležitosti sporů o preambuli evropské ústavy. V těchto sporech nešlo o to, že by autory a stoupence této ústavy křesťanství už nezajímalo a netýkalo se jich. Naopak. Zajímalo je velmi. Oni jednoduše věděli, že křesťanství bylo poraženo – a věděli i to, co je nahradilo.

DK: Jestli tomu, pane profesore, dobře rozumím, tak nepovažujete za nemožné, že by kdokoli z tvůrců evropské ústavy mohl někoho obvinit z bezbožnosti a ze zavádění nových bohů. Se všemi důsledky, pochopitelně.
No, myslím, že už řadu let máme co dělat s velice energickým vyhledáváním různých bezbožníků, kteří se vymykají ze všeobecně závazného kultu.

DK: Jsou to dnes křesťané?
Ne všichni, samozřejmě – pouze někteří křesťané. Část křesťanů se zabývá pronásledováním těch zbývajících. Ale nejde jen o toto. Mne už řadu let fascinuje liberální formulace meta-roviny. Liberál, to je někdo – a většina lidí, kteří tvoří ono dnešní klima, by se pod tuto formulaci podepsala –, kdo o sobě tvrdí, že je tolerantní a otevřený. Liberálové totiž uvažují takto: My do ničeho nezasahujeme, my jsme pro to, aby každý dělal to, co chce. A právě z tohoto důvodu musíme zachytit onu rovinu meta, onu vyšší úroveň, politickou a světonázorovou. A my – poněkud podobně jako suverénní vládce u Locka – budeme kontrolovat a dohlížet na to, aby se nikomu nestalo nic zlého. Proto mne vždy pobaví tvrzení o tom, že liberální postoj je postojem nezasahování. Ale oni zasahují už tři sta let! Velice hluboko a s horlivostí zasahují do života jednotlivců i společnosti. Tvrdí, že zasahují z nového postavení a že jejich zasahování žádnou inherenci nepředstavuje, ale to je lež. Faktem je, že si přivlastnili – nebo se pokoušejí si přivlastnit – nejvyšší a definitivní postavení, nad nímž už neexistuje žádná vyšší autorita, ke které by bylo možné se odvolat. Jsou to lidé, kteří přesně vědí, jak má vypadat život společnosti v každé její části. Jaké mají být školní učební programy, jaké mají být vztahy mezi mužem a ženou, otcem a dcerou, učitelem a žákem. V lidském životě neexistuje žádná doména, do níž by nezasahovali.

DK: A ten, kdo nesouhlasí, kazí mládež a zavádí bohy nepřátelské státu.
A to se nemůže líbit.

Zdroj: Ośródek myśli politycznej, http://www.omp.org.pl/artykuly.php

Mírně kráceno. Z polštiny přeložil Josef Mlejnek.

Dariusz Karlowicz (1964), polský filosof a publicista, zakladatel a vydavatel filosofického časopisu *Teologia Polityczna*; **Marek A. Cichocki** (1966), polský filosof a politolog, spolupracovník D. Karlowicze.

Hrozny, víno, drahokam a žena

Béla Hamvas a filosofie vína

František Mikš

Přesně před dvěma lety jsem v *Kontextech* (1/2013) otiskl článek „Piju, tedy jsem aneb Chvála ovínění", zamýšlející se nad knihou britského filosofa Rogera Scrutona *I Drink Therefore I Am: A Philosopher's Guide to Wine*, kterou v brzké době vydá nakladatelství Barrister & Principal. Do jejího závěru autor zařadil (tak trochu pro odlehčení a pobavení) kapitolu o tom, jaké víno je vhodné pít při četbě toho či onoho filosofa: Aristotela, Tomáše Akvinského, Descarta, Kanta, Hegela, Nietzscheho, Wittgensteina a dalších. Mezi tato velká jména zařadil i málo známého a svérázného maďarského filosofa Bélu Hamvase, žáka Karla Jasperse, i když samotný Jaspers zde chybí. Proč? Hamvas byl totiž nejspíš prvním autorem, který se pokusil sepsat knihu o filosofii vína, a to téměř před sedmdesáti lety, v létě roku 1945. Když jsem byl na podzim loňského roku požádán o vystoupení na konferenci *Člověk, víno, společnost*, každoročně pořádané brněnskou Masarykovou univerzitou, a téměř souběžně pozván na pracovní cestu do Maďarska, napadlo mě znovu si přečíst Hamvasovu knihu, připomenout si jeho poetiku a prověřit na místě jeho sebevědomá tvrzení o kráse maďarských vín. Snad tento text potěší i čtenáře *Kontextů* a napoví jim, kam vyrazit za výborným a cenově dostupným vínem.

Svérázný filosof

Béla Hamvas se narodil roku 1897 v Prešově v rodině luteránského kněze, později se s rodinou přestěhoval do Bratislavy. Po složení maturity narukoval dobrovolně na frontu a na Ukrajině byl dvakrát raněn. V roce 1919 jeho otec odmítl zůstat v nově vzniklém Československu a rodina přesídlila do Budapešti, kde Béla vystudoval maďarštinu a němčinu. Stal se novinářem, ale touto profesí pohrdal a o tři roky později získal místo v Knihovně hlavního města, kde pracoval téměř dvacet let. Stýkal se s předními maďarskými literáty a napsal řadu statí i knih, jež byly ve své době hodně populární. Jeho nejsilnějším žánrem byl esej, literární a filosofický, ale psal i romány a novely. Za svoji obhajobu moderního umění v komunistickém Maďarsku, dogmaticky vyznávajícím socialistický realismus, byl napaden marxistickým filosofem Györgym Lukácsem a následně propuštěn z místa knihovníka. Od roku 1948 byl na tzv. B-seznamu (nespolehlivých nekomunistů) a po zbytek života nesměl oficiálně publikovat. Zprvu pracoval s bratrem v zemědělství a mezi lety 1951 a 1964 byl zaměstnán jako skladník a nekvalifikovaný dělník v elektrárnách. Psát nepřestal, naopak v té době dokončil některá stěžejní díla, mezi jinými svůj nejznámější román *Karneval*. Zemřel v roce 1968, v jedenasedmdesáti letech, na mozkovou mrtvici. V době komunismu se v Maďarsku kolem Hamvase postupně vytvořil silný kult, mnoho lidí, zejména mladých, četlo a rozšiřovalo jeho díla a přijímalo jeho ideje. Být „hamvasistou" bylo v Maďarsku jakousi přirozenou hodnotovou a tradicionalistickou obrannou reakcí proti státní komunistické ideologii.

Hamvas napsal *Filosofii vína* na sklonku druhé světové války, v létě roku 1945, a to téměř jedním dechem během dovolené poblíž Balatonu. Jeho reakce na válečné hrůzy byla překvapivá. Přestože byl jeho dům krátce předtím zasažen bombou a jeho knihovna i rukopisy shořely, necítil potřebu se „vypsat" ze zoufalství ze ztráty a trosek. Naopak napsal knihu překypující

Béla Hamvas.

radostí ze života, vášnivou a zanícenou obhajobu vína, vybraných pokrmů a krásných žen, neboť tyto tři věci podle něj patří mezi největší dary našeho pozemského života. Nejspíš proto se stala *Filosofie vína* jeho nejznámější prací překládanou do mnoha světových jazyků. Mimochodem, je jedinou Hamvasovou knihou dostupnou v českém jazyce a vyšla již ve dvou vydáních, v roce 2004 a 2008. Obě vydání jsou rozebraná.

Hamvas člení svou knihu do tří částí. První a nejdůležitější nazval „Metafyzika vína" a pojednává zde o víně jako o „nadpřirozené skutečnosti". Netají se ctižádostí položit „základ veškeré příští filosofie vína". Druhá část má název „Víno jako přirozená věc" a zabývá se praktickými věcmi, jako jsou například hrozny, půda, vinařské regiony a odrůdy v Maďarsku. Hamvas byl nesporně velkým znalcem (a konzumentem) maďarských vín, jehož mnohé postřehy dodnes platí. Byl rovněž vytříbeným milovníkem chutných pokrmů, a především ženské krásy, neboť jednotlivá vína k ženám často přirovnává, což činí jeho postřehy ještě zajímavějšími. Třetí část, „Ceremoniel vína", obsahuje doporučení, kde pít které víno, kolik, k jakému pokrmu, na jakém místě a „jak tyto věci uvádět navzájem v soulad".

Začnu tématem snazším, maďarskými víny, od kterého pak přejdu k Hamvasově obecnému metafyzickému výkladu „anatomie opojení".

Víno jako přirozená věc

Z Brna do Budapešti to trvá po dálnici asi tři a půl hodiny, přesto toho o Maďarsku a jeho vínech víme málo, i když dávno pronikla na světové trhy. Každý zná kultovní Tokajské, a z červených možná cuvée Bikavér (Býčí krev), jež nám zošklivili komunisté, kteří ho v nedobré kvalitě dováželi do státních obchodů. A to je většinou vše.

„Jste v zemi, kde litr vína stojí méně než litr benzínu," přivítal nás v Budapešti náš polský přítel Maciej Szymanowski, historik, hungarista a bývalý diplomat. V Maďarsku strávil celkem šest let; dva roky jako student hungaristiky a později čtyři roky jako ředitel Polského institutu. Podle něj Maďaři pijí víno téměř neustále, po celý den, a proto jsou většinou srdeční, pohostinní a mají dobrou náladu. Ve vinotékách se nezatěžují běžnými láhvemi, dokonce ani u nás oblíbenými PET láhvemi, víno stáčejí rovnou do velkoobjemových barelů, pětilitrových a větších, podobně jako benzín do kanystrů.

Ostatně jeden takový barel-kanystr stál již připravený na stole u našeho přítele, když jsme přijeli. A nebylo to vůbec špatné víno, i když jsme neznali jeho původ. Byl jsem však rozhodnut, že musím okusit místní vína dle Hamvasova doporučení, a posléze jsem zúžil výběr na tři oblasti, které mi připadly nejzajímavější, možná i proto, že je obhajoval zvláště ohnivě a s jistým metafyzickým patosem: Villány, Szekszárd a Somló.

Začnu na jihu ve Villány, v nejteplejší části Maďarska a v jedné z nejvyhlášenějších. Víno se zde dle archeologických nálezů vyrábělo již v době Říma, i když bílé. Dnes je oblast díky svému submediteránnímu klimatu proslavená především červenými odrůdami, pěstuje se tu hlavně Modrý Portugal, Cabernet Sauvignon, Cabernet Franc, Kékfrankos (Frankovka) i Merlot. Z oblasti Villány pochází nejvíce oceňovaných maďarských červených vín a někdy se jí dokonce vzletně přezdívá „maďarské Bordeaux". Zajímal mě hlavně zdejší Cabernet Franc, který se u nás pěstuje jen velmi vzácně a vlastně „na černo". Okusil jsem ročník 2008 a také mladší 2012, oba z vyhlášeného vinařství Csányi. Byly skvělé.

Podle Hamvase je víno z Villány elegantním vínem kavalírů a dam, vhodné pro podávání na plesech. „Všechny jeho přednosti se rozvíjejí ve chvíli, kdy je člověk právě vykoupán, od hlavy k patě oblečen do obleku vonícího čistotou. Pánové nejspíše do fraku či smokingu, dámy do šatů s hlubokým dekoltem. Vzbuzuje právě tolik rozruchu, kolik je třeba k rozhovoru mezi tanečníky. Střídmé, jemné a dobře vychované." Nepatřím k návštěvníkům plesů, a tak nemohu tuto barvitou Hamvasovu charakteristiku potvrdit, ale pochopitelně ani vyvrátit. Proč mu tedy nevěřit?

Naopak vína ze Szekszárdu, vyhlášené oblasti o něco severněji od Villány, připodobňuje Hamvas spíše k vášnivé lásce: „Je to rozhodně víno-žena a přirovnal bych je nejspíše k sedmadvacetileté až osmadvacetileté provdané dámě, jejíž síla a krása je již celistvá, na vrcholu znalosti lásky, jež je dokonale uvolněná, avšak s podivuhodným vkusem a neobyčejně roztomilým žárem… Čisté víno Venušino." Oblast je známá hlavně díky červeným vínům v jižním stylu, jež jsou ve srovnání s víny z Villány o něco jemnější a údajně i elegantnější. Mírné kontinentální klima vyhovuje odrůdám citlivým na teploty pod nulou, jako jsou Kadarka a Merlot.

Szekszárdský Merlot vřele doporučuji, okusil jsem Premium Selection 2008 z vinařství Wekler, bylo vynikající. Při rozepisování tohoto textu jsem popíjel sedmičku z progresivního vinařství Lajvér Avantgarde, ročník 2012, a tady jsem opravdu nebyl dalek přitakat Hamvasovu přirovnání.

Z bílých je třeba ochutnat zejména vína ze Somló, nejmenší vinařské oblasti Maďarska, avšak asi nejzajímavější. Zdejší vína mají dlouhou a slavnou historii a údajně kdysi soupeřila i s Tokajskými. V oblibě je měla rakouská císařovna Marie Terezie i její syn Josef II., dodávána byla i do Vatikánu. „Víno ze Somló je oheň, protože se narodilo na sopce," píše Hamvas. Somló je skutečně vyhaslá sopka a její charakteristický tvar najdeme na většině zdejších vinět. (Trochu připomíná slavnou Exupéryho kresbu hada, který spolkl slona.) A je to především zvláštní složení půdy na svazích hory, bohaté na čedičové spraše, co dává místním vínům specifickou chuť. Opomenut však nesmí být ani originální způsob výroby a zrání v dubových sudech. Často se v nich setkáváme s minerálními tóny a nedoporučují se otevírat dříve než dva roky po sklizni, aby se chuť plně rozvinula.

Zakoupil jsem láhev Furmintu, vína nádherné zlatožluté barvy a výrazné chuti, ročník 2012 ze zavedeného vinařství Tornai. Jako dárek jsem dostal sedmičku Juhfarku (v českém překladu něco jako „ovčí ocas", podle tvaru hroznů), shodou okolností ze stejného vinařství. Mimochodem, věnoval mi ho bývalý místopředseda konzervativního Institutu Bély Hamvase, profesor historie a náš přítel Sándor Őze (což by se pro změnu dalo přeložit jako Saša Srna). Vína a poetiky najdete v Maďarsku vždy dostatek.

Juhfark je stará odrůda, pěstovaná téměř výhradně v Maďarsku, nejvíce v oblasti Somló. Chuť je silně mineralizovaná a pro nás zpočátku možná trochu zvláštní, ale brzy si zvyknete a učaruje vám.

Vína ze Somló byla ve starých maďarských lékopisech popisována jako účinný lék a údajně vedla, pokud je pili muži, k větší pravděpodobnosti početí mužských potomků. Experimentovala s ním v tomto směru prý i Marie Terezie. (Můj zmíněný polský přítel Maciej, zkušený hungarista, bohužel Hamvase nečetl a víno ze Somló nepil, a tak během čtyřletého diplomatického pobytu v Maďarsku zplodil dvě dcery – k té jedné, co už měl z Prahy.)

Víno ze Somló má prý i blahodárný vliv na potenci mužů, proto se mu říká víno svatební noci. Hamvas líčí dobovou zkazku, jež se vypráví kolem hory Somló, podle níž místní víno zachránilo manželství jednomu indickému rádžovi, který byl v Maďarsku na návštěvě. V pětatřiceti ztratil mužnou sílu hned poté, co se oženil s přepůvabnou mladou dívkou. Marně vyhledával proslulá lékařská střediska, marně zval světoznámé kapacity. Jeho paní propadala melancholii, ubohý rádža se ocitl na hranici šílenství. Uherský hrabě, kterému své trable líčil, na to údajně neřekl ani slovo a pouze pokynul klíčníkovi, aby ze sklepa donesl rádžovi na pokoj bednu vína ze Somló, další bednu mu pak věnoval na cestu. Po několika týdnech dostal z Indie stručný telegram: „Děkuji, příteli. A prosím ještě deset beden vína ze Somló".

Podle Hamvase je víno ze Somló solární baryton, zároveň však symfonické, plavovlasé mužské víno,

které obsahuje nejvyšší spirituální tvořivý olej, a to ze všech maďarských vín v největší koncentraci a čistotě. Proto je také do velké míry vínem samotářským. Pokud se o vínech z hornatých krajů říká, že padnou lidem spíše po čtyřicítce než mladším, pak je víno ze Somló nápojem starců. Vínem moudrých lidí, kteří dospěli k nejvyššímu poznání a vyrovnanosti.

Alespoň víme, podaří-li se nám dosáhnout seniorského věku a moudrosti, kam máme za vínem cestovat.

Hamvas a Scruton

Nyní k metafyzice a ceremonielu vína. Béla Hamvas je autorem duchovně spřízněným – i přes vzdálenost geografickou a generační – s britským filosofem Rogerem Scrutonem, o němž zde již byla řeč. I pro něho je pití vína především věcí estetickou, záležitostí kultivovaných a kulturních lidí, kteří si umějí život vychutnat. „Pití vína se řídí stejným zákonem jako láska: kdekoliv, kdykoliv, jakkoliv," píše úvodem. Důležitý je však ceremoniel vína, tedy okolnosti, za nichž se víno pije, schopnost si víno vychutnat. A správně pít víno umí jen ten, kdo byl vychován múzami, kdo čte soustavně básníky, skládá či poslouchá hudbu, kdo se těší z krásných obrazů. „Takový člověk dokáže nalézt ten pravý čas pro práci a odpočinek, na procházku, hovor a čtení, a jen on ví, že lásku a víno kdekoli, kdykoli a jakkoli." Béla Hamvas nabízí, podobně jako Scruton, ve své knize návod, jak si víno skutečně užít.

Pití vína je jen obtížně slučitelné s nízkými mravy a pokleslou kulturou, která se dnes kolem nás tak děsivě šíří. Ostatně jak si všímá Scruton, stačí se jen podívat, co se povaluje vyhozené kolem našich silnic a cest: zmačkané plechovky od piva, prázdné láhve od laciných lihovin, nesčetné plastové obaly od nejrůznějších přeslazených brkavých nealko-nápojů. – Ale téměř žádná láhev od vína. Pití vína je totiž většinou spojeno se zájmem o krajinu, o její plody, o její rozmanitost a historii, o tvář naší země. Naopak novodobí kulturní barbaři se pohodlně přisají (řečeno expresivně se Scrutonem) na „umělohmotné PET lahvové vemeno, do krku jim rozverně zašumí bublinky, a pak si spokojeně odříhnou; to všechno podporuje zúžený pohled na svět, kdy člověka nezajímá nic jiného než on sám, co je jeho. A co může následovat než samolibé gesto, kdy láhev letí ven z okna auta, jímž se říká: já jsem pánem prostoru, jen projíždím a vezu si zadek…" Ostatně co jiného čekat, když ve spoustě každodenních věcí stále více a více nadbíháme dětinským chutím a náladám.

Naprosto neslučitelná s vínem je však podle Hamvase zejména pedanterie, lidé pedanticky milující pořádek jsou podle něj abstraktní a žalostní. „V pití a lásce jsou tito maniaci pořádku vždy nesnesitelní." Stejně jako nesčetní fanatici zdraví – je třeba dodat –, kteří nám svými falešnými recepty na dlouhověkost

Hora Somló.

stále více otravují život. Co si ostatně myslet o lidech, kteří dobrovolně a cíleně dávají přednost nejistým kladům dlouhověkosti a hypotetickému zdraví před hodnotami přátelství a porozumění, před obohacujícím posezením s přáteli u vína, jež tak skvěle uvolňuje jazyky i mysl, otevírá ji druhým a činí nás přístupnými vůči jejich pocitům a argumentům!

Anatomie opojení

Myslím, že knih jako ta Hamvasova je v naší ukňourané a uspěchané době třeba, i když může na první čtení působit – přiznávám – poněkud obskurně. „Rozhodl jsem se, že napíšu modlitební knížku pro ateisty. Cítil jsem s těmi, kdo trpí bídou našeho věku, a chtěl jsem jim pomoci," píše v úvodu. Cílem jeho vášnivé polemiky jsou dvě zdánlivě nesmiřitelné strany, jež jsou si ovšem v konečném důsledku v mnohém podobné: fanatičtí ateisté a podobně fanatičtí úzkoprsí vyznavači náboženství. Rád by očistil křesťanství od pozdějších nánosů nesmlouvavé askeze, prázdného moralizování a schopnosti se radovat z pozemských darů.

Ateismus, na který Hamvas v knize útočí, je proto třeba chápat v širším smyslu jako „nemoc abstraktního života". Podobně jako Scruton vede vášnivou a překypující polemiku se všemi, u nichž racionální a utilitární myšlení, náboženská dogmata, přemrštěný pocit pro odpovědnost či jen malicherné obavy o vlastní zdraví ubily potěšení z věcí tělesných, schopnost skutečně žít.

Hlavní teze Hamvasovy „anatomie opojení" proto zní: „Kořenem všech opojení je láska. Víno je láskou tekutou, drahokam láskou krystalizovanou a žena sama je živým zážitkem lásky." Neklamným příznakem každého špatného náboženství (teistického i ateistického, neboť i ateismus je podle něj formou náboženství, i když pokleslého) je především „neopojené bytí". A to v doslovném, ale i v přeneseném slova smyslu. Příčinou tohoto stavu je křečovitý strach ze života, který pronikl až k duši. Není lehké se zbavit takového strachu, ale víno může pomoci. I v tom se shoduje se Scrutonem. Prvním znamením postupného uzdravování se je schopnost rozpoznat přítomnost boží v kameni, stromu, ovoci, hvězdě, lásce, jídle a ve víně. Kdo nechápe, píše Hamvas, že „Bůh je přítomen i v čerstvě vyuzené šunce, ten nepochopí z této knížky zhola nic". Dobré náboženství vyznává pouze ten, kdo žije bezprostředně a ví, že radost ze života není zakázána. Není zakázána, nýbrž – jak praví evangelium – je to nádavek. Radost z jídla, vína a lásky není cílem, nýbrž pomocí.

Hamvas nás nabádá, abychom si život vychutnávali, nikoli si ho programově otravovali. A prostředkem je víno. „Víno pijte," volá v závěru knihy. „Pak dostanete chuť líbat se, sbírat květiny, smát se, mít přátele, dobře a hluboce spát a ráno místo novin budete číst básně."

PS: Malé doporučení závěrem. Zkuste si přečíst Hamvasovu knihu a nenechte se odradit jeho vzletným básnickým jazykem, aristokratickým pozérstvím a vypjatým estétstvím. Odpusťte mu jeho sklon k permanentnímu a očividnému přehánění. Ostatně to, že přehání, nemusí ještě znamenat, že nemá v mnohém pravdu a že neupozorňuje na věci, na které často v moderním shonu zapomínáme. Jak kdysi napsal jiný tradicionalista, opěvovatel drobných radostí života a dobrého vína, britský spisovatel a novinář G. K. Chesterton: „Veškeré přehánění je na místě, přehání-li se správná věc."

Text byl přednesen na konferenci *Člověk, víno, společnost*, pořádané 20. listopadu 2014 Masarykovou univerzitou v Brně, více viz http://konference.muni.cz/vino.

František Mikš, šéfredaktor časopisu *Kontexty*, ředitel Institutu pro politiku a kulturu CDK, šéfredaktor nakladatelství Barrister & Principal.

Odkud se vzalo maďarské červené?

Sándor Őze

Balkánské kořeny maďarského červeného vína zná odborná literatura od roku 1957, kdy folklorista Bertalan Andrásfalvy publikoval článek, podle nějž je zdomácnění kultury červeného vína jedním z pozitivních vlivů období turecké nadvlády v Uhrách.[1] Na základě Andrásfalvyho studie spojuje literatura zdomácnění nového typu révy, *kadarky*, a zavedení technologie výroby červeného vína jednoznačně se srbskými (jihoslovanskými) kolonizátory, kteří přicházeli po tureckých oddílech a usídlovali se ve vylidněných uherských vesnicích.

Andrásfalvyho studie srovnává mapu Uher z doby Vídeňského míru,[2] zobrazující území dobytá Turky, s údaji zakladatele maďarské statistiky Károlye Keletiho. Ten v 19. století zmapoval ty oblasti Uher, kde se vyrábělo červené víno. Obě mapy vytyčují takřka totožná území. Andrásfalvy datuje rozšíření nové vinařské technologie na druhou polovinu 17. století.

Následující řádky přinášejí několik doplňujících údajů, které částečně potvrzují, částečně pozměňují dosavadní znalosti. Z popisu dobových okolností totiž vyplývá, že pěstováním červeného vína se v té době zabývalo obyvatelstvo maďarského původu. Svědčí o tom údaje z dopisů, které psal kapitán Ákos Csányi palatinovi Tamási Nádasdymu.

Csányi coby správce kanižského panství podával Nádasdymu v letech 1549–1562 ve více než padesáti dopisech zprávy o vojenské situaci na jižním pomezí a o stavu tamních panství rodu Nádasdyů a Kanizsaiů. Bylo to období, kdy se stavěla uherská protiturecká obranná linie v Zadunají.[3] Hlášení pojednávají o záležitostech kanižského, zalavárského, szenyérského a egerváráského panství, položených na jihozápadní ose na západ od Balatonu, a také popisují osazenstvo tvrzí mezi Balatonem a jižněji položeným Bobovcem, vztyčených na úpatí Marcalského hřbetu. V dopise z 6. června 1557 Csányi obvinil nádora, že z desátku určeného k obranným potřebám panství a také z jiných královských a církevních požitků (včetně vína) financuje vlastní exportní činnost.

Pěstování vína a jeho produkce mělo v této části Uher dlouhou tradici. Ve středověku se zde vyrábělo kvalitní bílé víno. V polovině 16. století tu byl – někdy i nucený – výkup vína omezen pouze nedostatkem sudů a sklepů. Sudy byly dobře zorganizovanou dopravou dodávány na sever, do Egerváru, kde zřejmě také byly rozsáhlejší skladovací prostory. Odsud se vždy přivážely prázdné sudy na další víno. To dopravovali kvalifikovaní zřízenci v doprovodu koštérů. Přesto sudy přijížděly většinou poloprázdné nebo plné rozředěného vína. Problematické bylo i vymáhání desátkového vína po vinobraní – pokud se kvůli nedostatku místa nebo dopravních prostředků odváželo pozdě, rolníci je zpravidla zředili. Zdá se tedy, že objednávky a poptávka byly sice nesčetné, skladovací možnosti však působily coby omezující faktor. V období neúrody se část vína získávala nuceným výkupem.

Andrásfalvy shrnuje charakteristické rysy balkánské kultury červeného vína následovně: typickou odrůdou je kadarka; pěstuje se bez podpěry; omlazuje se krátkým řezem na jedno očko; kvasí se v kádích, mošt zůstává na rmutu, takto prokvašované víno se na kratší či delší dobu uzavírá, konzumuje se bez filtrace; lisy a sudy se prakticky nepoužívají; sklepy nejsou k dispozici, případně nejsou nezbytné; v oblibě jsou kořeněná vína (*rácürmös*).

Charakteristické rysy balkánského červeného vína – s výjimkou bodů 2. až 4. – nalezneme také v Csányiho korespondenci. Přítomnost tří zbývajících charakteristik na nádasdyovských panstvích v polovině 16. století si můžeme jen domýšlet. Csányi například píše o absenci lisů. To je zajímavé z toho důvodu, že v této oblasti se lisy od 14. století tradičně používaly.

Proto můžeme tento nedostatek připsat nové situaci spojené s tureckou nadvládou.

Modrá réva tehdy byla zřejmě ještě poměrně vzácná a pěstovala se spíše na somogyském panství, které přímo sousedilo s tureckou frontou. V jednom z Csányiho dopisů z roku 1560 stojí, že poslal pánovi tři sudy bílého a tři sudy červeného vína. O červené víno je tedy zájem, ačkoliv po téměř dvě stě padesát let pořád ještě bude doma i v zahraničí žádaným zbožím víno bílé. Známý je výrok krále Jana Zápolského, který chudobu královského dvora dokládal tím, že už se vypilo i to červené. Král tu haněl silně tříslovité víno, vyráběné trochu primitivním způsobem, bez odstranění rmutu – takové víno se i na Balkáně ředilo a míchalo. Byla tu v oblibě také kořeněná vína. Už za středověkých epidemií se červené víno často využívalo k dezinfekci vody. Vojáci, pokud měli žízeň, je ovšem pili čisté. Často si stěžovali, že je v něm málo energie.

Za tureckých válek znamenala výstavba obranné linie pomezních tvrzí pro okolní obyvatelstvo změnu životního stylu. Neustálá bojová pohotovost vedla k militarizaci oblasti a v okolí hradů zavládlo válečné hospodářství, což vyvolalo řetězovou reakci s dopadem na ekonomiku. Podstatně ustoupilo pěstování pšenice. Válečné hospodářské změny nepřinášely vždy nutně ztráty. Panství zásobovala obrannou linii, ale mohla být přitom ziskov― Do ležení se denně dodávaly potraviny, významný byl také příjem z prodeje vína vojákům. Je pravda, že jednotlivá panství nemohla zásobit celou armádu, a rabování křesťanských oddílů pak vyvolávalo silný neklid obyvatelstva. Příliv válečných uprchlíků, kteří posléze na panstvích hledali azyl, znamenal ovšem další pracovní síly a možnost využívat evakuovaný majetek běženců.

Kolem roku 1560 se pravděpodobně dočasně uzavřely obchodní stezky jižního Zadunají, jimiž byl hnán dobytek a dopravována sůl. Doplňkové zdroje příjmů obyvatelstva na jistou dobu zanikly. Turecké útoky byly přitom stále častější. V roce 1561 padla tvrz Hegyesd na severním pobřeží Balatonu, a Turci díky tomu postupovali na severozápad. Rolníci plnili také vojenskou povinnost. Polovojenské rolnictvo v okolí Balatonu tehdy žilo v permanentní bojové pohotovosti. Obyvatelstvo svírala apokalyptická tíseň a existenční nejistota. Také zemědělství se přizpůsobilo podmínkám, poklesla tradiční produkce. Vinařství se zjednodušilo, prosazovaly se méně pracné a citlivé postupy. Průběžně bojující rolníci, ale také vojáci, kteří sezónně pracovali v zemědělství, se stále častěji zabývali hnaním dobytka – nezbytným pro zásobování vojsk.

Podobně jako ve vnitrozemí, jež nebylo přímo zasaženo boji, se sice rozvíjel výnosný obchod orientovaný především na dobytek a víno, příjmy z něj ovšem ve velké míře pohlcovalo zásobování vojenských táborů na obranné linii. Pokleslo pěstování obilovin, rozmáhalo se vinařství. Víno bylo směňováno za potřebné potraviny. Válečná existenční nejistota, nedostatek času a výrobních nástrojů, rostoucí poptávka po víně motivovaly obyvatelstvo k zavádění nových nenáročných, a přitom dobře plodících odrůd, a také jednodušších postupů výroby vína.

Otázkou je, kdo v jižním Zadunají rozšířil postupy výroby červeného vína. V šedesátých letech 16. století ještě tuto oblast nezalila vlna srbských běženců. Obranná linie by je ostatně coby turecké špehy nejspíše zadržela. Jinak tomu bylo v případě osazenstva obranných tvrzí. Tam se vyskytovali také Srbové, kteří se tu usadili s rodinami a vedle vojenské služby se věnovali zemědělství. Sloužili s nimi také Chorvati a Maďaři, kteří takřka stopadesátiletou tradici, zvyky, kulturu a mentalitu jižních obranných hradů zprostředkovali na sever. K tomu patřil i systém válečného hospodářství a jeho zemědělské metody, včetně balkánské kultury červeného vína. Nezpochybňuji tedy vliv jiného etnika. Rozšíření červeného vína však připisuji spíše změně životního stylu, spojené s militarizací oblasti, nikoli s migrací obyvatelstva.

Poznámky:

[1] Andrásfalvy, Bertalan: A vörösbor Magyarországon. Szőlőművelésünk Balkáni kapcsolatai. *Néprajzi Értesítő* 1957/49–70.

[2] Příměří uzavřené roku 1606 mezi uherskou šlechtou a Habsburky (pozn. překl.).

[3] Maďarský národní archiv, Filmový archiv E1 85 6882-6884 dopisy Ákose Csányiho Tamásovi Nádasdymu.

Přeložila Lucie Szymanowská.

Sándor Őze (1963) je ředitelem Ústavu dějin filosofické fakulty Katolické univerzity Pétera Pázmánye v Budapešti.

Peter Demetz doktorem honoris causa Masarykovy univerzity

Jiří Munzar

Ve světě slavný, u nás však známý spíše jen úzkému okruhu germanistů a literárních historiků. Proto následující bio-bibliografický text.

Peter Demetz se narodil 21. října 1922 v Praze. Nejšťastnější léta svého mládí však prožil, jak často vzpomíná, v Brně. Po válce studoval na Karlově univerzitě především germanistiku, anglistiku a filozofii a k jeho učitelům patřili zejména Hugo Siebenschein, Jan Patočka a Ladislav Rieger. V roce 1947 obhájil dizertaci na téma *Vliv Franze Kafky na anglickou literaturu (1930–1947).* Jako spoluautor se v témže roce také podílel na první české poválečné publikaci o Franzi Kafkovi *Franz Kafka a Praha*.

V roce 1949 odešel do exilu a po různých peripetiích (mj. nějakou dobu působil i ve Svobodné Evropě) nakonec zakotvil ve Spojených státech. Na Yaleově univerzitě v New Havenu získal doktorát ze srovnávací vědy literární a také se na této prestižní univerzitě (je to třetí nejstarší americká vysoká škola), kde před ním byl činný René Wellek, roku 1958 habilitoval. Posléze se stal nejprve mimořádným a v roce 1962 řádným profesorem pro obor německá literatura a srovnávací dějiny literatur. Této univerzitě pak zůstal věrný až do svého emeritování v roce 1991.

Jako hostující profesor přednášel na řadě předních univerzit, stal se členem četných významných institucí (např. Americké akademie věd a umění v Cambridgi, Massachusetts) a dostalo se mu mnoha různých ocenění a vyznamenání.

Kontakty se starou vlastí obnovil po roce 1989. Jako hostující profesor působil opakovaně na univerzitě v Ostravě (tato univerzita mu roku 2000 udělila čestný doktorát) a na Masarykově univerzitě v Brně (2002, 2010, 2011, 2012), po řadu let je porotcem pražské Ceny Franze Kafky. Roku 2000 mu byla Václavem Havlem udělena Medaile za zásluhy II. stupně, roku 2007 získal stříbrnou a roku 2012 zlatou medaili Univerzity Karlovy, roku 2007 pak Cenu hlavního města Prahy.

Peter Demetz na Filozofické fakultě MU v Brně, 2014.
Foto: archiv MU.

Dílo profesora Petera Demetze je rozsáhlé a mnohostranné. Z knižních prací nás budou nejvíce zajímat ty, které jsou v nějakém vztahu k Praze a k českým zemím. Je to jednak monografie *René Rilkes Prager Jahre* z roku 1953 (český překlad 1998) a dále práce o Siegfriedu Kapperovi, prvním překladateli *Máje* do němčiny (jehož dílem se v první polovině 20. století průkopnicky zabýval brněnský profesor Jan Krejčí), kafkovská studie *The Air Show at Brescia, 1909* (česky *1909: Aeroplány nad Bresciou*, 2003) a nejnověji dosud poslední Demetzova kniha *Auf den Spuren Bernard Bolzanos* (Wuppertal, 2013); o něm také letos přednášel na Filozofické fakultě v Brně na téma „Gymnazista jménem Bolzano prosí Libuši o ochranu a pomoc“. Praze je věnována obsáhlá monografie *Prague in Black and Gold. The History of a City* (1997; česky *Praha*

černá a zlatá. Výjevy ze života jednoho evropského města, 1998). Vzpomínkový či značně autobiografický ráz mají *Böhmische Sonne, mährischer Mond. Essays und Erinnerungen* (1996; česky *České slunce, moravský měsíc. Eseje a vzpomínky*, 1997), dále pak *Böhmen böhmisch. Essays* (2006; česky *Dějiště: Čechy, Eseje*, 2008) a *Prague in Danger. The Years of German Occupation 1939–1945. Memories and History, Terror and Resistance, Theater and Jazz, Film and Poetry, Politics and War* (2008; česky *Praha ohrožená 1939–1945. Politika, kultura, vzpomínky*, 2010).

Velké zásluhy o českou kulturu a její známost ve světě má profesor Demetz i jako editor a překladatel. Podílel se jako jeden z vydavatelů na velké třiatřicetisvazkové německé ediční řadě „Tschechische Bibliothek" (jako editor, překladatel a autor doslovů), vydal dvojí staropražské historie (*Alt-Prager Geschichten*, 1982 a *Geschichten aus dem alten Prag*, 1994), polemiky Karla Havlíčka (*Polemische Schriften*, 2001), české dekadentní novely (*Fin de Siècle: Tschechische Novellen und Erzählungen*, 2004) a výbor z české lyriky 20. století *Der Herrgott schuldet mir ein Mädchen* (1994, s L. Nezdařilem). Nejvýznamnější v této oblasti jsou nepochybně jeho edice Masarykových esejů a polemik k ruským a evropským literárním a kulturním dějinám: *T. G. Masaryk. Polemiken und Essays zur russischen und europäischen Literatur und Geistesgeschichte. Dostojevskij. Von Puškin zu Gorkij. Musset, Byron, Goethe, Lenau* (1995). Je to vlastně původně plánovaný třetí díl spisu *Rusko a Evropa*, poprvé čtenářsky dostupný v souhrnu.

Z Demetzových překladů (přeložil i *Babičku* Boženy Němcové, překládal Svatopluka Čecha, Jakuba Arbesa, Jaroslava Durycha, Jaroslava Seiferta a Karla Šiktance) si největší pozornost zaslouží výbor z Františka Halase (1965) a dva soubory z díla Jiřího Ortena (*Gedichte*, 1950; *Elegie/Elegien*, 2011).

A velkou radost nám profesor Demetz letos při loučení připravil příslibem, že milované Brno navštíví opět v příštím roce a přednese něco ze svých nejnovějších textů.

Jiří Munzar, germanista, profesor pro obor dějiny německé literatury na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

Proslov na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity

Peter Demetz

Vaše Magnificence, pane rektore, spectabiles, honorabiles, vážení hosté, dámy a pánové,

jsem jedním z těch lidí, kteří se znovu a znovu vracejí do Brna, i když jsem se narodil v Praze. Nejšťastnější dny svého mládí a slunečnou dobu první Československé republiky jsem strávil nehledě na to zde v Brně. Je mnoho důvodů, proč se rád procházím z Úvozu do Joštovy nebo z náměstí Svobody k hlavnímu nádraží nebo proč rád posedím u Kolbaby na kávě. Stojím dnes tady ve zvláštní chvíli radosti, pýchy, upřímné vděčnosti a pokory, abych od Masarykovy univerzity převzal titul doctor honoris causa. Vím, že je to chvíle v mém životě naplněná ojedinělým a šťastným pocitem, a rád bych vyjádřil svou vděčnost panu rektorovi, panu děkanovi, Vědecké radě Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a Vědecké radě Masarykovy univerzity a všem brněnským kolegům, kteří se na tomto rozhodnutí podíleli.

Mé první myšlenky na Brno jsou spojeny se vzpomínkami na prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Když mi bylo šest let, díval jsem se ven oknem z otcovy kanceláře v Redutě a pozoroval prezidenta Masaryka, který tu byl právě na návštěvě Zemského muzea – byla to státní návštěva, která z města udělala město politiků, stárnoucích legionářů v rozmanitých uniformách, krásných dívek v moravských krojích, a pan prezident, pokud si dobře vzpomínám, stál oděn ve světlém letním obleku, téměř bílém.

Tyto zářivé obrázky z mé paměti nikdy nevymizely, a byl jsem proto velice rád, když mi kolegové z vídeňského Institutu humanitních věd navrhli, abych edičně připravil a publikoval rané eseje Tomáše Garrigua Masaryka o ruské a evropské literatuře, později začleněné do jeho díla *Rusko a Evropa*. Mladý docent psal tehdy ještě německy. Vycházel jsem ze tří textů – z původního rukopisu, dochovaného jakoby zázrakem ve Vojenském archivu v Praze, dále z několika útržkovitých stránek napsaných rovněž Masarykovou rukou, které se nacházejí v knihovních fondech v Harvardu a Pittsburgu, a konečně z anglického výboru, pořízeného americkými kolegy. Mohu tedy přinejmenším říci, že nám tyto eseje sdělují, co si Masaryk původně myslel nejen o Dostojevském, Turgeněvovi či Gorkém, ale také o Mussetovi, Goethovi nebo Lenauovi, abych tu jmenoval alespoň některé. Pořád si myslím, že Masaryk psal tyto eseje, nebo alespoň některé z nich, ve svém bytě ve Vídni, v 9. okrese, v Berggasse, z něhož mohl nahlížet do oken univerzitního kolegy Sigmunda Freuda.

A přece to nebyl jediný Masaryk (k němuž se brněnská univerzita od samého počátku hlásila), ale i ostatní učitelé a akademičtí pracovníci z jejích řad, kteří byli důležití pro mé vzdělání, často spíše jako osobnosti než z hlediska akademického. Profesor Roman Jakobson byl blízkým přítelem mého průvodce na Yaleu – Reného Welleka. (Oba byli členy Pražského lingvistického kroužku.) Když jsem byl studentem, představovali ti dva pro mne nejproduktivnější přístupy k teorii literatury. Když Roman Jakobson přijel na návštěvu z Harvardu, aby promluvil k fakultě a studentům na Yaleu, často jsem přemýšlel, o čem asi tak otcové strukturalismu hovořili mezi sebou.

Mám ale ještě starší vzpomínku na rodinu Jakobsonových v Brně. Jednou jsem navštívil dr. Sonju Jakobsonovou, která si poté, co se rozvedla s Romanem, vzala skladatele Pavla Haase. Byl jsem na jednom

z prvních představení jeho opery *Šarlatán* v Zemském, tedy dnešním Mahenově divadle a při odchodu z budovy jsem se ocitl uprostřed pouliční demonstrace na obranu ohrožené republiky, první z mnoha, kterých jsem se zúčastnil v těžkých časech Mnichova a kapitulace republiky.

Studium na Masarykově univerzitě formovalo kreativitu mnohých jiných, učitelů a přátel, a já mám mnoho důvodů, proč si vážit vzpomínek na dobu, kdy jsem je poznal.

Mladý profesor, který mě přivedl k české literatuře z přelomu 19. a 20. století na gymnáziu v Legionářské ulici, byl Robert Konečný a bylo by bývalo mým přáním, abych se z jeho učení mohl těšit mnohem déle. Byl však zatčen v listopadu 1939, školní rok tenkrát sotva začal. Až mnohem později jsem se dozvěděl o jeho vlastních studiích a poválečné výuce na Masarykově univerzitě. Určitě jsem ani nevěděl, že byl nadaným básníkem, ale seznámil mne s Juliem Zeyerem a Otokarem Březinou, stupňoval mé nadšení pro Rainera Mariu Rilka, náhlého to spojence českého moderního spiritualismu, který byl Březinovi nablízku víc, než jsem kdy tušil.

Ze spolužáků na Legionářské si živě vzpomínám na Vojtěcha Jestřába, kterému jsme říkali Vojcek Jestřábů. Myslím, že nás k sobě přitahoval sdílený odstup od kamarádů-šplhounů, kteří vypadali tak, že nemyslí na nic jiného než na dobré známky. Vojtěch Jestřáb často přinesl do školy kytaru a během přestávky v deset hodin jsme společně zpívali nejnovější písně z revuí Voskovce a Wericha *Svět patří nám* nebo *Španělskou zemi já mám rád* na hudbu Jaroslava Ježka. Byl jsem docela překvapen, když jsem se mnohem později doslechl, že Vojtěch nepostrádal disciplínu a vystudoval filozofii, lingvistiku a sociologii na Masarykově univerzitě, ale zato mne naopak vůbec nepřekvapilo, že se stal autorem nejpůsobivějších brněnských románů *Brno – můj Amarcord* a *Hmatat až k nahotě*. Stále hluboce lituji, že tyto knihy, které patří k nejvýznamnějším dílům novodobé české prózy, pořád ještě nebyly přeloženy do všech významných světových jazyků.

Pokud bych měl konkurovat brněnským příběhům tohoto svého spolužáka, určitě bych bez zaváhání vyprávěl malý příběh o svých zkušenostech z roku 1944. Považovali mě za „míšence prvního stupně“, a tak jsem se tenkrát ocitl v táboře nucených prací v Polsku. Protektorátní gestapo mě chtělo vyšetřovat pro mou údajnou účast na aktivitách jisté ilegální skupiny. V táboře mne proto zatkli a poslali transportem do Čech. Strávil jsem tehdy dva nebo tři týdny po různých vězeních na cestě do Prahy. Koncem listopadu 1944 jsem se mimo jiné dostal do brněnské věznice na Cejlu, známé svým koloritem: byla to zajímavá sešlost, sovětští piloti, moravští právníci, čeští studenti a ti všichni si navzájem vyprávěli své dobrodružné příběhy. Hodně času jsem tam strávil dívaje se z okna, protože jsem zjistil, že na druhé straně ulice byla stará budova varieté, které jsem dobře znal. Chodil jsem tam totiž se svou guvernantkou na nedělní odpolední představení – vždy nejdříve kouzelník, a pak jste se prostě museli otočit k plátnu na druhém konci haly, americký film, Harold Lloyd, Buster Keaton či Charlie Chaplin, a to nejdůležitější ze všeho, zelená láhev Lesněnky, kterou mi objednal můj doprovod, to mi v nabídce věznice na Cejlu hodně chybělo.

Proč tu vyprávím tento příběh znovu? Protože se k němu pojí závěr mého brněnského rozjímání. Všiml jsem si, že se v minulosti jména držitelů čestných doktorátů objevila na internetu ve dvou barvách; jména osob někdy v červeném inkoustu, ostatních, snad blíže k domovu, v modrém. Vím, že přicházím do Brna ze země za Atlantikem, a jsem náramně rád, že moje jméno se objeví na internetu v barvě modré, jako jsou mraky, kterými moje letadlo prolétlo do města, kde jsem byl jednou šťastným chlapcem. Děkuji mnohokrát.

Peter Demetz (1922), germanista, literární vědec, kritik, emeritní profesor na Yaleově univerzitě.

Petrkov – zastávka na znamení

Za bratry Jiřím a Danielem Reynkovými

Josef Mlejnek

Během necelého měsíce zemřeli v září a říjnu minulého roku bratři Daniel a Jiří Reynkové, Daniel koncem září, Jiří v půli října. Při jejich dlouholeté sourozenecké symbióze to snad ani nemohlo dopadnout jinak. Poprvé jsme se setkali už v květnu 1967, ale sblížili jsme se až o něco později. Daník a Jirka byli jen o dva, respektive o tři roky mladší než moji rodiče, přesto se z nich i pro mne, stejně jako pro řadu našich společných přátel, záhy stali „kluci Reynkovi". Jejich blízkost a povzbuzení pro mne byly velkou oporou obzvlášť v období normalizace. Jim také vděčím za to, že jsem se s životem a dílem jejich rodičů, Suzanne Renaudové a Bohuslava Reynka, mohl seznámit cestou nepoměrně důvěrnější, než je běžné akademické bádání. Bratři se od sebe lišili, každý přijal od rodičů do své genové výbavy něco jiného, ale oba se po celý život spíš komplementárně doplňovali. Jirka zvládal nesnadné umění být ve světě a nebýt z tohoto světa. Pro Daníka bylo typické být více při zemi, aniž se kdy stal přízemním. Oběma byl společný vytříbený humor a jemně sarkastický smysl i pro méně humorné polohy našeho světa. Spojovala je hudba. Oba byli hluboce vzděláni klasickou i moderní vážnou hudbou – bez nadsázky mohu říci, že se v ní přímo ukotvili. I zde mohu jen děkovat. Za společné poslechy i za jejich výstižné komentování. Odešla s nimi část mého života.

Pouštní mimikry

S Daníkem jsem se poprvé setkal o první červnové neděli v našem farním kostele ve Svatém Kříži v roce 1967. Bylo to těsně po pětasedmdesátých narozeninách Bohuslava Reynka. Tehdy jsme s Karlem Křepelkou podnikli pokus o pouť do Petrkova – „základnu" jsme měli v Květinově, kam se rodiče přistěhovali v roce 1962 a kde jsem s nimi tehdy žil. Karel i já jsme studovali v Brně, v té době jsem na Vrchovině prakticky nikoho neznal. Daník držel po mši v ruce římský misál. Robustní románská postava, dobrotivý úsměv a jadrný pohled v očích za brýlemi. Nevím, jestli Jirka už v té době v kostele zvonil, každopádně jsme ho tehdy přehlédli. Z uctivé vzdálenosti jsme křesťansky pozdravili a utíkali zpátky do Květinova. Vybavuji si, že farář Václav Pípal hřímal proti vandalům, kteří v okolí svalovali kříže – a cestou zpátky jsme si všimli, že na cestě z Petrkova do Kříže někdo skutečně vyvrátil křížek. To byla vážná věc, ale Pípalovo proslulé hřímání uměl Daník výborně napodobit, o tom jsem se ale přesvědčil až o pár let později. V pondělí jsme se s Karlem do Petrkova vydali znovu. Cestou jsme natrhali mohutnou kytici polního kvítí. Převzal ji od nás Jirka a s úsměvem konstatoval, že je v ní zastoupena celá louka. To, že je zdatným botanikem, jsem se dozvěděl také až později, v době, kdy se budoval jeho skleník. Pěstoval v něm především kaktusy, exotické exempláře z celého světa, jeden z Jižní Afriky se podobal nenápadnému kousku kamene: rostlinné pouštní mimikry.

O čtyři roky později jsem se s Daníkem potkal v Dolní ulici v Brodě, kousek pod náměstím, krátce po pohřbu pana Reynka. Neviděli jsme se skoro půl roku. Chvíli jsme si povídali o tom, kam až se v naší „gubernii" mezitím doplížila normalizace. Vytkl mi, že jsem u nich dlouho nebyl, a že se nemusím nijak ohlašovat dopředu, až budu chtít přijít. Když jsem pár dní poté dorazil do Petrkova, byl dům prázdný – nikde

téměř nikdo, až na neoficiálního majordoma Jana Kocmana, který se později podílel na stavebních úpravách v domě a především je „dozoroval“, a na záhadnou cizinku, Annick Auzimourovou. Oba mlčky seděli v jídelně a očekávali příjezd domácích, neboť Daník se právě toho dne ženil. Dodatečně jsem se dozvěděl, co se mezi Annick a Daníkem pár let předtím odehrálo. Velká láska měla údajně ztroskotat na tom, že Daník odmítal kvůli otci odejít za ní do Francie. Bál se, že by se nemohl do Čech vracet. Někdy v té době ho také kontaktovala státní bezpečnost nebo rozvědka a slibovala mu, že bude moci dle libosti jezdit sem a tam, pokud se uvolí „donášet“ právě na Francii. Samozřejmě odmítl s tím, že neučiní nikdy nic proti zemi, v níž se narodil. Annick nebyla smířená s Daníkovým sňatkem a prý přijela učinit zoufalý pokus mu v něm zabránit. Ale o nějakých pětadvacet let později se v Grenoblu zasadila o vydání básnického díla paní Renaudové, přičinila se také o rozsáhlou výstavu Reynkových grafik v tamní galerii, jež má ve svých sbírkách mimo jiné řadu Rouaultových pláten, a uspořádala velkou konferenci o jeho díle.

Daník se oženil s Květou Medovou z Havlíčkova Brodu. (Květě vždy medové, stálo v jednom věnování od Bohuslava Reynka.) Původně měl snoubence v nedalekém Herálci oddat želivský opat Vít Tajovský, jemuž se u Reynků říkalo Tajováček, ale nový okresní církevní tajemník začal dělat normalizační vlny a řádně domluvené herálecké „hostování“ knězi zničehonic odmítl povolit. Svatba nakonec byla až v kostele svatého Václava ve Vršovicích. V Praze želivskému opatu nikdo nedělal potíže. Ostatní svatebčané zůstali v Praze, takže do Petrkova se vraceli jen čtyři lidé, novomanželé, svědek Jirka a Vít (slyším dodnes, jak se chodbou rozléhalo jeho hlaholení). Všechny udivilo, že se zastávám církevního tajemníka, na kterého si hned po příjezdu postěžovali. Měl jsem tehdy při své krátké kariéře u okresních kin kancelář „na okrese“ vedle něj a on se mi svěřil, že místo církevního tajemníka přijal, aniž měl nejmenší ahnung o tom, že faráři jsou často velmi vzdělaní lidé, a že se mu příčí s nimi zacházet jako se zločinci. Byl rozhodnut s platově výhodnou živností praštit, a jak řekl, tak také brzy učinil. Pán Bůh mu to jistě přičetl k dobrému.

K Lípě, Herálci, Humpolci…

Dům v Petrkově, v němž donedávna Daník s Jirkou žili a v němž žijí Daníkovy děti Michael a Veronika, to nejsou jenom zdi stavby – tvrze, jejíž původ sahá do šestnáctého století. Říká-li se, že prostorné stavení s vížkou a hodinami má své tajemství a svou duši, nemusí nutně jít o poetickou nadsázku. V atmosféře domu je cítit přítomnost několika generací selského rodu, i když Reynkům patří teprve od roku 1866, kdy jej koupil děd Bohuslava Reynka Josef, původem z Bohušic u Světlé nad Sázavou. (Na Světelsku se dodnes vyskytuje počeštěná forma jména: Rejnek.) Od sedmdesátých let jsem za Reynkovými do Petrkova chodil jako domů. Jezdili jsme také společně na krátké výlety – k Florianům do Staré Říše nebo do Okrouhlice za galeristou Janem Ambrožem a jeho ženou Boženou Zrzavou, neteří malíře. V roce 1977 jsme byli s Jirkou a Daníkem společně v Krucemburku, tehdy Křížové, na pohřbu Jana Zrzavého. Daník tehdy dokonce omdlel, protože pohřební atmosféra mu nikdy neseděla.

Z Květinova do Petrkova je to nějakých pět šest kilometrů, ale většinou jsem se zastavoval cestou z práce. Přijížděl jsem autobusem, od Havlíčkova Brodu, ale to je cesta fádně prozaická, neboť při ní neuvidíme z krajiny téměř nic. Při cestě vlakem od Humpolce nebo od Brodu máme naopak krajinu před sebou jako na dlani. Petrkov je navíc zastávka na znamení. Daník s Jirkou si z dětství pamatovali, jak v Německém Brodě na nádraží svolával průvodčí cestující těmito slovy: K Lípě, Herálci, Humpolci, nastupujte, pitomci! V tuhých zimách bylo prý často nutné prohrabovat zaváté koleje a sníh odhazovat lopatami. Zažil jsem už jen kamna, v nichž se v zimě ve vlaku topilo. Daník pracoval jako šofér u Pozemních staveb v Havlíčkově Brodě, a nebyla to pro něj lehká práce. Pamatuji se, že někdy večer seděl po celodenní námaze v kuchyni s nohama v lavoru s horkou vodou. Občas jsem se u Reynků zdržel déle a Daník mne odvezl, i když musel ráno vstávat do práce. Jednoho jarního podvečera jsme společně poslouchali novou nahrávku Monteverdiho madrigalů. Bylo to už někdy v roce 1972, neboť jsme oba ještě byli kuřáci, popelník se plnil nedopalky. Nahrávka byla pořízena v plenéru a občas v ní

Daniel a Jiří Reynkovi v posledních letech.
Foto: Bohdan Holomíček.

zazněl ptačí pokřik. Mysleli jsme, že zpěv přichází z venku – okna byla otevřená do zahrady. Ale když jsme si později pustili jednu ze skladeb znovu, slyšeli jsme tentýž zpěv, ale ne tak výrazně. Při podvečerním poslechu se patrně připojili i pěvci ze zahrady. Daník měl rád Čechovovy prózy a s oblibou četl také první věci Bohumila Hrabala, ale také a především Holanovu poezii nebo jeho básně v próze. Dokázal své oblíbené autory nenapodobitelným způsobem citovat nebo na ně odkazovat, často právě v komických souvislostech. V kostele jsme sedávali často vedle sebe a Daník občas trefně okomentoval kázání tehdejšího duchovního správce, a tehdy jsme měli oba co dělat, abychom v lavici nevyprskli smíchy.

V březnu roku 1975 se k nám cestou z nedělní mše připojily dvě neznámé postavy: Sergej Machonin a jeho pozdější žena Drahoslava. Odpoledne měl v Krásné Hoře křest můj synovec Jan a Daník mu byl kmotrem. Machoninovi se chtěli vracet do Prahy, ale nakonec s námi jeli na křtiny a odjeli až druhý den. Nakonec ze setkání vzešlo přátelství na první pohled – s Reynkovými i s námi. Tehdy jsme s mojí ženou Martou bydleli už v Lípě, kde se narodily i obě naše mladší děti. Než si Machoninovi pořídili vlastní chalupu, jezdili po tři roky o prázdninách k Reynkům na letní byt. Sergej se často ušlechtile mýlil, ale někdy dokázal mít hodně nepříjemnou pravdu – nejspíš proto měl i tolik nepřátel, nejen jako kritik. Sergej v Petrkově objevoval „nenápadný půvab“ venkovského života, ale někdy mu nedocházelo, že tento život má svá nepsaná pravidla. Jako někdejšímu bojovnému ateistovi mu také vrtalo v hlavě, proč Jirka žije v celibátu, nebo se vyptával, jak to vlastně bylo mezi „starým Reynkem“ a jeho francouzskou paní. Chtěl o nich a o jejich vztahu dokonce něco napsat, ale Jirka i Daník zůstávali někdy z jeho dotazů poněkud opaření, a Sergej nakonec od svého nápadu raději upustil. Je třeba ale zároveň hned říci, že podobné „úlety“ u něj vyvažovala štědrost a pohostinnost i jeho schopnost zasazovat se nezištně a důsledně ve prospěch věci, již považoval za správnou. V polovině sedmdesátých let jsem na jeho podnět začal připravovat pro Edici Petlice souborné vydání Reynkova básnického díla.

Broskve na stole

Sedmdesátá a zčásti i osmdesátá léta byla v Petrkově zvláštní dobou hojnosti i přes normalizační šedivost v celé zemi. Velký podíl na tom měla Daníkova žena Květa, která také postupně zvelebovala „polorozpadlou tvrz“. Někteří obdivovatelé petrkovské tvrze to nesli nelibě, ale je něco jiného přijet se jednou dvakrát do roka pokochat rozpadáním a něco jiného je v domě po celý rok žít s malými dětmi. Přijížděli přátelé, z Čech i z Francie, a francouzským přátelům a známým Reynkových vděčím mimo jiné za řadu knih, které mi na mé přání obstarávali a přiváželi. Při jedné z návštěv, mám za to, že to bylo někdy začátkem října roku 1975, jsem na stole spatřil krásné velké broskve a měl jsem za to, že je přivezli hosté z Grenoblu. Až tehdy jsem se dozvěděl, že u zdi na jižní straně domu vyrostla ještě za života Suzanne Renaudové nádherná broskev, která nesla ony veliké žluté plody. Z pecky ji vypěstoval Bohuslav Reynek. Paní Renaudová nemohla drsnému počasí Vysočiny uvyknout a v době, kdy se nesměla vracet do Francie, pro ni byly petrkovské zimy jistě obzvlášť kruté. Ale bylo by jednostranné a nespravedlivé hovořit o ní jen jako o zajatkyni nebo dokonce vězeňkyni petrkovského domu. Ona broskev u bílé jižní zdi

stavení se mi stala obrazem jejího života i umění, které vydalo své plody právě zde. To jsem si znovu uvědomil a připomenul při uvádění knihy Lucie Tučkové *Suzanne Renaud, Petrkov 13* na loňském brodském knižním veletrhu. Mladá autorka se kromě toho, že napsala krásnou knihu, dokázala všem svádivým jednostrannostem nejen vyhnout, ale přesvědčivě je i vyvrátila.

Velká zahrada u domu byla po dlouhá léta ponechaná sama sobě, ale odjakživa tomu tak nebylo. Jirka mi při jednom z rozhovorů vyprávěl, že v zahradě byly původně cestičky sypané pískem a že před domem kdysi dokonce býval francouzský parter a vzadu anglický park. Všechno, co bylo moc uhrabané, však jejich otec zrušil, rostliny v zahradě začaly divočet až za něj. Daník jej doplnil vysvětlením, že tatínek byl spíš sadař a nerad se s něčím piplal, přál si, aby všechno rostlo spontánně. Maminka byla naproti tomu dost typická pěstitelka kytiček a zeleniny. To ji oslovovalo více, hrubé sadařině moc nerozuměla. Stromy v zahradě umíraly vestoje a zuby pily se do nich zakously až tehdy, když je vyvrátil vítr. Jednou jsme s Jirkou pozorovali obrovské sršní hnízdo, jež se objevilo pod vrcholkem olbřímího modřínu a připomínalo báň imperiálního byzantského chrámu. A najednou se celou zahradou začal rozléhat latinský zpěv modlitby Salve Regina. Nebyl to zázrak. U Beránků, kteří od padesátých let žili v přízemí, si pustili televizi, kde odpoledne dávali jeden z dílů seriálu o Kryštofu Kolumbovi – zpěv vycházel z hrdel jeho zbožných námořníků.

Kluci Reynkovi

Jirka se mi jednou svěřil, že si mezi lidmi stále připadá jako kluk mezi dospělými. Tomu je třeba rozumět přesně: v jeho případě, ale i pokud jde o Daníka, nešlo pochopitelně o nezralost nebo dětinskost, ale o neúčelový způsob existence, který zdědili po rodičích, a s ním spjatou vnitřní neopotřebovanost. V našem posledním rozhovoru z předloňského roku mi řekl, že překládání bylo pro něj po léta hýčkanou představou. Bylo důležité, že se své aspirace nikdy nevzdal, nerezignoval na ni. Jeho překlady próz Henriho Pourrata nebo básní Francise Jamma představují jako „pozdní sběr“ skutečné skvosty; a mohl při nich uplatnit i své mimořádné znalosti botaniky. Od poloviny sedmdesátých let jsem se s ním chodil radit o svém vlastním překládání – tehdy jsem začal překládat Tresmontantovu knihu *Výklad učení rabiho Ješuy*. Byl trpělivým, platným a přesným mentorem. Pomoc jsem mu mohl „oplatit“ pouze psaními do polských botanických zahrad s prosbou, aby mu poslaly svůj *index seminum*. Až později jsem mu dával číst, co jsem sám napsal. Často byl prvním čtenářem a hodnotitelem mých textů právě on. Těšila mne jeho chvála – naposledy se uznale vyjádřil o mých básních k fotografiím Jindřicha Štreita. Neřekl-li nic, nijak jsem si jeho vyjádření nevynucoval, sám koneckonců vím, jak je nepříjemné být přitlačen ke zdi sugestivní otázkou: Co na to říkáš? K tomu, co jsem mu přinesl, se někdy vrátil až po čase a řekl mi, co si myslí. Své výhrady nesmlčoval. Měl jsem pocit, že je to taková trochu zkalená voda, ale nechtěl jsem nic říkat, aby se v tobě nezakřiklo, co mělo přijít ve vyčištěné podobě, vyslechl jsem si od něho. V roce 1979 přijela do Petrkova Isabelle Rouaultová, dcera slavného malíře a přítele Josefa Floriana ze Staré Říše. Zrovna jsem překládal Maritainovu studii o Rouaultovi a „čmeláček Izabelka“, jak ji v jedné své básni oslovil její otec, nás pasovala na členy Společnosti George Rouaulta. V letech 1981–1983 jsem se jako člen JZD Lípa stal na čas Jirkovým pracovním kolegou. Spolu jsme pásli nebo krmili jalovice. Náš vtipný kamarád Pavel Šindelář z Brna nám nějakou dobu psal dopisy na adresu vypsanou hezky v azbuce: *Kolchoz imeni Žorža Ruolta*.

Daník po smrti Květy v roce 1989 (zemřela na vlekoucí se leukémii) zanevřel na Boha a přestal chodit v neděli na mši. Jeho fotografování má kořeny v dětství, řada rodinných snímků pochází z jeho objektivu. Jeho dílo vznikalo v podobné skrytosti jako grafiky jeho otce. V Petrkově se v průběhu posledních padesáti šedesáti let objevila řada fotografů: Jaroslav Krejčí, Dagmar Hochová, Jiří Škoch, Pavel Šindelář, Bohdan Holomíček a další. Setkání s fenoménem Petrkov znamená často samostatnou kapitolu v jejich díle. Některé shodné rysy by se u Daníkových kompozic daly najít při srovnání s ranými snímky a snovými kolážemi Jiřího Škocha, ale lze říci, že se ubíral vlastní cestou. Někdy na konci sedmdesátých let mi ukazoval

fotomontáž č. 131

fotomontáž č. 110

fotomontáž č. 150

fotomontáž č. 177

fotomontáž č. 135

fotomontáž č. 296

fotomontáž č. 225

fotomontáž č. 010

fotomontáž č. 052

fotomontáž č. 024

fotomontáž č. 273

fotomontáž č. 045

fotomontáž č. 020

krásně plastické barevné snímky srpnové oblohy, ale jeho vlastní fotografickou tvorbu jsem obzvlášť v posledním desetiletí nesledoval soustavně a při množství Daníkových „montáží“ mne překvapila jejich kvalita. S technickým provedením mu pomáhal fotograf František Nárovec. Experimenty, ano, ale žádná „krutá chemie“, spíše vlídný, údivný pohled na věci a bytosti z bezprostředního okolí, které jsou „po ruce“, přímo na dotek.

Reynkovské pečení

Petrkov už dávno není neznámým pojmem, osamělým místem. V posledních letech Petrkovu spíš hrozí inflace, na níž sami Reynkovi nemají žádný podíl. Jak se jí bránit? Režisér Jan Nebeský vytvořil před pár lety divadelní performanci s názvem *Pečení*. Jde o záznam jednoho odpoledne stráveného v přítomnosti Daníka a Jirky a při pečení koláče přenesený na divadelní scénu. Při něm do domu zcela neplánovaně vpadla mladá novinářka, která dostala za úkol udělat rozhovor do novin a o básníkovi toho příliš nevěděla. Zpočátku kladla – eufemisticky řečeno – hodně naivní otázky, ale prostředí si ji podmanilo do té míry, že nakonec seděla a raději se odmlčela, popíjejíc s ostatními víno. V závěru představení se obecenstvo mohlo podělit o koláč upečený podle petrkovského receptu, jehož vůně dotvářela důvěrnou, milou atmosféru. Nyní, když Jirka s Daníkem odešli na věčnost, bych se přimlouval, aby se reynkovské divadelní „pečení“ alespoň čas od času obnovilo. Dbejme o to, abychom se nejen při něm neoctli v podobném postavení jako ona mladá adeptka žurnalistiky.

Lípa, leden–únor 2015

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Příloha:

Broskve

(Jiřímu Reynkovi)

Průmračný jas pod nebesy,
pro ptačí let tak slastně
nosný,
anděly ručně tepaný
říjnový vzduch
a vůně broskví.

Vůně broskví,
vůně svatosti?
Když hlava do krve se žene,
balzám na srdce rozjitřené
marnostmi.

V té vůni sladké jako příslib,
že nadarmo tu nebudeme,
předstírat nelze,
jde jen prostřít.

Snížená viditelnost

Je v blízkém domě stůl
a včera stály na něm kvetoucí kaliny
v modré váze

Její modř v nesporném světle denním
byla jenom pronikavá
aby byla prostupnější
k tomu bylo zapotřebí snížené viditelnosti
ale soumrak přichází v létě pozdě
a tak jsem zatoužil
aby se přehnala bouře
nebo alespoň přiblížil bouřkový mrak
neodvažuje se pomyslit
na zatmění slunce

Byl včera takový den
že cokoliv bych si v tom odpoledni přál
bylo by se mi vyplnilo
Já ale nedokázal vyslovit
ani výše uvedené

Ze sbírky Josefa Mlejnka *Pastvina*, 1985, 2000

Najednou jsme neměli kde hlavu složit

Rozhovor s Janem Zahradníčkem

Josef Mlejnek

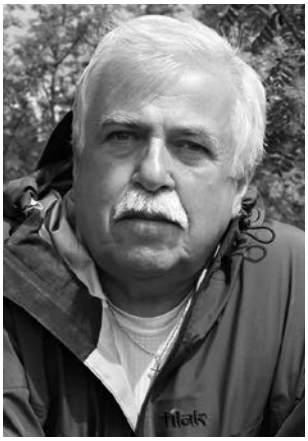

S bývalým senátorem a poslancem Janem Zahradníčkem (1948) jsem se osobně seznámil poměrně nedávno. Bylo to v roce 2008 u příležitosti slavnostní prezentace knihy *Ze země pana Nikoho*, zahrnující dvojí výběr z tvorby – jeho otce Jana Zahradníčka a polského básníka Zbigniewa Herberta, jež oba spojovala „schopnost seizmického vnímání světa v ohrožení" i odvaha čelit zlu v období dlouhé a vlekoucí se nesvobody a pojmenovat je jeho pravým jménem. Tuto antologii jsem doprovodil srovnávací studií. Jan Zahradníček syn byl po listopadu 1989 jedním ze zakládajících členů KDS v Brně a má za sebou dlouholeté působení v politice. V letech 1990–1996 byl dvakrát zvolen poslancem České národní rady, která se po rozdělení ČSFR v roce 1993 změnila v Poslaneckou sněmovnu Parlamentu České republiky, a v roce 1996 byl zvolen na šest let senátorem. V letech 2008–2013 byl členem rady Ústavu pro studium totalitních režimů. Letos v lednu jsem Jana Zahradníčka navštívil v jeho brněnském bytě, neboť jsme byli už delší dobu domluveni na rozhovoru pro *Kontexty*. Nehovořili jsme však o jeho pobytu ve světě politiky, ale především o jeho otci, básníku Janu Zahradníčkovi, od jehož narození uplynulo 17. ledna 2015 sto deset let.

Svého otce jsi v dětství moc nevídal, daleko míň než ostatní děti.
Když ho v jednapadesátém roce zavřeli, byly mi právě tři roky. Zatkli ho 13. června 1951.

Vtisklo se ti něco z toho do paměti?
Skoro vůbec nic. Jenom se mi útržkovitě vybavují jednotlivé momenty. Jak třeba sedíme doma u stolu. Jde jen o obraz, nedovedu si vybavit, o čem se povídalo. Nestává se, že by tříleté děti věděly víc, pokud nejsou geniální. Jen útržky, jak jsme se například fotili na balkoně v domě na Černopolní ulici, kde jsme tehdy bydleli. Naši se tam odstěhovali, když se vzali. Byla to vilka o třech poschodích, byly tam tři rodiny, my jsme měli byt úplně nahoře. V něm tatínek napsal *Znamení moci*, díval se odtamtud na Brno. Víš, kde to je?

Moc to tam neznám.
Je to dům číslo padesát, skoro přímo naproti vile Tugendhat. Parky pod silnicí jsou dnes vzrostlejší, ale v době, kdy jsme tam bydleli, muselo být panorama Brna velmi impozantní. Věže kostelů, Špilberk a katedrála na Petrově, to ve *Znamení moci* bylo. A dál si tatínka pamatuji už jenom z kriminálů.

Úzkosti, strach o něj si nevybavuješ? Předtuchy?
Já si dále vzpomínám, že jsme byly tři děti. Zdislava se narodila v roce 1950, byla o dva roky mladší, takže jí v tu dobu byl rok, a Klára, třetí dítě, se narodila někdy kolem 29. května, tedy čtrnáct dní před tatínkovým zatčením. Maminka zůstala sama. V Uhřínově měla ještě svobodné sourozence. Jedna ze sester musela přijet k nám a nějak jí pomáhat, protože tatínka nejen odvedli, ale při domovní prohlídce nám rozházeli celý

byt. Utkvělo mi v paměti slzavé údolí, to, jak všechno bylo smutné a skličující, a dítě vůbec nevědělo, co se vlastně děje. Naše maminka mlčela a nic nám neřekla, ani v době, kdy jsme byli větší, protože se bála, abychom něco někde nevybreptali. Takže jsem hodně věcí dlouho nevěděl.

Mluvil jsi o slzavém údolí. Šlo o tvé tety a tvoje prarodiče?
Dědečka z maminčiny strany jsem nepoznal, z tatínkovy už vůbec nikoho, ani babičku jsem nezažil. Pamatuji si akorát babičku z bradáčovské strany z Uhřínova. Když nás vyhnali z Brna, tak jsme se tam přestěhovali. Nabízeli nám jakýsi byt nebo usedlost až někde v Jeseníkách. Rádi by se nás zbavili, vyhovovalo by jim, kdybychom zmizeli někde v Jeseníkách v domě po Němcích, i když bylo jasné, že tam maminka se třemi malými dětmi nepůjde. V Uhřínově měla naštěstí zázemí, ale bylo to z bláta do louže. Za rok, a možná ještě dřív, udělali z Bradáčů kulaky a vystěhovali je do Polné. Najednou jsme neměli kde hlavu složit.

Kulaky stěhovali z jednoho konce Vysočiny na druhý. K Reynkům do Petrkova chodíval za Jiřím Toník Parkán, spojoval je zájem o botaniku. To byl také „kulacký synek", a jeho rodina, jak jsme nedávno zjistili, již zhruba ve stejnou dobu vystěhovali někam k Brodu, sousedila v Horní Vsi u Horní Cerekve s Hejdovými.
Bylo to v lednu nebo únoru, tety dodnes vzpomínají, jaká jim byla hrozná zima. Naložili je na žebřiňák nebo na korbu s koňmi, museli si na ni poskládat peřiny a věci, které nezbytně potřebovali k životu, a vyvezli je ze selského stavení do té Polné na státní statek. Nakonec tam už zůstali. Jak mohl takový státní statek vypadat? Společné bytování s nějakými přivandrovalci.

Pamatuji si tyhle typy z dětství, v pohraničí se jim říkalo dosídlenci. Málokdy se stalo, že se vůbec k něčemu rozhoupali. Obyčejně prošustrovali příspěvky od státu a slehla se po nich zem.
Byl to hrozný život. Maminka pochází ze sedmi dětí. Babička zůstala po dědově smrti sama, měla ještě čtyři svobodné děti. Všichni, i ženatí synové s rodinami, se museli stěhovat pryč, včetně dědečkových sester, maminčiných tetiček, kterým už bylo šedesát sedmdesát let. To bylo další takové slzavé údolí. Pořád samé naříkání, a člověk nevěděl, jako děcko, proč to tak je a co se vlastně děje.

Jaké to bylo, když jsi později začal chodit do školy?
Přímo v Uhřínově byla osmiletka a potom devítiletka, ale do páté třídy se učily třeba dva ročníky pohromadě. Když jsem začal chodit do první třídy, tak tam byli ještě druháci, pak byli třeťáci, čtvrťáci, páťáci, všechno v jedné třídě, to byla taková velká šalanda, a dovedeš si představit, jak to vyučování muselo vypadat. No a někteří učitelé byli dost silní bolševici.

Našel se mezi nimi alespoň někdo slušný?
Když jsem byl v šesté sedmé třídě na měšťance, přišel do Uhřínova nový učitel češtiny, nějaký Čechovský z Brna. Jednou dokonce začal v hodině mluvit o tatínkovi a vyzvedl ho. Byl to slušný člověk, hrál na housle, byl společenský a děti ho měly rády. Pouštěl nám muziku, vážnou hudbu, protože učil také hudební výchovu.

Za tatínkem jste jezdili s maminkou. Jak často vás za ním pouštěli?
Po soudu byl nejdřív v Praze na Pankráci. Potom byl na Mírově a někdy v roce 1958 ho šupli do Leopoldova. Maminka tam nechtěla jezdit sama a vždycky si

Brno, Černopolní 50, v tomto domě bydleli Zahradníčkovi v letech 1945–1952. Všechny fotografie z archivu rodiny Zahradníčkovy, více viz kniha Jan Zahradníček: *Mezi nás prostřena noc...*, Brno, CDK 2008.

mě vzala s sebou, aby to setkání bylo lepší, když u stolu bylo i dítě, a také mi tehdy už bylo víc let. Myslím, že to bylo až později, kdy mi bylo kolem osmi let. Návštěvu nám povolili jednou za půl roku. Dostat se do Prahy bylo nejsnadnější, protože z Meziříčí jezdil autobus, nebo jsme jeli z Uhřínova přes Meziříčí do Křižanova na vlak do Prahy. Spávali jsme u Fučíků. Ale jinak cestování za tatínkem bylo vždycky příšerné, hlavně na Slovensko, ale ani na Mírov prakticky žádné spojení neexistovalo. Při návštěvách jsem byl samozřejmě vyděšený, všude kolem byla samá uniforma, samí policajti.

Tatínek tě nesměl ani pohladit, dotknout se tě?
Na Mírově jsme s ním mohli být jednou i u stolu. Tehdy s námi byla i moje asi dvouletá sestra, která se narodila v sedmapadesátém roce, po otravě Zdislavy a Klárky. Lezla po stole a tatínek z toho měl velkou radost. Ale pamatuji se, že předtím jsme při návštěvě byli jako u poštovní přepážky a že tatínek byl zamřížovaný. Dole byla mezera, kterou nám mohl jenom podat ruku. Nade mnou stál policajt, maminka si s tatínkem o něčem povídala, on se mě zeptal, jak se mám a co škola, za tu půlhodinu nebo dvacet minut, co jsme s ním směli být, se toho moc říct nedalo.

Jak jsi tohle všechno jako dítě vnímal?
Jako nějaké nutné zlo. Samozřejmě mi to bylo líto a tato setkání se většinou neobešla bez pláče a naříkání.

Pohnutí a napětí bylo kolem tebe pořád.
S tatínkem jsem se pořádně uviděl až tehdy, když ho z Mírova pustili na nějakých čtrnáct dní domů. Bylo to na podzim roku 1956, když se mé sestry otrávily houbami. Přijel za mnou do třebíčské nemocnice, ležel jsem na dětském oddělení. Myslím, že jsem vůbec žádné houby nesnědl, buďto jsem přišel pozdě, nebo jsem na ně neměl chuť. Jinak bych otravu určitě nepřežil.

Jak se to stalo?
Muchomůrku zelenou si naše ženské spletly se žampiony a udělaly smaženici. Hodně jsme tehdy chodili do lesa, ale hlavně kvůli otopu na zimu. Topili jsme ve sporáku a v kamnech, sbírali jsme hlavně borové šišky do pytlů. Sem tam se objevily nějaké houby, sbírali jsme většinou hříbky, tohle byla nepozornost. Tyhle houby se dají lehce zaměnit.

V nemocnici mi vypumpovali žaludek, každé tři hodiny mi píchali vitaminy a penicilin. Tatínek s maminkou za mnou chodili. U sester jsem tušil, že to s nimi bude špatné, a na jejich pohřbu jsem nebyl. V nemocnici jsme zůstali ještě pár dní na pozorování, procházeli jsme se tamním parkem s maminkou a tatínkem všichni tři. Bylo mi osm let. Začal jsem ho už také více vnímat. Když jsme se vrátili do Uhřínova, přišel mu brzy telegram, aby si šel vyřídit nutné formality. Řekl mi, že pojede do lázní a že se brzy vrátí.

Přímo ti to takhle řekl?
Ale já věřím, že byl přesvědčen o tom, že se brzy vrátí. Jenomže na podzim roku 1956 přišly „maďarské události“, všechno se změnilo, a on si musel odsedět ještě čtyři roky. Ale některé momenty z oněch čtrnácti

Jan Zahradníček se svými sestrami Zdislavou a Klárou v Uhřínově, léto 1956.

dnů, co byl tatínek doma, z nemocnice i z Uhřínova, si už pamatuji docela dobře. Tatínek se snažil se mnou sblížit, ale byla to krutě krátká doba. Setkali jsme se až po jeho propuštění v šedesátém roce, mezitím jsme ho dál navštěvovali na Mírově a potom jsme za ním jezdili do Leopoldova.

Člověk zapomíná, že tehdy nebyly dlouhé víkendy jako teď. Sobota byla pracovní den, byť o něco kratší. Kdy jste se mohli za tatínkem vydat?
Jezdili jsme za ním tehdy, když to bylo vhodné a možné. Takhle jsme to nerozlišovali. Maminka nebyla zaměstnaná na stálo, to až později. Chodil jsem sice do školy, ale omluvit mě z vyučování nebyl problém. Jeli jsme do Brna, tam jsme spali u Hlouchů, u Františka Hloucha na Wolkerově ulici. To byl právník, který mamince pomáhal s právními věcmi i žádostmi o milost.

Jde jen o shodu jména s biskupem Josefem Hlouchem?
Byl to jeho bratr. Jeho manželka byla za svobodna Jelínková a pocházela z Velkého Meziříčí, její rodina vlastnila meziříčskou koželužnu.

Jak jsi postupně poznával otcovy přátele?
Oni byli většinou rovněž pozavíraní, Zdeněk Rotrekl přišel z kriminálu domů dokonce až v roce 1962.

U Zdeňka Rotrekla jsem při všech jeho nepominutelných zásluhách považoval za trochu netaktní, když vykládal, že on reprezentoval Akord *navenek vzhledem k Zahradníčkovu handicapu. Víš, jak to skutečně bylo?*
Nevím, jak to měli v *Akordu* zorganizované, ale vzato čistě chronologicky, tak on chodil do *Akordu* jako student, jako mladej kluk. Nosil do časopisu hlavně své básně. Že by tam něco dělal, tak o tom od nikoho nevím.

Nestylizoval se trochu?
Je pravda, že Zdeněk se rád chlubil. Byli tam přece ještě jiní lidé, například doktor Levíček. Za války *Akord* vycházel nepravidelně, tatínek ho řídil jenom z Uhřínova a do Brna tehdy vůbec nejezdil. A pak po válce vycházel jen dva roky.

Svatba Marie Bradáčové s Janem Zahradníčkem a její sestry Štěpánky s Janem Pospíšilem, Uhřínov, 15. 10. 1945.

V roce 1960 pustili Jana Zahradníčka v podstatě domů umřít.
Tatínek byl propuštěn na základě amnestie 11. května 1960. Brzy na to byly prázdniny, doma jsem se moc nezdržoval, měl jsem na starost hodně různých prací venku. Maminka chodila pomáhat své sestře na pole. Tatínek býval doma sám.

Která z tvých tet to byla?
Teta Pospíšilová, Štěpánka. Měly v roce 1945 ve stejný den a ve stejném kostele společně svatby. Pospíšilovi jako chalupníci měli tři krávy a nějaké polnosti, chodili jsme k nim sušit seno, seklo se také nějaké obilí a všechno se tehdy většinou dělalo ručně. Vybíraly se brambory, takže bylo pořád na tom hospodářství co dělat. Oni nám dávali mléko, vajíčka, brambory. Z toho jsme vlastně žili. Bylo velké štěstí, že maminka v Uhřínově tu sestru měla.

Museli jsme si také obstarat topení na zimu. Objednávali jsme hnědé uhlí, ale musela se udělat zásoba dříví, takže jsme chodili do lesa. Hajný nám ukázal, kde je nějaká souš nebo vývrať, a my jsme si museli všechno zpracovat, osekat větve, pořezat dříví a odvézt si ho na vozejku. Byl to úplně obyčejný život na vesnici.

Zažil jsem něco podobného, když táta dělal hajného. Vzpomínám na tu dobu dokonce jako na období relativního blahobytu.

Dům v Uhřínově, ve kterém Zahradníčkovi bydleli v letech 1952–1963.

Dříví jsme řezali ručně, žádná cirkulárka nebyla. Uhlí bylo v zimě jen na to, aby se do rána udržela teplota.

Kde jste tehdy v Uhřínově bydleli?
Nejdřív jsme bydleli v maminčině rodném domě. Když babičku vystěhovali, tak se nad námi ustrnul vzdálený příbuzný Josef Doležal. Bydleli jsme tehdy v jeho výměnku, bylo to v domě číslo osm. Byla to jen kuchyň a jedna místnost. Tohle tatínka hodně trápilo. Je to patrné z dopisů Miloši Dvořákovi a jiným. I z jeho krátkého deníku. Nebyla tam voda, tu jsme museli nosit, záchod byl suchý, na hnoji kadibudka, byl to selský dům, do obdélníku, dole byly obytné místnosti, tam bydleli Doležalovi, my v rohu, v horní části dvora byly chlévy, kde byli koně a krávy. A když Doležalům statek zabrali, udělali z těch chlévů výkrmnu vepřů.

Z prasečáků byl vždycky pěknej smrad!
Strašnej. Uprostřed dvora neustále plné hnojiště. A když se vyšlo z domu nebo z bytu, tak se člověk octl hned na veřejné ulici. Každý tam chodil, jak mu bylo libo, neexistovalo žádné soukromí. Ale existovala také cesta nahoru přes stodolu, kde byla velká zahrada až k lesu, a té tatínek hodně využíval. Když bylo pěkně, tak vycházel do těch míst. Chodil jsem tam s ním. Učil mě podle Polívkova *Klíče k určování rostlin* rozeznávat květiny. Měl s sebou malou lupu a podle pestíků a dalších znaků dovedl v tom *Klíči* hledat. Byl velký botanik, v jeho básních se také ozývají názvy mnoha rostlin. Při hledání a určování rostlin jsme se k sobě hodně přiblížili.

Bylo to ale jen nakrátko.
Od června do začátku října. Tatínek neměl práci, přátelé pro něj sháněli nějaké překlady, které by mohl pod pseudonymem publikovat, ale na to už nedošlo.

Přiznali mu alespoň invalidní důchod?
Nějaký důchod měl, ale to byla jen pětistovka nebo kolik. To i tehdy bylo hrozně málo. A tenkrát snad ještě nebyly ani přídavky na děti. V období před smrtí se snažil rekonstruovat básně, které nosil v hlavě, a to se mu podařilo. Celou sbírku *Čtyři léta* zde přepsal a ještě něco doplnil nebo přidal.

Nedovedu si představit, jak člověk dokáže uchovat v paměti celou knihu, dosud nenapsanou na papíře. Nejen Jan Zahradníček, ale také například Ivan Jirous. Je to fenomenální pamětí, nebo tím, že extrémní prostředí kriminálu nedává jinou možnost?
Po devadesátém roce si někdo zajel do Pardubic, do archivu StB, aby si prohlédl složku svého otce, a on v ní našel psané Zahradníčkovy básně. Slavnostně nám je předali, tehdy byl ministrem vnitra Václav Grulich. Když jsme se na básně podívali, byly úplně totožné s tím, co tatínek „dal na papír“ v šedesátém roce. Opravdu je v hlavě nosil v hotové podobě, až na pár drobných odlišností v koncovkách, obsah a smysl byl totožný. Ale i když pročítáš rukopisy jeho básní, je vidět, že prakticky neškrtal a nic nepřepisoval. Netvrdím, že neškrtal vůbec, ale opravdu velmi málo. Takže on měl tu báseň nejdříve „zesumírovanou“, abych tak řekl, a teprve potom ji zapsal.

Neměl napsaný koncept, který by postupně předělával?
Že by si dělal poznámky, zapisoval si, co ho napadlo? Možná ano, ale nic takového jsem nenašel.

Kdy ti bylo jasné, že tatínek je básník? Jiří Reynek mi řekl, že když si jako malý chlapec uvědomil básnictví svých rodičů, tak se zvláštním způsobem styděl. Jako kdyby šlo o podezřelé povolání nebo stigma.

Uvědomoval jsem si to z událostí, které nás provázely, doma byly vidět jeho knížky. Když se v šedesátém roce vrátil z kriminálu, byl jsem už v pubertě. A také mě skutečně překvapilo množství lidí, které se sešlo na jeho pohřbu, ale i tak jsem věděl, že byl neobyčejný člověk. Někteří lidé k nám jezdívali i předtím, ještě když byl tatínek v kriminále, a materiálně nám pomáhali. Poštou chodily balíky s obnošenými šaty. Josef Suchý z Jakubova, otec básníka téhož jména, nám jednou přivezl kufr jablek. Když jsme později jezdívali na návštěvy, tak jsme v Praze nocovali u Fučíků, a dlouho se povídalo. Z vyprávění Bedřicha Fučíka jsem měl celý tatínkův život za jeho mládí před sebou jako na dlani. On byl úžasný vypravěč. Později jsem za ním jezdil s manželkou, když jsem byl čerstvě ženatý, jezdili jsme do Prahy právě k Fučíkům, kde jsme vždycky spali. Doktor Fučík vyprávěl celé příběhy, to, co ve zkratce čteme v jeho knize *Čtrnáct zastavení*. Ale mluvil také o jiných umělcích, líčil, jak to bylo se Seifertem nebo s Hrubínem. Všechno si pamatoval, protože byl vždy ve středu dění. Před válkou byl ředitelem Melantrichu, líčil nám, jak za ním chodili básníci s pomačkanou čepicí loudit, aby jim dal zálohu na jejich chystanou sbírku. Vždycky jim nějakou zálohu poskytl. On byl organizačně velmi zdatný a každé nakladatelství, kam přišel, pod jeho vedením vzkvétalo.

Nesmíme opomenout tvou maminku, která nesla veškerou tíhu toho, co vás potkalo. Určitě ses jí ptal na tatínka. Co ti říkala?

Otázky ode mě určitě přicházely, ale já nevím. Jak jsem řekl už na začátku, ona byla na nějaké vyprávění strašně skoupá. Takže člověk víc tušil nebo musel vytušit, než že se něco dozvěděl. Možná měla obavu, že by se z neopatrnosti něco mohlo použít proti nám.

Že by ses s něčím prořekl ve škole?

Mohlo to tak být. Neříkám, že jsem byl neinformovaný, informován jsem byl. Maminka byla ze selského rodu a dovedla pracovat, nebyla to nepraktická žena,

Jan Zahradníček, Marta Hlouchová, Marie Zahradníčková s dcerou a František Hlouch, Uhřínov, srpen 1960.

která by si nedokázala poradit. Nebyla ani žádná nóbl dáma, která by žehrala na zlý osud. Krátce po tatínkově smrti, kdy jsem už začal chodit do učení, nastoupila do Galy v Měříně. Byla to továrna na šití galanterie, tašek, kufrů – a hlavně vojenských batohů, protože každá fabrika tehdy vyráběla pro armádu, i takováhle galanterie. Maminka dělala na dvě směny, ranní a odpolední, musela při té ranní vstávat v pět hodin na autobus, a když měla odpolední, tak se vracela nějakou složitou cestou pozdě v noci. To pro ni bylo dost ubíjející.

Kdy jste se vrátili do Brna?

To bylo jako zázrakem. Tatínek byl rehabilitován v roce 1967, a byl plně rehabilitován. Někteří spolu-vězni, s nimiž byl odsouzen, Václav Prokůpek, Bedřich Fučík, Zdeněk Kalista nebo František Křelina dostali nějaké zbytkové tresty. To řešil brněnský soud, oni se potom odvolali do Prahy k Nejvyššímu soudu a ten jim to smazal všechno. To bylo až v roce 1968. Ale tatínek byl mezi prvními plně rehabilitovanými. Tehdy ještě žil doktor Hlouch, který se velice zasloužil o to, že jsme dostali náhradní byt v Brně. V té době se začala stavět Lesná a tam jsme dostali státní byt. Maminka dostala zaměstnání v literárním oddělení Moravského muzea, což byla pro ni více odpovídající

Básník Jan Zahradníček se svým synem Janem v roce 1951.

práce, i bydlení jsme měli komfortnější, nemuseli jsme se krom jiného už starat o topení ani o vodu.

Chodit sbírat šišky.
No ne, u těch Doležalů to bylo hrozné. Dole pod námi byla obecní studna s pumpou, každou kapku vody jsme museli vynést domů, každou kapku pak vylít na hnojník do odpadu.

Obzvlášť v zimě to muselo být příjemné…
Hygiena tam byla hrozně komplikovaná. Myslím si, že tatínek měl ve vězení lepší podmínky než po příchodu do Uhřínova. Sám prohlásil: Tam jsem se mohl aspoň osprchovat.

Takže na něj všechno ještě znovu dolehlo?
To bylo tíživé. Ke konci už ani nedokázal dojít do kostela, i když to bylo kousíček. Byl strašně dýchavičný.

Souviselo to s jeho nemocným srdcem?
Ale byla v tom i psychika. Z jeho dopisů nebo deníku z jeho posledních dnů se dočteš, že brzy, asi za čtrnáct dní, jel do Brna na vyšetření k profesoru Pojerovi. Říkal, že se cítí velmi dobře, ale byla v tom jen psychologie návratu. Prožíval velkou radost, což je pochopitelné. Projevilo se to i v tom, že doktor Pojer neobjevil žádné závažné věci, které by vyžadovaly hospitalizaci. Ale říkali jsme si, že to měl udělat, protože pak byly prázdniny, Pojerovi odjeli do Švédska a tatínkovi se všechno strašně zhoršovalo. Potom se mu začal věnovat meziříčský obvodní doktor Zdeněk Hajčman, který byl i u jeho smrti. Pak stačila nějaká podzimní chřipka a už se s jeho nemocným srdcem nedalo nic dělat.

Nosíš stejné jméno jako tvůj otec. Jak vás lze odlišit?
Když něco publikuji nebo když se mají naše jména objevit vedle sebe v nějakém tisku, přidávám ke svému jménu Jan ještě Jakub. To jsem si samoúčelně nevymyslel. Na křtu mi kmotři dali dvě jména – Jan Jakub, a to asi proto, že mě křtil tasovský kněz Jakub Deml. Tatínek mě také oslovoval Jakoubku, to oslovení je i v dopisech, které psal mamince z vězení. Nějaký čtenář se mě jednou ptal, kdo to je ten Jakoubek? František Hrubín mi do své knížky pro děti *Říkejte si se mnou* napsal tohle věnování: „Milému a hodnému Jakoubkovi s přáním zdraví posílá strejček Hrubín."

Brno, 26. ledna 2015

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

To nemyslíte vážně, pane Tanner

Jean-Paul Dubois

Člověk by si myslel, že na kapitalistickém Západě musí mít stavba nebo rekonstrukce domu zcela jinou podobu než v postkomunistické zemi. Na stránkách humoristické knížky francouzského autora Jean-Paula Duboise se můžete přesvědčit, že najít vhodné řemeslníky, kteří vás nepřivedou na dno psychické ani finanční, je podnik stejně riskantní a nejistý tam jako tady. Její název, *To nemyslíte vážně, pane Tanner*, je laskavější a uctivější z možných odpovědí na oprávněné požadavky zadavatele. Zmíněný pan Tanner zdědil menší zámeček a tato situace jej postaví jako opěšalého naivku tváří v tvář mnohohlavému drakovi pohrom a podrazů; jakmile jednu hlavu setne, už na něj dští oheň a síru druhá… Přinášíme ukázky z knihy, která právě vyšla v nakladatelství CDK.

Notář

V obličeji se mu zračila veškerá váha jeho úřadu. Neviditelné břímě ho tížilo na ramenou. Zarudlé oči slzely, z nosu mu teklo jak ze starého potrubí a svým monotónním a zánětem nosohltanu ztlumeným hlasem mi donekonečna předčítal nesrozumitelná ustanovení závěti, načež mi s nejednoznačným výrazem oznámil, že jsem zdědil obrovskou vilu, která dosud patřila mému zesnulému strýci, jenž byl nalezen navlečený v latexovém oblečku a úplně tuhý v posteli jednoho mladíčka, s nímž už několik let žil. Na okamžik se zdálo, že notář pozapomněl na strázně své rýmy, znechuceně se ušklíbl a svěřil mi ohledně toho gigola: „Měl jsem ho tu včera. Tělíčko pěkné, ale bez mozku. Neschopný se o sebe postarat, ani na chvilku. Váš strýc mi o něm něco málo prozradil. Jak se zdá, vyhodili ho od parašutistů.“ Bezpochyby proto, aby mu pomohl vyrovnat se s tím krutým zklamáním, mu strýc odkázal svůj karamelový mercedes z dvaadevadesátého, sbírku velmi zvláštních pláten z 18. století a moc hezké apartmá u moře. Po této krátké odbočce se notář vrátil k naší záležitosti. „Takže, pane Tannere, přijímáte své dědictví?“ V tu chvíli mi jeho otázka připadala k smíchu. Kdo by odmítl takový dům? Notář se na mě podíval, jako by mě litoval, a pak zapsal mou odpověď.

Černý trh

Neměl jsem na vybranou. Podnikatelé a stavbyvedoucí mi předkládali rozpočty rovnající se nikaragujskému HDP, a tak jsem musel zvolit jinou cestu: pustit se do temných zákoutí práce na černo, proniknout do džungle vyhýbavých slov, vrtkavých slibů, podezřelých talentů, proměnlivých sazeb a elastických termínů, objevit svět bez daní, bez pravidel a bez zákonů, plný liknavých začátečníků, starých mazáků, protřelých důchodců, namistrovaných flákačů, charakterově narušených géniů, totálních bláznů i polobláznů, lemplů, lhářů, fanfarónů a podrazáků, nevyzpytatelnou společnost, kterou může vyřadit z provozu jediné slovo navíc, náraz větru nebo sklenice vína, kde pořád něco chybí, nářadí, fošna, písek, pytel malty, trubka, odvaha, pájka. Zkrátka je to podivná džungle, která na vás jde útokem, pohltí vás a udělá z vás totálního blázna. „Déte chlavou proti zdi, pané Tanner. Tady ti chlápci, co pracujou na černo, to sou gangstéři, kaskadéři. Déte si pozór. Sem vás varoval.“ Věděl jsem, že výstrahy Édouarda Gometa jsou opodstatněné: když vám zedník řekne, že si namelete o zeď, ví, o čem mluví. Ale nechtěl jsem to vědět, nechtěl jsem slyšet nic o ztroskotání, které mě čekalo, ani o pirátech, kteří už na mě číhají.

* * *

Pierre a Pedro

Pierre Sandre a Pedro Kantor tvořili duo, jaké potkáte jednou za život. Sandre byl takový vyhublý kostnatý dlouhán a pohyboval se jako nějaký nemotorný hmyz. Při pohledu na Pedra Kantora zase člověku nešlo do hlavy, jak tak malý člověk unese tolik sádla. Měl krátké nohy, trpasličí paže, buřtíkovité prsty, žádný krk a břicho mu přetékalo na všechny strany. A tento nesourodý páreček se chystal působit na mé křehké střeše z tašek. Jak tam budou baletit, jsem si nějak nedovedl představit.

Byl první den, kdy se Pierre a Pedro měli ujmout svého úkolu, a já jsem neviděl, že by stavěli byť jen náznak lešení. Kolem poledne za mnou přišel Pierre se slovy:

„Máte žebřík? My totiž nemáme."

„A jak to děláte normálně?"

„Půjčíme si žebřík od toho člověka, u kterýho pracujem."

„A co když nemá?"

„Děláte si srandu, nebo co? Každej má nějakej žebřík."

Při takové drzosti mi mělo dojít, že se vydávám na nesprávnou cestu a že jsem se nalodil na vratký vor s těmi nejzpustlejšími piráty. Namísto toho jsem jejich rozmary přisuzoval jenom bohorovnosti, kterou se vyznačují opravdoví profesionálové.

Králové pozinkovaných plechů

Na střeše bylo nemálo obložení z pozinkovaného plechu. Pro takovou práci byla nutná nejvyšší odbornost. Plech se musel složit, přesně ustřihnout, mořidlem očistit a potom svařit. Také bylo potřeba dopředu počítat s dilatačními spoji na strategických místech. Ze dvojice, kterou jsem zaměstnával, měl být odborníkem na tuto práci Kantor. Čím víc jsem ho pozoroval, jak nasává z plechovek, jak škobrtá o tašky, jak zatlouká hřebíky nakřivo a řeže fošny šejdrem, tím víc jsem pochyboval o dovednosti takového klempíře. Mé obavy se potvrdily, když se Kantor rozhodl „pro změnu" na chvíli nechat práce na střeše a opravit oplechování komína. Celý den holýma rukama bojoval s kusem plechu. Nakonec jsem se odhodlal položit mu pár otázek:

„Vy nemáte ohýbačku?"

„To je na nic, to nepotřebuju."

„A jak to teda tvarujete?"

„Rukama a kladivem."

„A před svařováním nemoříte kyselinou?"

„A na co? Poslyšte, pane Tanner, já se ve své práci vyznám. To já jsem dělal pobočku banky Crédit Lyonnais na hlavní… Víte, na té, co se kříží s ulicí Republiky."

„Tam jste taky svařoval kempingovým vařičem?"

„Ne, zapalovačem. Že jo, kámo? Tu Lyonskou banku jsem dělal zapalovačem."

A kámoš se smál. I Pedro se mohl potrhat smíchy. A já, zničený, zdeptaný a skleslý, jsem to celé pozoroval. Na odchodu jsem ještě vrhl poslední pohled na spodek komína, Kantorovo veledílo. Bylo to něco mezi Césarovou mačkanou plechoplastikou a Calderovou mobilní sochou…

* * *

Noví přátelé

Pustil jsem se zrovna do podlah. Vytrhával jsem stará prkna, pokládal nový rošt a na něj přitloukal široké parkety s drážkou ze světlého jedlového dřeva. Ne výstředně maďarským nebo stromečkovým vzorem, ale klasicky po anglicku. Tu čistou a vděčnou práci, která

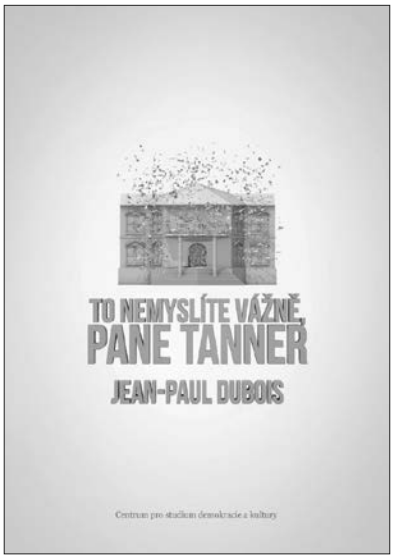

Jean-Paul Dubois: *To nemyslíte vážně, pane Tanner.* CDK 2014, 160 s.

naplňovala místnost vůní čerstvých pilin, jsem miloval. Na konci dne bylo jasně vidět, kolik se udělalo a jak se zvětšuje teritorium dobyté na povodňovém území.

Mezitím se ve vedlejších místnostech pustili do práce i mí „noví přátelé“ okouzlujících a exoticky cikánsky znějících jmen Šavolo a Dorado. Byli to dva ohromní břichouni s dlouhými vlasy a tenkým knírkem. Připomínali mi zvířecky huňatá lamželeza, co kdysi na jarmarcích ohýbali železné tyče a vydávali při tom bručení jako ploskochodý medvěd. Šavolo a Dorado spravovali sádrokartonovými deskami stropy a přepážky poškozené záplavami. Říkali jim bé á třináctky. Mezi sebou většinou mluvili jazykem, který mi byl naprosto neznámý. Když jsem po nich chtěl objasnění nějakého výrazu, chvilku na sebe hleděli a pak se znovu dali do práce, aniž by mi odpověděli.

Třetí osoba

Vedle té své hatmatilky měli Šavolo a Dorado další zvláštnost. Mluvili o sobě ve třetí osobě, čímž vznikaly naprosto neskutečné dialogy.

„Je s Šavolovou prací spokojen?“

„Zatím nevidím žádný problém.“

„Dobře, ale kdyby něco neklapalo, ať to řekne hned. Šavolo má radši, když se mu řeknou věci na rovinu, než když se je dozví z druhé ruky.“

„A ty stropy, vy je všechny chcete dělat tou BA třináctkou?“

„Má snad lepší nápad? Nemá? Šavolo dělá s tímhle. Namontuje lišty a pak do nich s Doradem přišroubuje desky. To jde rychlej.“

„A máte dost materiálu?“

„Ne, právě že musí jet pro další. Má nějakého oblíbeného dodavatele?“

„Kdo?“

„No on.“

„Jako myslíte já?“

„Vidí snad v místnosti někoho dalšího?

Přejel pohledem dokola po místnosti, jako by hledal onoho potenciálního neznámého. Potom lehce zavrtěl hlavou a útrpně na mě upřel zrak.

„Nezapomene mi vyplnit a podepsat šek.“

* * *

Elektrikář

„Tohohle našel kde?“

„Koho?“

„Toho elektrikáře, co dorazil dopoledne.“

„Doporučil mi ho kamarád.“

„V každém případě není normální. Navíc mu vůbec není rozumět, co vykládá.“

Igor Zajcev byl mladý Rus, který opravdu neovládal všechny odstíny a složitosti francouzského jazyka. Ale nedůvěra, kterou k němu choval Šavolo, s jeho vyjadřovacími obtížemi souvisela jen velmi vzdáleně. Je třeba vědět, že na stavbě vůči sobě řemeslnické cechy cítí pohrdání, jak nevysvětlitelné, tak nesmiřitelné. Štukatér považuje zedníka za póvl a obkladače za lempla. Topenář se dívá svrchu na kamnáře, který podobně nahlíží na svářeče. Co se týče elektrikáře, výbojného jak statická elektřina, neuzná malíře za hodna pohledu a ten zase často sjede obkladače. Truhlář považuje tesaře za lidoopa, ale sám je podle pokrývače naprostá nula, zatímco klempíř, který poletuje po střechách, si utahuje z instalatéra, že je prachsprostý potrubní krtek.

Za takových okolností se dá chápat, že v Šavolových a Doradových očích Igorovi Zajcevovi více než to, že je Rus, kterému není rozumět, přitěžovala osudová chyba, že je elektrikář.

„Je načase, aby se s ním skoncovalo.“

„Šavolo, zdáte se mi moc nekompromisní.“

„Ne, pane Tanner. Šavolo makal roky s bláznama.“

„Pan Zajcev sotva přijel. Jak můžete tvrdit, že to nemá v hlavě v pořádku?“

„Jen ať si prohlídne tu místnost, kde elektrikář pracuje, a uvidí sám. Na zdi ani jedna fotka. On je všechny strhal. Prý takové holky, že to je hřích. Chlápek, co takhle uvažuje, to musí mít v trenkách nějak v nepořádku. Beztak všichni elektrikáři mají v trenkách něco v nepořádku.“

* * *

Rekonstrukce

Je důležité, aby člověk pochopil, co rekonstrukce ve skutečnosti obnáší, když je na ni člověk sám. Z hlediska množství práce a stresu by se jí nejspíš vyrovnalo

současné zvládání jedné daňové kontroly, dvou neúplných rodin, tří podniků v insolvenčním řízení a čtyř slovanských milenek s hormonálními problémy. Je potřeba jak pracovat ze dne na den, holýma rukama stavět a přestavovat ten obrovský kolos, tak myslet do budoucna, plánovat to nejlepší, očekávat to nejhorší, dodávat na stavbu materiál – *stavba je ze své podstaty stále hladová* –, platit závratné sumy – *renovace je z principu propast* –, dohlížet na práci řemeslníků, když přijdou něco udělat – *řemeslník je od přírody skrytá hrozba* –, a nakonec snášet ty lži, úskoky, pozdní příchody, nepřesné odhady, kterými se řemeslnické cechy vyznačují. Stejně vznikly, a to je třeba mít neustále na paměti, jen proto, aby přispívaly k vaší zkáze. Když člověk musí snášet taková muka, rychle mu ubývá sil, zdraví duševního i tělesného, úspor, příčetnosti, zkrátka ztrácí zdravý rozum. Ruce rozežrané od cementu, vysušené od sádry, záda jak přeražená, tělo samý šrám a zánět. Člověk skončí jako přepracovaná mrtvola, kterou neopouští únava, souží bolest a vysiluje jakási plíživá forma bytostné deprese.

Ládovat míchačku pískem a štěrkem. Vynášet trámy na ramenou. Šroubovat ke stropu sádrokartonové desky. Na kolenou dlaždičkovat. Krumpáčem kopat výkopy. Bourat zdi perlíkem. Pracovat a nezastavit se. Zanedbávat jídlo. Špatně spát. Myslet na minulost. Klást si otázku, proč to člověk vlastně dělá. A hlavně pro koho. Mít utkvělé představy. Žít v omezeném světě. Cítit se bídně. Zapomenout, že máte pohlaví. Zanedbávat osobní hygienu. Pozorovat, jak vám chátrá tělo. Upadat. Nepoznávat sám sebe. Mít strach, že nebudete schopni to dokončit. A přesto to dokončit. A pak se posadit, podívat se naposledy na bitevní pole a zeptat se sám sebe, jak se to vůbec všechno mohlo podařit. A po zazdění tolika děr a vyplnění tolika prázdných prostor se cítit prázdný. Tak prázdný. A opuštěný.

* * *

Roy a Siegfried

Dorazili v oblaku prachu za volantem pick-upu značky Chevrolet ozdobeného mohutným chromovaným nárazníkem. Už když vystoupili, zmocnil se mě nejasný pocit, že tu něco nesedí a že se na zteč připravuje další dvojice pirátů. Roy se Siegfriedem na sobě měli kombinézy v barvě váhající mezi fialkovou a pomerančovou a olivově nazelenalé stavební přilby. Toto pozoruhodné vymódění ještě zesilovalo pocit nevolnosti, který tahle dvojka v pobuřujícím stupni opálenosti vzbuzovala. Vše, co měli, jejich vybavení, vůz i nástroje, působilo podezřele nově. Přistoupili ke mně, jeden po druhém mi měkce podali ruku a smekli. V ten moment se vyřinuly jejich zperoxidované kštice, až dosud směstnané pod helmami, a rozbujely se jako montážní pěna, která nabude při kontaktu se vzduchem trojnásobně na objemu. Bylo to omračující, strhující. Druhá věc, která mě překvapila, byl jejich extravagantní přízvuk. Oba muži měli na hony daleko k anglosaské výslovnosti, kterou by dávala tušit jejich příjmení. Vyjadřovali se se vzletem charakteristickým pro obyvatele jihofrancouzských krajů Gard nebo Hérault, kde se často používá slůvko „proč“ namísto „protože“ a kde se „e“ vyslovuje jako „a“. Takže jejich první slova zněla: „Přijali jsma trochu pozďa, proč na casťa byla zácpa.“ Ptal jsem se sám sebe, který čert mohl těmhle jižanům nakukat, aby se ozdobili takovými jmény; bylo jasné, že od rodičů tuhle zátěž jistě nemají. U Roye a Siegfrieda jsem si objednal instalaci solárních panelů na jižně orientovanou část střechy. Měly by ohřívat vodu v malé nádržce na zahradě, kterou jsem hodlal přestavět na bazén.

Bílý tygr

Siegfried a Roy. No jasně. Vybavilo se mi to hned další noc, když jsem nemohl spát. Před mnoha lety, když jsem projížděl Las Vegas, mě praštily do očí obrovské plakáty znázorňující dva zženštilé krotitele s chirurgicky vyhlazenými obličeji a odbarvenými nakadeřenými vlasy, kteří byli oblečeni do lesklých kombinéz a pózovali po boku velkého tygra, jenž byl sice bílý, ale podezřele. Představovali jednu z nejstarších a nejvyhledávanějších atrakcí této metropole nevkusu. *Siegfried and Roy*. Měl jsem to. Jména si vypůjčili od toho dojemného párečku. Byl jsem si tím jistý, a hned druhý den se mi to potvrdilo. Vyšplhal jsem za nimi na střechu a začal jsem jim potměšile vychvalovat kvalitu toho nářadí a jak se o něj starají. I když jsem se u toho musel kousat do rtů, pochválil jsem jim i jejich exotické úbory.

„S těmi koženými pásky, helmami a kombinézami vypadáte tak jakože kalifornsky."

„My úplňa baštíma Amariku. Jazdíma tam na prázdniny. Tohla oblačaní, to jsma koupili tam.

„A kde že?"

„Va Vagas. My zbožňujama Las Vagas. Proč ja tam vždycky živo a furt tam máta ňajakou šou. Žajo, Royíku?"

„No jasňa. Vždycky ja tam pořádná šou. Najlapší klasa."

„No a víte, že zrovna v Las Vegas jsou krotitelé, kteří se jmenují přesně jako vy?"

„Vy ja znáta? No to ja úplňa nauvjařitalný! Znáta Siegfrieda and Roya? To jsou naši idolová! Viďali jsma ja už sadmnáctkrát. Dokonca nám i podapsali trička. Jsou to mástři. Lagandy! Tak ja žarama, ža jsma sa pojmanovali jako oni, když jsma rozjali firmu. Wow! Jako hold. Víta, jak pokřtili svýho tygra?"

„Ne."

„Kissinger. Byl tak mazanaj a divokaj, že mu dali jmáno Kissinger."

A bylo to. Hned jsem tu dvojku prokoukl. Byl jsem spokojen se svým výkonem i s prací, kterou odvedli – byla stejně čistá a pečlivá jako jejich zevnějšek. Kolem poledne se Siegfried vydal nakoupit něco k obědu. Roy, který zůstal na střeše, za ním volal:

„Hala, prcino, nazapomaň na sušanky!"

* * *

Odpor

Když začal svůj první den na stavbě Jean-César Astor, byl jsem na pokraji fyzického vyčerpání a rezignace. Přijel o trochu dřív antracitovým volvem kombi, v typu auta, které bývalo oblíbeným vozidlem heterosexuálních starožitníků a uměnímilovných zubařů. Astor nepatřil do žádné z těchto dvou profesních skupin. Byl malířem pokojů. Nebo tak mi byl aspoň doporučen jedním z Lindberghových dělníků. Astor měl vizáž i vystupování modela, kterého angažuje Boss anebo Armani. I v natěračském oblečení vypadal, jako by sestoupil z billboardu na marlbora. Kromě těchto nepatřičností nosil na práci rukavice a čepici z béžové kůže. Také působil dojmem, že se mu nic nehnusí tolik jako zápach barev nebo kontakt s nimi, lhostejno, zda akrylových či syntetických.

Tento muž maloval se sebezapřením, s ustavičným znechuceným úšklebkem na rtech a štětec držel štítivě konečky prstů. Plechovky s barvou otevíral s precizností pyrotechnika, aby se vyhnul sebemenší kontaminaci. Nejnepatrnější skvrnka na oblečení ho natolik znervózňovala, že musel ihned všeho nechat a jít to vyčistit. Jak se vůbec Jean-César Astor se svými fobiemi dostal k takovému řemeslu? Který zvrácený pedagogický poradce ho mohl v mládí nasměrovat na tuto dráhu?

Abych nějak narušil monotónnost těch dní, čas od času jsem s Astorem prohodil pár slov. Postupně se odhodlal k doznání, že ke své práci pociťuje nefalšovaný odpor a chová stravující vášeň k modernímu umění.

„Nejdřív jsem zkoušel být sochařem. Ale nic jsem neprodal. Tak jsem zkusil galeristu. Jistá radikální rozhodnutí mě ale přivedla k bankrotu, a tak jsem se postupně dostal k malování, tentokrát pokojů."

Když jsem si nebyl jist nějakým odstínem barvy ze vzorníku, zeptal jsem se Astora na jeho názor. „Poslyšte, pane Tannere, o barvě na nějakém plátně s vámi budu debatovat hodiny a hodiny. Rozebírat ji, pokusit se pochopit, co ji motivuje, co ji tvoří, co jí dává opodstatnění. Ale jestli vám mám radit s nějakou zdí, tak to se mnou nepočítejte. To jsem jak slepý. Já ty průmyslové barvy prostě nevidím. *Nikdy* nevím, co vlastně maluju."

A tak jsem si zavěsil Astora do své osobní galerie. Stal se dalším z nesčetné řady portrétů, které jsem měl takový dar sbírat a které jeden vedle druhého tvořily tu nejvykutálenější výstavku podivínů a pošahanců, jaké si jen člověk dokáže představit.

Představovaná kniha je výsledek práce studentů oboru překladatelství na Ústavu románských jazyků a literatur FF MU (a jejich učitelů).

Jean-Paul Dubois (1950), francouzský spisovatel, je autorem několika románů.

Vzplane-li přece jen tma…

Pavel Švanda

Mudrc bělmem

Mudrc zlostným bělmem.
Dopolední rty šikmo.
Odpoledne tiskne tep dějin
znaleckým palcem.
Na jazyku sucho,
učí o poznané nutnosti.
Tady se není čemu divit.
A tam se nebude čím chlubit.
Přesto se posledním dechem
neochotně, zato profesionálně zvolna
ptá:
Proč jsem byl,
když už skoro nejsem?

Plameny z podzemí

Ohnivou nocí potmě po hlavě i pohlavně,
rozhodně spíš dovnitř než ven.
Underground
poblíž schodů do krytu.
Potom po paměti
konají se pokusy o úlitbu.

Nestrpíme oheň Ducha na čele.
Na nás přece nikdy nedojde.
Už na nás nezbylo.

Vzplane-li přece jen tma
pod prsty,
zbudou nám jen plameny
na rtech posmrtné masky.

Běž a zkus si

Tak si běž po svých,
když víš, jak vypadají zezadu
kulisy Kristovy, podepírané zešeřelým laťkovím.
Prach prachu, kostlivci na pouť
do lunaparku.
I varhany lépe poslouchat
ve světlé rovnováze funkcionalismu.
Tak na co čekáš? Jdi si
důstojně těkat
skrznaskrz lidmi, plynule
asfaltem i travou. Zkus si nemilovat
než sebe.
Druzí čtou služby Boží.
Prví slaví Oběť.
Mensa je kamenná.
Běž si a zkus si.
Neuslyšíš.

V Juliánově

Starobylé hodiny s římskými číslicemi
na dně výkladu na nároží
u pobřeží bez vody.
Číslice netepou v nebožím
neověku.
Tak ty hodiny už nedýchají?
Řím tedy pozbyl své alibi?
Vakuum teď vybuchne?
Co je doma, to se odčítá.
Vesměs vliv městské spalovny.
Vidíš, jak jsme na tom
skrznaskrz.

První školní den

Kovový chórus v povětří,
stříbřenky mřenky na nebi.
Plíseň v krytu, pach brambor
a drolené omítky.
V noci klopotný chvat
pogumovaných lovců
po schodišti vzhůru.
Zrovna odvedle si tuhle jednoho odvedli.
Potom se čekalo na úsvit.

Dědičná náladovost. Zírat
do bulvy budoucna
jak na ozdobný kyrys.
Marnivá palčivost slunka.
Statistická lhostejnost omrzlin.
Nejraději cizí cihlou do cizího skla.

Slovo Cambronovo

Slovo Cambronovo vábí.
Hovno zčeští naši hodinku.
Řeč je slovo s přísadou krve.
Merde!
Krev ohřívá proud času
jen odtud až potud.
Pak ať se s tím trápí zas druzí.

Tak proto je mě jen do času?
Konečně! Pochopil!
Merde!

Za onoho času

Nehybnost nedočkavých profilů
bez běloby a slitování.
Ženy sem tam v šátcích. Zimníky
a klobouky,
těžké jak zhoubná vášeň
ke spravedlnosti,
pseudověčno
fádně proužkovaných kravat
a nikde žádný rub k úvaze.
I noční šepot popouzel.
Apoštol by tenkrát kázal
leda dětským smíchem.

K zemi! Vztyk žlučníků!
Ztopoření přesolených jazyků.

Tak stůjte státu! Je pozor
pozornosti!
Objetí v zajetí obětí.

Úleva

Nebeská vlast
není past,
jež sklapne a drtí
v tunelu smrti.
K víře lne šíře
vod a ohně,
zlaté atomické výhně,
portály andělů
letících zprudka a tiše,
myslících střídmě.

Z připravované sbírky *Všechno, včetně kavylu*.

Pavel Švanda je spisovatel, přednáší na Divadelní fakultě JAMU v Brně.

Z poézie do poézie, z krajiny do krajiny

Juraj Kuniak

Pokiaľ si pamätám, hlas poézie som v mladosti zachytil ako volanie vzdialenej krajiny. Ten hlas ešte nemal podobu básne a tá krajina mala kontúry dosť zahmlené. Ale prekonať veľkú vzdialenosť, to áno, to som chcel. Najvzdialenejšie miesto, ktoré si osemnásťročný maturant z Košíc vedel predstaviť v bývalom Československu v prvej polovici sedemdesiatych rokov, bola Praha. Po otcovi som šiel na techniku. Vedome či podvedome, prenášal som v sebe otcovu deskriptívnu geometriu, záľubu v rezoch a prienikoch, priestorové videnie. Základná metóda deskriptívnej geometrie je premietanie, preto nebude náhoda, že môj debut sa volal *Premietanie na viečka*. To však bola až hudba budúcnosti. Po príchode do Prahy som predovšetkým nasával zo všetkých strán všetko, čo sa dalo, otvorený svetu všetkými receptormi. So zvláštnou bázňou som bral do rúk aj vysokoškolské učebnice. Otvoril som skriptá fyziky a vstúpil som do krajiny fyzikálnych zákonov. V matematike som objavil krajinu diferenciálnych rovníc a integrálov. Fyzika aj matematika sa mi zišli ako vstupné vízum do krajiny elektronických obvodov. Každá z týchto krajín má vlastný symbolický jazyk, jedine v ňom je možný dohovor, bez neho je akékoľvek porozumenie vylúčené. Ale to „volanie vzdialenej krajiny", ktoré spomínam vyššie, prichádzalo z väčšej diaľky.

Na internáte bloku 4 na Strahove, kde bývali študenti elektrofakulty, kolovali na jemných hárkoch papiera opisy básní Václava Hraběta (1940–1965). Na pomerne zle čitateľnej kópii som spočiatku lúštil slovo za slovom, ale veľmi rýchlo som si uvedomil, že moja námaha stojí za to:

Je noc
Modrá a bílá
Kouř u stropu se chvěje jako tvoje ruce
V bytě nad námi někdo poslouchá Händla
„Vodní hudba" slyšíš?
Napudrované růže
v téhle zimě
To je ale nerozum že?
Máš oči jako tabák
Bojím se abych to všechno nezkazil
nějakým překrásným gestem

Ocitol som sa v inom svete, ktorý má (podobne ako matematika a fyzika) svoj vlastný jazyk a svoje pevné zákonitosti. V pocitovej krajine, predstavujúcej opak literátstva, ktoré som neznášal, v autentickej atmosfére, kde nie je miesto pre stereotyp meštiackeho života, ani pre tendenčnosť doby. Tieto verše som neskôr našiel na začiatku básnickej zbierky *Blues v modré a bílé*, ktorá vyšla v nakladateľstve Melantrich (1977) a bola rozpredaná veľmi rýchlo, možno pod pultom, čo bolo pre tú dobu typické, lebo ani ja som ju na pulte nestihol. Rýchle rozobratie mohlo byť jej šťastím, celý náklad 2000 ks našiel svojich čitateľov skôr, ako si niekto „múdry" mohol knihu všimnúť, stiahnuť ju z distribúcie a prípadne rozhodnúť o jej skartovaní (čo bolo tiež pre tú dobu typické). Zostáva pre mňa vzácnou záhadou, ako sa Hraběta v tom nenormálnom čase podarilo vydať. Na Slovensku by to bolo nemožné, v Prahe to šlo.

Tvorba Václava Hraběta úzko súvisela s jazzovou a bluesovou hudbou. Básnik sa učil hrať na viaceré hudobné nástroje, medzi inými klarinet a saxofón, a koncertoval so študentskými kapelami. Na tomto mieste nemôžem nespomenúť neúnavného propagátora a recitátora Hrabětovej poézie Miroslava Kováříka, zostavovateľa a editora Hrabětovho prvého knižného vydania *Stop-time* (1969). Pre mňa sú nezabudnuteľné jeho recitály Hraběta v sprievode akustickej gitary Vladimíra Mišíka a hudobnej formácie Etc. V Banskej Bystrici existuje Jazz Klub 12, v ktorom som nedávno prednášal verše Václava Hraběta v mojom preklade do slovenského jazyka: Reduta blues, Vojenská nemocni-

ce, Infekce, Blues pro bláznivou holku, Zavři oči, Tma stéká do kaluží, Variace na renesanční téma, Pár tónů a iné. Presvedčil som sa, že Hrabětove verše zarezonovali aj dnes. Prítomní mladí ľudia hľadeli, ako keby tam spadol meteorit. Po programe pristúpila ku mne aj jedna dojatá staršia dáma a prezradila mi, že v mladosti tiež študovala v Prahe a Václava Hraběta zažila, ako recituje svoje verše v básnickej kaviarni Viola. Vybavovala si jeho nevysokú postavu a skromné správanie.

Keby som povedal, že Hrabě mi pomohol prežiť sedemdesiate roky, asi by to bolo trochu pritiahnuté za vlasy, lebo v princípe som bol slobodný, nikto na mňa nevztiahol ruku, nesedel som v base, ale v istom zmysle to bola pravda. Minimálne ma previedol cez slepotu tých rokov. Ukázal mi, že úprimnosť a citlivé videnie sú nielen možné, ale sa vyplácajú, že žiť neznamená len prežívať, ale najmä tvoriť, zmysel má presahovanie vlastného ja činom. Básnik, v jadre veľmi čistý, ma nadchol svojim úporným a zaujatým hľadaním pevného bodu mimo nepevného a vratkého individuálneho osudu. Myslím, že ťažiskom a ústrednou hodnotou filozofie Hrabětovej tvorby je láska, pálčivá potreba dosiahnutia plodnej citovej komunikácie s druhým človekom. Na rozdiel od filozofie hipsterizmu, ktorá básnika pri čítani beat generation nepochybne inšpirovala, Hrabětov prístup k svetu neholduje konzumentskému egoizmu, ale je aktívne činný, človeka v jeho poňatí neoslobodzuje deštrukcia ľudských vzťahov, ale ich tvorba. Hrabě mal výraz, verše, slová, ktorými hovoril aj za mňa, zo mňa, tak ako som to ja nevedel, zato plne som sa s nimi stotožňoval.

Bolo mi veľmi ľúto, keď som sa dozvedel, že mladý básnik už nežije. Možno práve táto okolnosť ma povzbudila na cestu dobrodružného objavovania poézie a napokon aj k vlastnému písaniu.

Básnik s rovnakými iniciálkami ako Václav Hrabě je Vladimír Holan. To je však zároveň všetko, čo týchto básnikov spája. Ak som Hrabětovi porozumel na prvé prečítanie, Holanovi som spočiatku nerozumel vôbec. Jeho básnický svet bol pre mňa neprístupný. Nevedel som nájsť cestu ani bránu, ba ani dieru v plote, ktorou by som prenikol do jeho básnickej krajiny. Dnes viem, že to bola moja nezrelosť, ktorá (parafrázujúc obľúbený symbol Holana) stála ako múr medzi ním a mnou. Ešte som bol zelenáč, nielen ako básnik, ale aj ako človek. Avšak domnelo nezdolateľné múry, ktoré provokovali svojou výškou, ale za ktorými bolo možné tušiť tajuplné priestory, boli silným magnetom. Tajomstvo neprístupného územia ma priťahovalo.

Dostal sa mi do ruky leták, z ktorého som sa dozvedel, že Odeon vydáva Sebrané spisy Vladimíra Holana, „uspořádány – jak ukazuje prozatimní stav básnikova díla – do štrnásti svazků“. Ten leták mám odložený dodnes, takže čerpám z neho: „Roku 1965 vyšel sv. 1, roku 1968 sv. 9 a 2, další svazky budou vycházet pravděpodobne v tomto pořadí: 7, 3, 10, 11, 12, 13, 4, 5, 8, 6, 14.“ To chaotické poradie ma totálne zmiatlo, v mojej matematicky presnej mysli som sa nevedel vyrovnať s predstavou, že vydavateľ si dopredu naplánuje v poradí taký zmätok. Úplne znechutený som odišiel a prešiel rok, kým som sa k Holanovi vrátil znova. Potom ďalší rok a ešte jeden rok. Keď sa už moje štúdiá v Prahe pomaly blížili ku koncu a chystal som sa ženiť, nazbieral som konečne odvahu. Kúpil som, čo mali práve na pulte: zväzok VII *Příběhy* z roku 1970, zväzok VI *Dokumenty* z roku 1976 a celkom čerstvý zväzok IV *Na celé ticho* z roku 1977. Ukázalo sa, že práve toto bol (pre mňa) ten správny prístupový kľúč k Holanovi. Pomohli mi teda určité okolnosti, snáď náhoda, ale nad to, myslím, bolo dôležité predovšetkým niečo iné. Nazbierať čitateľské skúsenosti. V Prahe ma stretlo veľa príležitostí a otvorilo sa mi veľa možností, ako sa dostať ku kvalitnej literatúre, zvlášť poézii. K dobrým autorom, ktorí boli zakázaní, všelijakým spôsobom perzekvovaní, poznačení osudom, ale napriek tomu či práve preto dokázali zo svojej situácie vyniesť na svetlo niečo rýdze, básnické slovo, o ktorom nebolo možné pochybovať. Otvárali sa mi nové a nové básnické krajiny, do ktorých som vstupoval po špičkách, nerád som ich opúšťal a rád som sa do nich vracal. Za všetky spomeniem aspoň básnickú knižku *Čtyři léta* Jana Zahradníčka (KPP 1969). Určite aj jemu ďakujem za objavovanie možností poézie, za duchovnú školu, za lekciu pokory a úcty k životu (paralelne s ním som čítal *Nauku úcty k životu* Alberta Schweitzera, Lyra Pragensis 1974), za dôkaz, že v každej situácii, dokonca, keď je najhoršie, životnú miazgu možno čerpať z básne, za objav a obdiv fascinujúceho videnia v jeho básnickom svete. Dodnes sa napríklad rád vraciam k jeho básni Obloha. Skrátka, bol to aj on, Jan Zahradníček, kto mi kliesnil cestu k Vladimírovi Holanovi.

Posledný rok môjho študentského pobytu v Prahe som prežil úplne uchvátený Holanom. Tak, ako mi bol dlho neprístupný, odrazu sa mi otvoril. Vnímal som ho ako niekoho, u koho je od začiatku jasné, že ide o veľkého básnika. To len mne trvalo dlhšie, kým som sa dostal k tomu „začiatku" jeho mnohorozmerného sveta. Hovoriť o Holanovej básnickej tvorbe, referovať vlastnými slovami o *jeho* rezoch a prienikoch do ľudského vnútra, o *jeho* obraznom jazyku, o *jeho* pátraní po odpovediach na otázky bytia, života, lásky, smrti a času, znamená vystaviť sa riziku, že zmenšíme to, čo je veľké, a oslabíme to, čo je silné. On sám vo svojom diele pripisoval veľký význam tajomstvu. Preto zostanem radšej pri úctivom odstupe.

Ak sa nemýlim, Odeon vydal napokon 11 zväzkov Sebraných spisů Vladimíra Holana, zostavených veľmi pozorne Vladimírom Justlom. Nie všetky sa mi podarilo zohnať. Nedávno som si všimol, že nakladateľstvo Paseka v dlhodobom projekte 1999–2013 v edičnej spolupráci Vladimíra Justla a Pavla Chalupu vydalo 15 zväzkov Spisů Vladimíra Holana, zahrňujúcich básnikove preklady z cudzích jazykov. Tak tento rad by som mal rád vo svojej knižnici celý. Ale vrátim sa ešte do mojej študentskej Prahy, ktorá mi otvárala oči do sveta, v tom aj do sveta poézie a do života vôbec.

V júni 1978 som zaklopal na dvere Holanovcov v známom dome na Kampe, kde okná ich bytu ozdobovali červené muškáty. Pod pazuchou som niesol knihu *Na celé ticho*, a keď mi otvorila pani Holanová, poprosil som ju, či by mi ju majster Holan nepodpísal. Po smrti dcéry v roku 1977 dostal druhú mozgovú príhodu a zdravotný stav sa mu zhoršoval. Ruku mu pri podpise viedla manželka. Ako som sa už zmienil v rozhovore pre *Kontexty* (4/2014), kniha, ktorú mi podpísal Vladimír Holan na smrteľnej posteli, predstavovala najväčší poklad, ktorý som si z Prahy odniesol. Štúdiá som zavŕšil a na Slovensko som sa vrátil začiatkom júla 1978 – na svoju svadbu. V kope telegramov, ktoré sme dostali, bolo aj „svatební přání od manželů Holanových".

S Holanom som sa nevedel rozlúčiť. Z Čiech som si ho priniesol na Slovensko v sebe. Okolo roku 1980, po návrate z vojny, som sa pokúsil zostaviť zbierku básní, ktorá začínala dvomi mottami:

A bylo by možné, že kdybys
odepřel tomu, co bylo předurčeno,
prožil bys lásku jinou
než lásku?
(Vladimír Holan)

A čo je pravda? Hraj,
žij, môj Quijote, už sa nepýtaj.
A neutekaj. Hraj, lebo sa stane
veľké nešťastie.
(Milan Rúfus)

„To je o tom istom," povedal mi priateľ, banskobystrický básnik Mikuláš Kováč. Rukopis som nazval *Zelené perie* (podľa rovnomenného programu, ktorý som navštevoval v podzemnom divadle Rubín na Malej Strane) a nikdy nevyšiel, čo bolo dobre, ešte nebol zrelý na debut. K tým dvom mottám sa však vraciam, pripomínajú mi, kto bol pri mojich začiatkoch, o koho som sa usiloval oprieť. Poviem to najjednoduchšie, ako sa dá, bol to Holan, ale nie bez Rúfusa, a bol to Rúfus, ale nie bez Holana.

Na záver by som dal Holanove verše, ktoré mal rád i Rúfus:

Jak málo věcí vnáší klid do duše,
dříve než bude pozdě
při čase, který přidávaje do kroku
couvá…

Ako som vedel, že tieto verše mal rád i Milan Rúfus? Raz som mu ich napísal na novoročný pozdrav a on si to pamätal ešte o pol roka, keď sme sa stretli. Povedal: „Je to veľmi zvláštne. Predstav si, keď som dostal Tvoj pozdrav, práve som mal otvorenú na stole Holanovu knihu a čítal som si tú istú báseň."

Juraj Kuniak (1955), slovenský básník, prozaik a překladatel. Vede nakladatelství Skalná ruža. Vydal sbírky *Premietanie na viečka* (1983), *Kúsok svetoveho priestoru* (1994), *Blúdivý nerv* (1995), *Cor cordi* (2001), *Čiara horizontu* (2008), *Zápisnik lyrického spravodajcu* (2008), *Lamium album* (2012). Z angličtiny přeložil verše Walta Whitmana *Spev o mne* (2013).

První věk byl zlatý…

Jiří Hanuš

Dvacet pět let je skutečně výrazný časový úsek. Je to doba, kdy dospěje člověk, či doba, v níž přejde ze svého zenitu ke stáří. Je to doba, kdy se mění, nebo naopak utvrzují mentální stereotypy, jinými slovy, kdy se nám zdá, že minulost se musela odehrát tak, jak si ji pamatujeme a nijak jinak, nebo že se nám naopak zcela změní náš pohled: že si s námi zkrátka pohrává naše paměť. A je to též doba, po níž mají žijící aktéři, především ti, kteří mají oprávněný pocit, že tuto dobu spoluvytvářeli, tendenci předložit svou verzi minulých událostí. V tomto smyslu je naprosto očekávatelné a na druhou stranu více než vhodné, aby své názory na polistopadové období shrnul druhý polistopadový prezident. Jistě, vzhledem k tomu, že Václav Klaus patří k lidem, pro něž je psaní životní potřebou, lze stěží očekávat nějaká zcela neznámá témata. Ale přece jen bilanční forma umožňuje prezentovat názory a postoje poněkud jiným způsobem. I proto je možné knihu uvítat.

Začněme však předmluvou, u níž se sluší kriticky zastavit. Jiří Weigl patří dnes k nejužšímu týmu exprezidentových spolupracovníků, není proto divu, že se tohoto úkolu ujal. Zdá se však, že autorovu textu spíše ublížil. Ve své snaze napsat portrét VK, který by se spíše hodil do knihy věnované životnímu výročí, tj. portrét naveskrz kladného polistopadového hrdiny, spíše odvedl pozornost od podstatného. Jakkoli nepochybujeme o tom, že autor předmluvy napsal to, co si skutečně myslí, ve své touze vyjádřit zcela kladné hodnocení se dostal až na samou hranici snesitelnosti, kde se čtenář neubrání úsměvu. Václav Klaus měl podle něj vždy názorově jasno, ale disponoval na rozdíl od svých odpůrců odbornou připraveností, na níž „jako jeden z mála minulým režimem pronásledovaných nepřetržitě pracoval“ (s. 8), je vyzvednuta jeho „neustálá činorodost, skvělé analytické myšlení a šachistická schopnost promýšlet postup a rozumět logice hry“ (s. 11), jeho „láska ke slovenským horám“, která vytvořila velmi silné pouto ke Slovensku (s. 15), je neustále zdůrazňována schopnost ustát útoky havlistických či socialistických nepřátel (s. 19). Kdyby měly tyto pasáže alespoň částečný pendant v humorném nadhledu jiných partií, tak by případný čtenář, který čte knížky od začátku, mohl zůstat klidný. Takto – s naprostou absencí nadhledu – má pocit, že čte nějakou oslavnou ódu na národního buditele někdy z druhé fáze českého obrození (a to jsem ještě zvolil docela jemné přirovnání). Jiří Weigl si zkrátka spletl žánr, což se zjevně může stát i lidem, pro něž je typická střízlivost vyjadřování.

Václav Klaus: *Chtěli jsme víc než supermarkety. Kniha k 25. výročí pádu komunismu.* S předmluvou Jiřího Weigla. Fragment, Praha 2014, 96 s.

Text Václava Klause je naproti tomu víceméně věcný a stojí za zamyšlení. Volím následující postup. Stručně vždy charakterizuji příslušnou kapitolku a kriticky rozvedu nějakou výraznou myšlenku, která mne zaujala. Na závěr se pak pokusím o stručné souhrnné zhodnocení.

V *Úvodu* autor vysvětluje svou motivaci k sepsání knihy. Není příliš radostná, neboť VK připouští, že původní polistopadové ambice (zrušení moci státu regulovat naše životy a plnohodnotné fungování trhu) se naplnily jen zčásti, neboť „dnešní svět – kolem nás i u nás – se začíná tomu minulému podobat více, než by kohokoliv z nás před 25 lety mohlo napadnout“

(s. 29). Více však zaujme hodnocení komunismu: podle VK jsme málo prodiskutovali komunismus v jeho závěrečných fázích, kdy se zcela ideově vyprázdnil, a též jsme veřejně málo přemýšleli o tom, jak snadno se komunismus vzdal a nechal zrušit.

Tyto otázky jsou skutečně závažné, a to z toho důvodu, že komunismus nebyl žádným hippie kultem, módní vlnou, která sama sebe omrzí. Nebyl to systém, který se obracel k několika psychicky vyšinutým jedincům, ale spíše všeobjímající státní útvar založený na byrokracii průměrných lidí, z nichž ti nejloajálnější byli ozbrojeni. Diskuse, po níž volá VK, by se však neměla zastavit na tom, že se komunistický režim vnitřně vyprázdnil. To je pouze aspekt složité skutečnosti. Jedním z rozhodujících faktorů byl též perestrojkový pokus M. Gorbačova, který SSSR politicky a ekonomicky destabilizoval, a v důsledku umožnil vyvázání střední Evropy z komunistického panství. K tomu je ovšem třeba přičíst velmi zajímavý aspekt západní „gorbymánie", která ještě umocnila sebevědomí generálního tajemníka, a to natolik, že své úsilí vedoucí k nezamýšlené destrukci režimu vystupňoval. Evropská diskuse o komunismu v polistopadové éře je podle mého soudu zatížena dvěma extrémy: na jedné straně (řekněme zleva) přeceněním domácího odboje neboli disentu, na druhé straně (řekněme zprava) přeceňováním americké záměrné snahy uzbrojit, a tím porazit východního Medvěda. Často se zapomíná na to, že například prezident Bush byl spíše Metternichem konce komunismu (Mark Almond) a že je namístě otázka, do jaké míry chtěly Spojené státy v letech 1989–1991 zrušit status quo. Stačí aktuálně připomenout z dnešního hlediska paradoxní projev G. Bushe k ukrajinskému Nejvyššímu sovětu v létě 1991, kdy prezident kritizoval sebevražedný nacionalismus s poukazem na „sovětský národ", což přítomné poslance šokovalo. Ale ať tak či onak, otevření vážné debaty o této otázce je naprosto namístě: při této debatě bych osobně navrhl zvážit, zda Sovětský svaz a východní blok nerozložila trojice Coca-Cola, jeans a rock-and-roll.

V první kapitole nazvané *Podstata a záměry polistopadové systémové transformace* VK trvá na tom, že naše transformace proběhla „rychle, klidně, lidsky únosně" (s. 34). Tato obrana má své samozřejmé místo v kontextu aktuální české politiky, která je ve znamení nevybíravé kritiky minulých let – a to z úst těch, kteří se na vlně polistopadové transformace svezli (Andrej Babiš). Apologický tón má také známé a v kapitole rozvedené téma VK, totiž důraz na systémovou transformační změnu, nikoli „změnu lidí", „lidského naturelu". VK vychází „z hlubokého přesvědčení, že se lidé měnit nedají (a nemají)" (s. 37), neboť opak znamená „nepokorný konstruktivismus" (tamtéž). Podle VK se jeho přístup vyznačuje (na rozdíl od „havlistů, elitářů, mediálních intelektuálních celebrit či aktivistů kulturní sféry") rezignací na úmysl vytvářet „nového člověka" a současně rezignací na idealizaci „západního člověka" žijícího před 25 lety v demokratických společnostech.

Postoj VK je dán v podstatě antropologickým realismem, tj. – jeho terminologií – tezí o malé přirozené variabilitě lidského naturelu, o dlouhodobé konstantě, jakou vytvářejí mravy, návyky a charaktery lidí. Pokud bych chtěl odlehčit tento text, napadla by mě zřejmě nějaká ironická poznámka o tom, že dobrým příkladem pro uvedenou tezi je především autor sám, neboť po svém odchodu z nejvyššího politického postu ještě prohloubil své staré návyky, které se vyznačují ostrým a osobním stylem a jež vedou nejen k polemikám (to by byl ten lepší případ), ale vyvolávaly a stále vyvolávají osobní nevraživosti. Právě v této „antropologické" oblasti mi ale připadá, že se VK a) zčásti mýlí, a tudíž b) zbytečně v minulosti vyostřil spory se svými názorovými odpůrci. Právě když realisticky připustíme, že se lidský naturel příliš nemění, musíme též dodat, že nezměníme ani člověka s jeho niternou touhou po změně, s touhou po jistém dohotovení jeho „otevřené přirozenosti". Jinými slovy, že k člověku patří touha po dokonalosti, které se může dosáhnout změnou smýšlení a chování. Pozitivní systémovou změnu, jejíž potřebnost je nezpochybnitelná, vždy provází jako její nutná komponenta tato skutečnost, která zjevně patří k základní charakteristice lidské osoby. Její nebezpečí je samozřejmě v tom, že se může zvrhnout v utopické budování nového člověka, což se stalo hned v několika moderních ideologiích 20. století a jim odpovídajících režimech. To ale neznamená, že bychom museli s vaničkou vylévat i dítě. V konkrétním případě devadesátých let mohl mít VK oprávněný dojem, že je třeba hájit systémový přístup, protože to vyžadovala tehdejší transformační situace, dnes bych už čekal v této ob-

lasti méně kontroverzní tón. Podle elementární logiky i zdravého rozumu se musejí systémová změna a snaha po osobním zrání jednotlivce doplňovat a vzájemně podmiňovat. Každá jednostrannost je v této oblasti zavádějící a možná i škodlivá.

VK ale přiznejme, že v první polovině 90. let předložil pozitivní koncepci transformace, k níž snad existovala alternativa, ale celkem vágní a neprůbojná, navíc poplatná zastaralým koncepcím z roku osmašedesát. Klaus byl tehdy natolik vyhraněnou a reformními ideami zapálenou osobností, že veškeré politické a především ekonomické alternativy vznikaly pouze na pozadí jeho koncepce a v kontrastu k ní. Jeho bytostný polemický naturel se buď střetával s inteligentními, ale politicky neprofesionálními představami (do této skupiny je možné zařadit Václava Havla), nebo vyvolával pokusy o „hledání neobsazených nik" (to je případ Miloše Zemana, který posléze vybudoval sociální demokracii spíše z nezbytí, protože ryze občanský kůň byl již osedlán a veden jistou rukou VK a i výrazně liberální strany měly své vůdce), či posléze provokoval pokusy o vzpouru ve vlastních řadách (Jan Ruml, Ivan Pilip), kterou VK nedokázal zvládnout, dokázal ji pouze ustát. Poznámka na okraj: nezapomínejme, že dehonestující výraz „havlismus", který VK už definitivně vřadil do svého slovníku, v sobě nutně zahrnuje i celou řadu názorů, které v devadesátých letech VK ještě musel akceptovat, neboť šlo do určité míry o názory některých z jeho stoupenců. Za všechny je možné připomenout alespoň Josefa Zieleniece nebo Milana Uhdeho.

Proměňující se charakter našeho politického a ekonomického systému je název kapitoly, která obsahuje hlavní rysy povahy ekonomických a politických změn. K nim podle VK patří postupnost ekonomických změn oproti politickým, které mohou probíhat rychleji, ale zejména degenerativní vývoj posledních let, který má vnější i vnitřní příčiny. V ekonomické oblasti je to dáno však již tím, co by se dalo opět shrnout pod společný jmenovatel „lidského myšlení a chování", které je podle autora spíše konzervativní a do jisté míry nekreativní. I zde sehrává významnou roli skutečnost, že systémová změna, jakkoli má jasnou prioritu, nezměnila behaviorální charakteristiku určitých sociálních skupin, například úřednické vrstvy. VK si ovšem nestěžuje jen na úřednictvo, které získává své na chvíli ztracené sebevědomí, ale také na nejrůznější občanské iniciativy, které podle něj mají tendenci blokovat svobodné podnikání, přičemž tato blokace se skrývá za veřejné zájmy. Jeden z průvodních jevů doby je popsán jako „boj o investiční pobídky, dotace, subvence nebo, jak se teď říká, granty či daňové úlevy" a jako přemíra státních intervencí v rozsahu v devadesátých letech nemyslitelném. Kapitola je též apologií Klausovy české transformační cesty, kterou její autor charakterizuje jako „pokus nerozplynout se či nerozpustit se jako kostka cukru v Evropské unii a v globalizovaném světě", jako „nenadbíhání zahraničním firmám a mezinárodním institucím", jako „pokus ponechat maximální šanci pro naše domácí ekonomické subjekty" (s. 61). Právě v tomto bodě Klaus připouští, že šlo o marný pokus o „původní akumulaci kapitálu", protože se nešlo ubránit lobování zahraničních bank, finančních institucí, poradenských a ratingových agentur.

V této souvislosti je zapotřebí připomenout jedno z významných nedorozumění, které vzniklo v devadesátých letech mezi hradní stranou Václava Havla a Václavem Klausem. Česká cesta byla zkarikována s použitím termínu Václava Černého „čecháčkovství", což podporovalo tehdejší, zjevně politicky a ekonomicky naivní hodnocení všech západních institucí a agentur jako pozitivních a přínosných. Recenzovaná kniha nenabízí podrobnější výklad, ale možná by mohl vzniknout z jiného, historicky poučeného ekonomického pera důkladný rozbor polistopadové západní pomoci Československu a České republice, k němuž VK nepřímo vyzývá. Tak by se mohla potvrdit jeho teze, že šlo do jisté míry o pomoc spíše symbolickou, která nebyla příliš ekonomicky přínosná. Je to tvrdá řeč, již by bylo třeba doložit tvrdými daty.

Třetí kapitolu věnoval VK *příčinám postupné degenerace našeho politického systému*: patří k nim podle něj ideové rozpory a střety, které jsou ve znamení osobního nepřátelství, ničím nekorigovaná síla levičáctví, tlak moderních ideologií (ismů), moc kulturního establishmentu, rozbíjení pozice národního státu a síla bruselského diktátu s jeho programem sdílené suverenity. Každý z těchto bodů by si zasloužil komentář, zůstaňme alespoň u prvního bodu. Ostrost politických sporů a jejich současný úpadek ve spory ad personam je bezesporu nešvar, který se netýká jen české politiky – což

potvrdil i VK maďarským příkladem. Úvahu na okraj by si také zasloužila otázka, do jaké míry se na tomto procesu podílel sám autor knihy (například svým dnes už klasickým jmenováním svých politických oponentů a protivníků plurálem: tentokrát v knize „všichni ti pánové Babišové, Dienstbierové, Janouškové"). Pozornost však zaslouží v bodě jedna uvedená analýza vzniku české občanské pravice, založené na začátku 90. let nikoli na domácích vzorech a politických tradicích, ale na idejích klasického liberalismu a anglického konzervatismu. VK českou pravicovou tradici označuje za „neobčanskou", spíše „korporativistickou, agrárnickou, podnikatelskou, ale i katolickou" (s. 65). Vznik ODS byl tak něčím úplně novým. To je ale více než sporné. Domnívám se totiž, že explicitně a proklamativně byla na zahraničních vzorech postavena spíše ODA, zatímco ODS byla ještě poměrně širokým proudem, který svou širokospektrálností tehdy zachytil nejen některé „havlistické" skupiny, ale především mohl navazovat i na pozapomenuté, ale v mentální paměti stále přítomné domácí tradice. Není snad zmiňovaná „česká cesta" jedním z příkladů, že samotný VK, ať už si toho byl vědom, či nikoliv, svými politickými instinkty koření nejen v anglosaské tradici, ale především v domácí politické pravicové půdě? Bylo by možno vypočítat několik dalších typických rysů, které umožňují zařazovat VK spíše tímto domácím směrem, například citlivost ke slovanskému světu a Rusku, obhajoba českého národního státu a jeho symbolických hodnot při opatrné kritice TGM a jedinečný a v české politice vzácný důraz na ekonomiku. To jsou všechno typické charakteristiky spíše české politické prvorepublikové pravice než (ve své podstatě těžce přenositelné) anglosaské inspirace, na niž vedle nezvládnutého financování doplatila elitářská ODA. Václav Klaus se v tomto podnětu dostal do své vlastní pasti. Pokud přijmeme jeho tezi o obtížnosti proměny myšlení a chování jednotlivce, proč nejít ještě o krůček dál a nepřenést tuto obtíž i na sociální a politická uskupení v historickém kontextu?

Jinými slovy: Václav Klaus a jeho politika přinejmenším do jisté míry připomínají tradiční českou politickou pravici, proto bych vřele doporučoval, aby autor zvážil její celkové zařazení do zmíněného „neobčanského" tábora. Spíše bych navrhoval, aby tato tradice byla (tam, kde to jen jde) rehabilitována. Tím by se možná oslabila „výrazná levičácká orientace" české politiky, na niž oprávněně žehrá autor.

Čtvrtá kapitola s názvem *Nepříznivé tendence vývoje našeho ekonomického systému* se opět věnuje ekonomice paralelně k politice – škodlivým tendencím v jejím vývoji. Zde jsou klíčovými pojmy „nárokovost proti výkonnosti" s důrazem na spasitelskou roli státu (s. 81) a evergreen VK: kritika sociálně-tržní, respektive sociálně-ekologicko-tržní ekonomiky (s. 83). Každý, kdo má jen trochu něco do činění s ekonomickými záležitostmi, byť v malém rozměru, bude muset VK přikývnout alespoň v tom směru, že staré neoblíbené plánování nahradila regulace a (dodávám) nové plánování, tentokrát spíše bruselské než pražské, respektive jejich kombinace. VK také oprávněně odhaluje nový státní dirigismus, který má dnes podobu zavádění společných ekonomických standardů nebo podobu tzv. harmonizace, za níž se skrývá pokus o „eliminaci komparativních výhod jednotlivých zemí a …obrovskou zátěž zejména pro ekonomicky méně vyspělé země" (s. 87), případně podobu boje proti údajnému dumpingu. Z těchto a dalších netržních principů se VK dostává k pointě, kterou představuje proces, v němž „schumpeterovský svět podnikání byl nahrazen světem úřednickým". Tato kapitola je snad diskutovatelná pouze v detailu: je tento svět skutečně podobný bývalému komunistickému světu, jak tvrdí autor, nebo se jedná o podobnost čistě náhodnou, neboť zmíněné degenerativní jevy se už odvolávají na zcela jiné principy a reálně vycházejí z jiných daností?

Na závěr publikace – poměrně nečekaně – VK zařadil kapitolu o „nečekaném zauzlení současnosti", totiž své postřehy nad ukrajinskou krizí. Zopakoval v ní několik svých zásadních postojů vyjádřených již jinde: že jde o celosvětový problém, který bude mít dlouhodobý dopad, že jde o problém dominance Západu, a tudíž o problém geopolitický, a že se v neposlední řadě jedná o druhořadou roli Ukrajiny jako jakéhosi objektu velkých dějin.

Nemám sebemenší problém přijmout některé z tezí: Západ (USA a především EU) má na tomto konfliktu svůj podíl viny, především v neprozíravosti chápat Ukrajinu jako hraniční geopolitický uzel, jehož otřesy prostě nemohou po návratu velmocenské pozice prahnoucí Rusko nechat chladným. Ukrajinský kon-

flikt zřejmě bude (což samozřejmě ukáže čas) za jistou dobu hodnocen jako počátek návratu nejen geopolitického uvažování západní politiky vůči Rusku a vice versa, ale též bohužel návratu starých mentálních stereotypů oživujících studenou válku s jejími obrazy Rusa na tanku v cizí zemi (na jedné straně) a Pavouka snujícího svou síť na Wall Street (na straně druhé). Také nemůže být pochyb o tom, že v tomto velmocenském konfliktu nejvíce trpí samotní Ukrajinci, kterým nikdo nakonec příliš reálně nepomůže – což je více než smutné.

Je samozřejmě namístě otázka, proč se VK i zde vyhnul druhé straně problému, kterou pro Evropu a Západ představuje nová, autoritativní politika Ruska s jeho dnes již neskrývanými imperiálními ambicemi, a proč přinejmenším neuvedl anexi Krymu jako jasné porušení garance nedotknutelnosti hranic Ukrajiny z roku 1994. I kdyby měl ale ve svém hodnocení pravdu přibližně z poloviny (což si myslím), je to k vážnému zamyšlení – nad současnou politikou Západu, k němuž nezpochybnitelně patříme, a samozřejmě nad politikou české vlády. Není ten obdivovaný Západ tak trochu pokrytecký? Je navíc zřejmé, že pouhé démonizování Vladimíra Putina, které je nyní v českém prostředí velmi oblíbené a konkuruje mu snad pouze pokleslý humor na adresu pokleslé a současně rozporuplné politiky současného českého prezidenta, nám věru příliš nepomůže.

Celkové hodnocení?

K jednoznačně prokázaným patří podle mne základní autorova premisa, že jeho zájem byl vždy nejen ekonomický, ale především politický. V tomto smyslu je kniha velmi vyvážená a poskytuje plausibilní, uvěřitelný výklad.

Celkový dojem by se ale dal vyjádřit též starými latinskými verši Aurea prima sata est aetas…, které jsou užívány vždy, když nám přijde současná doba již jen jako železná – oproti té první, zlaté. Laskavý čtenář a snad i Václav Klaus odpustí, když připomenu toto heslo v jiném, novočeském podání Ivana Martina Jirouse: „Svět se řítí / do ďáblovy řiti."

Do jisté míry se nelze VK divit, že vnímá léta devadesátá (až do sarajevského atentátu) jako zlatou dobu, i když plnou bojů, po níž to už šlo všechno jen hůř a hůř. S tím by se dalo i souhlasit, neboť v době obecně sdíleného prožitku ztráty svobody pod bruselskou regulační mocí je nám opravdu hůř než bylo v éře „zlatých devadesátých". Přece jen však překvapí, že VK, ten starý bojovník proti blbé náladě, na závěr své knihy nepřišel s nějakými optimističtějšími vyhlídkami, přinejmenším proto, aby vlil novou naději do žil těm, kteří ho ještě čtou a poslouchají. Zdálo by se mi například více než vhodné, aby se ve všeobecném politickém marasmu přece jen alespoň slovem vyjádřil k obnově strany, kterou založil a pro kterou mnoho vykonal. Nestálo by to alespoň za jednu větičku uprostřed těch smutných výhledů?

Zdá se mi však též, že schází hlubší analýza *procesu* popsaného úpadku. Je možné připustit, že na něm sehrály svou roli ty síly, které Klaus kritizuje (Občanské hnutí, další nesystémové strany a hnutí, havlovské podceňování stran, boj některých NGO, socialistické tendence, osobní ambice politiků pravice apod.). Kde se ale najednou vzala ona nerovnováha moci zákonodárné, výkonné a soudní, která dnes patří vedle prolnutí byznysu s politikou asi k tomu nejhoršímu, co generuje současná politika? A znovu, proč se VK vyhýbá analýze vývoje ODS, jejíž sestup z pozice lídra pravice patří také k základním systémovým změnám, které měly na obecném marasmu svůj podíl? Možná je to tím, že Václav Klaus napsal opět nikoli knihu historickou, ale povýtce ideovou, což byla vždycky jeho nejsilnější zbraň. Ta ho nakonec vždycky nejvíc odcizila kulturním elitám, které často upřednostňují nezávazné debaty – nikoli ten či onen výrok směřovaný k jednotlivcům nebo neschopnost úsměvného nadhledu.

Tak to však je a má být: každý autor má právo na své vidění. Zvláště ten, který je schopen „silné" argumentace jako VK. Čas ukáže, zda kniha *Chtěli jsme víc než supermarkety* bude vnímána jako jedna z předních a podstatných interpretací polistopadového vývoje, či nikoli. V zásadě bych jí přál to první.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Na západ od Orientu

Jan Fingerland

Kde začíná Orient? Podle Angličanů v Calais, podle Francouzů v nekatolické části Německa a pro Němce nejdále za Vídní. Tak bychom mohli parafrázovat začátek a zároveň programovou větu knihy, která se Orientu a exotice věnuje z pohledu českého. Kde leží náš – český – Orient a jaký je?

Pojednání Jana Lukavce *Od českého Tokia k exotické Praze* pravděpodobně nemá obdobu nejen v naší literatuře. Lukavec totiž velmi detailně a systematicky propátrává to, jak se Češi a Moravané v posledním tisíciletí dívali na východ (a jih), co o tom napsali a jak se to srovnává s jinými evropskými perspektivami.

V sedmnácti kapitolách postupně mapuje, jak Češi viděli vzdálenější města, jako jsou Tokio, Peking či Dillí, i blízkovýchodní exotiku, včetně Istanbulu, Jeruzaléma či Káhiry. A také města ne zas tak exotická, ale přece jen východní, od Moskvy přes Užhorod a Bratislavu (!) až po balkánské metropole.

Nabízí také specifické průhledy do západních konceptualizací Orientu, jako byly světové výstavy ve velkých západoevropských městech, které měly tamnímu obecenstvu představit exotické země tak, jak je Západ viděl, případně chtěl vidět. A také to, jak tyto akce a atrakce vnímali a popisovali čeští novináři, spisovatelé a cestovatelé.

Jan Lukavec:
Od českého Tokia k exotické Praze.
Malvern 2014, 320 s.

Turecké zrcadlo

Jan Lukavec (nar. 1977) je autorem již několika knih. Jeho předposlední publikace se jmenuje *Zneklidňující svět zrcadel* a věnuje se v ní nejrůznějším protějškům člověka – od upírů přes roboty až po opice. Také jeho pohled na „náš" Orient je vlastně naším vlastním zrcadlem, nás Čechů a Evropanů.

Dobře je to vidět například v dějinách našeho vnímání Istanbulu, města na hranici Evropy a Asie, sídla kdysi mocné a střední Evropu ohrožující říše. Jako první podal zprávu o Istanbulu (totiž Cařihradu, jak důsledně píší čeští autoři) již Václav Vratislav z Mitrovic koncem 16. století. Mnohem intenzivnější propátrávání tohoto města přichází až ve století devatenáctém. To už byl Bospor nejen méně hrozivý, ale také snadněji fyzicky dostupný.

Český pohled na tehdejší turecké hlavní město se vyvíjí v kontextu širšího evropského postoje. „Po porážce u Vídně v roce 1683 Turek postupně přestával být vnímán jako smrtelné nebezpečí a stával se čím dál více směšnou figurkou," píše Jan Lukavec. Zároveň upozorňuje na nárůst obliby tureckých vzorů v umění včetně hudby. Autoři jako Voltaire nebo Gibbon hledali v tureckém příkladu dokonce kladnou alternativu k současné (křesťanské) Evropě i v politickém a společenském ohledu.

Lukavec porovnává zejména pohled dvou předních českých básníků své doby, Vítězslava Hálka a Jana Nerudy. Oba navštívili stejné místo, ale každý viděl něco jiného. Hálek by mohl být označen za představitele „orientalismu", podle kterého jsou obyvatelé tamních zemí méně racionální, záludní a líní. „Turek se nerad

hne, nerad myslí…," píše náš národní bard. V Istanbulu zaznamenal hlavně úpadek, zaostalost a špínu, a nejen to: „Na první pohled poznáš, jakou roli hrálo toto město v dějinách lidských běd a útrap."

Naopak Neruda pohlíží na Turecko a Turky se sympatiemi. Odmítá se dívat na Turky jako na druhou, nepřátelskou stranu letitých muslimsko-křesťanských bojů a konstatuje, že pokud „Turci pověsili několik arcibiskupů, odpověděli tím jen Řekům, kteří dříve mnohé Turky co nejkrutěji povraždili". Tam, kde jeho kolega a konkurent spatřil lenost, Neruda objevil přičinlivost. I on, podobně jako Voltaire, dává Istanbul Evropě za příklad: „Kde my stavíme Boží muka a sochy sv. Jana Nepomuckého, vysází Orientál stromy a postaví fontánu – chládek a vláhu všemu zemdlenému!"

Příznačné je, že i Neruda našel v Cařihradu špínu, ale hlavně u křesťanů, zvláště pak Arménů. Těm přisuzuje sklon k lži a podvodu, stejně jako Řekům. Podobný postřeh měl také Svatopluk Čech, který konstatoval, že nejméně příznivý dojem na něj v Cařihradu udělal „arménský penězoměnec".

Člověk s údivem pozoruje nejen úctyhodný počet českých klasiků, kteří se vypravili na tak dalekou cestu, ale i Lukavcovu vytrvalost a soustředění, s nimiž tyto střípky vypátral a shromáždil do výmluvného celku.

Černé Česko

Jinou sondou, kterou Lukavec vnořil do dosud příliš neprozkoumaného terénu, byli „exoti", kteří dorazili až do střední Evropy, nejen z Východu, ale také z dalekého Západu.

Zdaleka nejznámějším zástupcem „divochů" byl Fričův Indián Čerwuiš z paraguayského kmene Čamakoko, který do Čech přibyl v roce 1908. Emil Holub ovšem již o generaci dříve přivezl do Prahy nejen živé africké sokoly, sovy a opici, ale také osmileté děvče z kmene Bečuánů, málem jako další zoologický exemplář. Malá Bella, která byla na policii vedena jako služebná, se nakonec vrátila do Afriky a Čechům zmizela z povědomí.

Zhruba v té době (1883) také Antonín Stecker přivezl černošského chlapce. Ten se naučil česky a v míře, která byla možná, splynul s pražským okolím. Po Steckerově smrti byl poslán do Říma, aby se z něj stal kněz a misionář v Africe. Pobyt v Itálii však nesvědčil jeho zdraví a český Afričan zemřel mlád, prý mimo jiné i steskem po domovině. Ale které, té africké, nebo té české?

Úplný seznam Afričanů, Indiánů nebo Asiatů, s nimiž se v Evropě nakládalo jako s věcmi, by byl mnohem delší, a to i kdybychom nepočítali otroky. Malí černoušci, podobně jako trpaslíci, se stali součástí výbavy mnoha aristokratických dvorů, kde sloužili jako živé hračky. Neznamená to, že se s nimi vždy zacházelo krutě či s odporem – například Marie Gabriela hraběnka Lažanská, rozená Černínová, se se svým mouřenínem nechala vypodobnit –, ale pravděpodobně jen zřídka kdy to bylo s pochopením k jejich pocitům a potřebám.

Od 18. století se v Evropě začalo o „divoších" uvažovat pod vlivem Rousseaua jako o nezkažených exemplářích lidského druhu. Přesto (skoro) nikdy nepřestávali být vnímáni jako cosi cizího. Zvlášť tragikomický osud měl Angelo Soliman (1721–1796), Afričan usazený ve Vídni, o jehož osudu Jan Lukavec také podává zprávu. Soliman se stal vychovatelem u Lichtensteinů, členem zednářské lóže a známým vídeňským měšťanem.

Bezprostředně po jeho smrti byla však jeho mrtvola zbavena kůže, odborně vycpána a vystavena v přírodovědném kabinetu Naturhistorisches Museum jako součást expozice tropického pralesa. „Vídeňské veřejnosti, která se setkávala se Solimanem jako s váženým mužem oblečeným do skvostného orientálního oděvu, se po roce 1796 nabízela možnost spatřit jeho preparát v podobě nakročeného divocha s oštěpem v ruce, oděného jen do sukénky z pštrosích per."

Jiným experimentem byl známý příběh Abrahama Petroviče Hannibala, rodáka z Eritreje či Kamerunu, pozdějšího praděda básníka Puškina. Hannibalovi (nar. 1696) se dostalo školního vzdělání v Paříži (které hradil sám car Petr I.), což mu pak otevřelo cestu k armádní kariéře a životu ve vyšších kruzích tehdejšího Ruska.

Anton Wilhelm Amo, rodák z dnešní Ghany (asi 1703), měl příležitost začít svou kariéru filosofa v Německu – absolvoval univerzity v Halle a Wittenbergu. Jeho přesídlení z Afriky do Evropy mělo otestovat, zda je černoch schopen podobných duševních výkonů jako bílý Evropan. Amovi se ovšem od jeho okolí dostalo tolika ústrků a rasistických urážek, že raději odešel z Německa zpátky do Afriky, kde beze stop zmizel.

Experiment s lidskou přirozeností se povedl – pokud bylo jeho cílem otestovat nejen Afričanovu schopnost studovat filosofii, ale také usvědčit jeho bílé „hostitele" z nedostatku soudnosti.

Teprve masivní příchod kubánských, vietnamských, arabských nebo afrických dělníků či studentů ze spřátelených zemí v 50. až 80. letech přinesl do Čech a na Moravu skutečné lidi a ne exempláře. Zatímco v Tomáši Zmeškalovi, synovi afrického studenta, máme autentického českého „Afričana" (ovšem českého rodáka), humbuk s česko-vietnamskou spisovatelkou Lan Pham Thi skončil malou literární aférkou, když se ukázalo, že se za exotickým jménem skrývá bílý muž.

Češi jako divoši

Jakýmsi pomyslným vyvrcholením knihy je její předposlední kapitola. Ta totiž ukazuje nás samotné jako orientální objekty v očích západních pozorovatelů. Autor nám vlastně nabízí silnou dávku protilátky, která nás postaví nohama na zem. A to i tehdy, když je exotizace českých zemí míněna západními autory neutrálně nebo i dobromyslně.

Kdo by neznal alespoň titul slavné knihy *Praga Magica*, v níž italský bohemista Angelo Maria Ripellino líčí naše hlavní město coby „kalné, zádumčivé jako kometa, krásné jako oheň a stejně plíživé a úskočné". Ještě dnes přijíždějí zahraniční turisté do Prahy jako města Golema a Kafky a střízlivá až banální stránka tohoto města, na niž upozorňuje třeba Peter Demetz (znalec Prahy i Brna), jim uniká.

Pohled sympatizujícího pozorovatele, jakým byl Ripellino, je však až květem rostliny s mnohem hlubším a ne vždy tak krásným kořenem. Už Francouz Eustache Deschamps, který roku 1397 pobýval v Praze, napsal: „Vši, blechy, zápach, prasata, taková je přirozenost Čech." Albert Camus prý s nevolností vzpomínal na zápachy pražských ulic, zejména pach kyselých okurek, a ještě v 90. letech 20. století bývalý ředitel Francouzského institutu a spisovatel Olivier Poivre d'Arvor hovořil o Praze jako městě nelibých vůní, včetně těch, které pocházely z lidských těl a úst. Jiní angličtí či francouzští autoři v pražských věžích viděli počínající území minaretů a ještě jiní nedělali velký rozdíl mezi Čechami a Transylvánií, rodnou zemí Drákuly.

Trochu jiný, o krapet příznivější druh exotizace našich krajin je jejich erotizace a zaujetí zdejšími ženami. Slovanky jsou vnímány jako mnohem krásnější než dívky v jiných zemích. Johan G. Kohl označil Prahu za „zahradu a štěpnici (ženské) krásy". Specifickým případem je pak mýtus českých žen coby nositelek tajemství, erotického, ale i lidského, a dokonce náboženského, který se objevuje u mnoha německy píšících židovských spisovatelů. Podle Pavla/Paula Eisnera (autora literárněhistorického dílka *Milenky*) si česká žena zachovala „nezkrotnou pudovost, bohatou smyslnost, magii pohlaví", zatímco Franz Werfel postavil pomník rodinné služebné Barboře, vyznačující se podle něj niternou zbožností a typickou „slovanskou obětavostí".

Ovšem také protičesky orientované síly rády používaly orientalizaci Čechů. Například německý a rakouský tisk – Jan Lukavec cituje článek z roku 1848, který zdůrazňuje „tvrdošíjnost a nespoutanou divokost, která je vlastní slovanským kmenům obecně a Čechům v nejvyšší míře". Na toto hodnocení bychom s odstupem půl druhého století mohli být hrdí, protože právě nepřítomnost těchto vlastností nám vyčítají nejen Poláci (tak trochu Orientálci zase v našich očích), ale občas ji vyčítáme i my sami sobě.

Naopak jiní němečtí autoři viděli v Češích prosté, nezkažené lidi, žijící v malebných obcích. A. A. Schmiedl například roku 1849 chválí „radostnou lehkou mysl" Čechů a vyslovuje přesvědčení, že poklad národních písní a tanců nezničí ani nastupující průmyslová éra. To může konvenovat staré české představě o naší vrozené demokratičnosti, ale také narušovat naše sebepojetí coby rozvinutého západního národa.

Za zvláštní moment porozumění mezi německým a českým živlem je u nás často považován okamžik, kdy Vídní zklamaný Mozart v Praze s potěšením zjišťuje, že na rozdíl od Vídeňanů mu „jeho Pražané rozumějí". Na to, jak jsme tohoto génia potěšili, jsme ještě po více než dvou staletích hrdí. Lukavec cituje amerického autora Larryho Wolfa, podle kterého Mozart mínil svou poznámku ironicky. On totiž Čechům nerozuměl a češtinu vnímal jako nesmyslnou řeč, tak trochu jako odněkud z pohádkového Východu.

Jan Fingerland (1972), publicista a novinář, v současné době komentátor Českého rozhlasu.

Z nových knih

RENÁTA SEDLÁKOVÁ
VÝZKUM MÉDIÍ
Nejužívanější metody a techniky
Grada, brož., 548 s., 769 Kč

Kniha je určena nejen studentům, kteří ve svém kurikulu mají kurzy zaměřené na analýzu mediálních obsahů a účinků médií, ale i zájemcům o fungování médií. Ocení ji také všichni ti, kdo pracují s výzkumnými zprávami nebo jsou zadavateli výzkumných šetření v oblasti sociálních věd. Publikace uvádí čtenáře do metodologie a empirického výzkumu sociálních věd, provádí jej jeho jednotlivými etapami a poskytuje vodítka pro případnou samostatnou vědeckou práci v oblasti výzkumu médií. Hlavní snahou autorky je představit nejčastěji užívané postupy ve výzkumech médií a kultury realizovaných v České republice. Čtenáři si tak osvojí základní pravidla vědecké práce a postupy vytváření a ověřování poznatků v oblasti mediálních, kulturálních a částečně i komunikačních studií.

Grada Publishing, a.s.,
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: 234 264 401-2, fax: 234 264 400
www.grada.cz

MARTIN ŠTEFEK
ZA FASÁDOU JEDNOTY
KSČ a SED po roce 1985
Pavel Mervart, váz., 224 s., 239 Kč

Autor na základě výzkumů archivních pramenů čtenářům odkrývá logiku fungování politického procesu v režimech sovětského typu a problematizuje vžitou představu o jejich strnulosti. Kontrast mezi československým a východoněmeckým případem autor demonstruje na odlišném způsobu reflexe sovětské perestrojky. Dokumentuje spory o koncepci specifické verze československé reformy a popisuje frakcionalismus a rozpad do té doby velmi stabilního předsednictva ÚV KSČ. V případě východoněmecké situace ozřejmuje důvody ostražitosti špiček SED vůči Gorbačovově politice a poukazuje na rozdíly ve způsobu zpracování reformních podnětů přicházejících ze Sovětského svazu. Relativizací konvenční představy o monolitických centrech moci kniha (znovu) otevírá diskusi o limitech aplikace konceptu totalitarismu.

VYPRÁVĚNÍ O MINULÝCH LETECH ANEB NESTORŮV LETOPIS RUSKÝ
Nejstarší staroruská kronika
Pavel Mervart, váz., 280 s., 349 Kč

Tzv. Nestorův letopis je první historiografické dílo Kyjevské Rusi. Letopis zachycuje dějiny staroruského státu v 10., 11. a na počátku 12. století, obsahuje významné právní dokumenty, legendistické texty a příběhy. Popisuje rovněž fungování raně středověké ruské společnosti, její postupnou christianizaci, při níž se křesťanství střetávalo s přežívajícím pohanstvím, a také neustálé konflikty, které probíhaly jak mezi příslušníky vládnoucího rodu Rurikovců, tak s kočovníky přicházejícími z jihoruských stepí. Předkládané vydání letopisu má nahradit již zastaralý český překlad K. J. Erbena, který vznikl v 19. století. Nový překlad je doplněn poznámkovým aparátem, komentáři a úvodní studií, která osvětluje vznik a obsah díla.

Pavel Mervart,
P.O. Box 5, 549 41 Červený Kostelec,
tel.: 604 234 510
www.pavelmervart.cz,
nakladatelstvi@pavelmervart.cz

ULRICH BECK,
ELISABETH BECK-GERNSHEIM
DÁLKOVÁ LÁSKA
Životní formy v globálním věku
SLON, brož., 236 s., 319 Kč

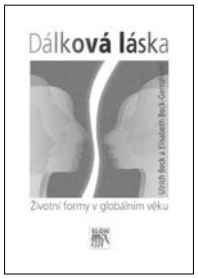

Žijeme ve světě, v němž je ten nejmilejší často vzdálený a ten vzdálený je nezřídka ten nejbližší. Ulrich Beck a Elisabeth Beck-Gernsheim se v knize snaží o široký záběr – zajímá je láska překračující zeměpisné, kulturní a politické hranice, sňatková migrace, mateřská láska na dálku, turismus z touhy po dítěti, globální patchworkové rodiny, tedy široké tematické spektrum globalizace lásky. Autoři v knize analyzují současné „světové rodiny", milostné a příbuzenské vztahy mezi lidmi, kteří žijí v různých zemích či na různých kontinentech nebo z různých zemí či kontinentů pocházejí. Takové vztahy na sebe mohou brát různé podoby a mohou vznikat z nejrůznějších pohnutek. Všem variantám světových rodin je však společné to, že jsou místem, kde se diference globalizovaného světa doslova zhmotňují.

JANA DVOŘÁČKOVÁ,
PETR PABIAN, SIMON SMITH,
TEREZA STÖCKELOVÁ,
KAREL ŠIMA, TEREZA VIRTOVÁ
POLITIKA A KAŽDODENNOST NA ČESKÝCH VYSOKÝCH ŠKOLÁCH
Etnografické pohledy na vzdělávání a výzkum
SLON, brož., 267 s., 290 Kč

Kniha je výstupem týmového etnografického výzkumu, který autorky a autoři prováděli v letech 2011–2013 na pěti katedrách českých vysokých škol, včetně jedné školy soukromé. Narušuje řadu zažitých představ o českých vysokých školách, především tu, podle které není vůbec možné realizovat kvalitní vysokoškolské vzdělávání a kvalitní výzkum při vysokém počtu studujících. Autorský kolektiv zkoumá pluralitu vzdělávacích kontextů a plánované i nezamýšlené dopady vysokoškolské a vědní politiky na různých typech škol a v různých oborech. Jednotlivé kapitoly se věnují klíčovým otázkám vysokého školství: podobám učení a výuky v podmínkách masifikace; flexibilitě a prekarizaci profesních drah vyučujících a výzkumníků; povaze a organizaci vědění vytvářeného a reprodukovaného na akademické půdě; rozdílům a napětím mezi profesně a akademicky zaměřeným vzděláváním; a otázce kvality vysokého školství. Mezi kapitoly jsou vloženy „mezihry", které jednotlivá témata nasvěcují ještě z jiného úhlu a v jiném žánru (např. srovnáním se zahraniční praxí nebo autobiografickým líčením).

Sociologické nakladatelství (SLON)
Jilská 1,
110 00 Praha 1
tel.: 222 220 025, fax: 222 220 045
www.slon-knihy.cz, slon@slon-knihy.cz

institut VÁCLAVA KLAUSE

Nakladatelství **Fragment** nabízí knihu **Jiřího Weigla** „**Bez iluzí o světě kolem nás**" (2014). První část se zabývá historií, osobnostmi a výročími. Druhá část zkoumá Blízký východ a jiné krize ve světě. Třetí část diskutuje spory o Evropu a Evropskou unii. Čtvrtá část se vrací k některým politickým otázkám. Pátá část rozebírá transformaci a ekonomické problémy. Předmluvu napsal **Václav Klaus**.

240 stran, 299 Kč

Nakladatelství **Fragment** nabízí knížku **Václava Klause** „**Chtěli jsme víc než supermarkety**" (2014). 1. část vysvětluje podstatu polistopadové transformace. 2. část líčí proměňující se charakter našeho politického a ekonomického systému. 3. část analyzuje příčiny postupné degenerace našeho politického systému. 4. část diskutuje nepříznivé tendence našeho ekonomického systému. 5. část rozebírá nečekané zauzlení současnosti – konflikt Západu s Ruskem. Předmluvu napsal **Jiří Weigl**.

96 stran, 229 Kč

objednávky na: www.fragment.cz

NOVÉ PUBLIKACE CDK

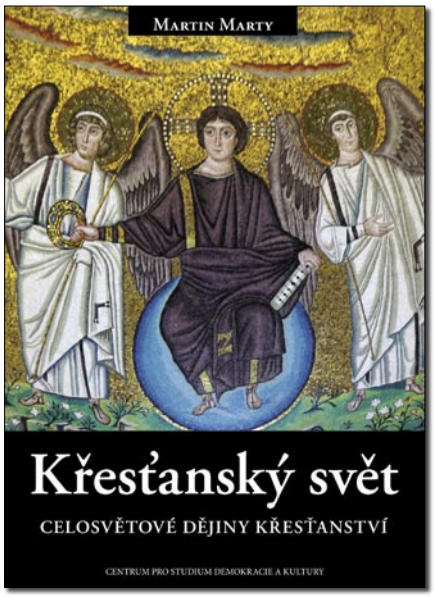

A5, vázaná vazba, 240 str., 298 Kč

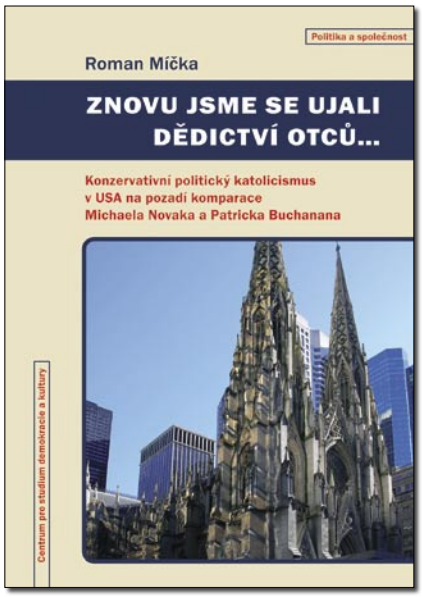

A5, brožovaná vazba, 270 str., 279 Kč

A5, brožovaná vazba, 220 str., 220 Kč

Více informací a objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

DINGIR

religionistický časopis o současné náboženské scéně,
vychází čtvrtletně od roku 1998.

Nové číslo **1/2015** má téma
POHANSTVÍ DNES

Další články z domova i zahraničí o současném duchovním životě, rozhovor, události, informační servis, recenze, reflexe a dopisy. Zásadní články jsou odborně recenzovány.

Cena: 49,- Kč.
Objednávky: http://www.send.cz v sekci kulturních časopisů.
Číslo na ukázku rádi pošleme zdarma.
Starší čísla v redakci (e-mail: dingir@dingir.cz).

Předchozí čísla měla např. tato témata:
Náboženství a národní identita
Bohatství a chudoba v pohledu náboženství
Když zklame předpověď
Náboženství při řešení konfliktů
Reformní hnutí uvnitř i vně islámu

NOVÁ PUBLIKACE CDK

Eric Voegelin

Zkušenost a symbol

Texty z let 1960–1977

Výbor z pozdních textů, v nichž se Voegelin silněji než ve svých dřívějších pracích soustředí na individuální zkušenost transcendence a její symbolizaci. Ústředním tématem jsou tedy na jedné straně zkušenosti člověka o jeho bytostném napjatém vztahu k transcendentnímu základu skutečnosti i jeho vlastní existence, na druhé pak symboliky, které z těchto zkušeností vzcházejí a jsou díky nim pochopitelné – symboliky člověka, duše, kosmu a Boha; smrti, života a nesmrtelnosti, smrtelníků a bohů; stvoření, zjevení, vtělení a Božího syna; zajetí a exodu, obrácení, víry, soudu a dalších. Historickou rozmanitost těchto symbolik sleduje Voegelin v sondách do myšlení starověkého Egypta, biblického Izraele, řeckých filosofů, Nového zákona, gnóze a novověku. Za jejich vznikem a zpřesňováním, deformacemi, nepochopením a novým objevováním se snaží zahlédnout jediný konstantní proces hledání pravdy o lidské existenci a celku skutečnosti.

A5, vázaná vazba, 232 str., 298 Kč

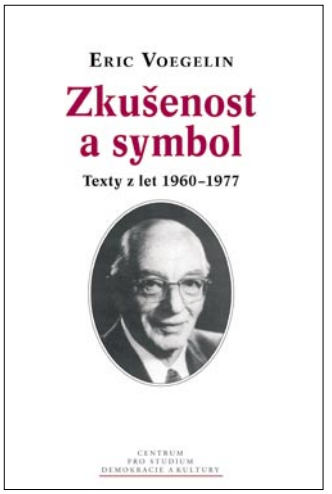

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Informace o předplatném časopisu *Kontexty* na rok 2015

Všem zájemcům o časopis *Kontexty* doporučujeme předplatné.
Je to nejspolehlivější a nejlevnější způsob jeho pravidelného odběru.

Roční předplatné (6 čísel včetně poštovného): 500 Kč

Sponzorské předplatné: 1 000 Kč

Způsob úhrady předplatného
- **přiloženou složenkou typu C** (do zprávy pro adresáta uveďte „Kontexty“)
- **přímou platbou** na účet č. 120 402 514 / 0600 (je třeba požádat redakci o přidělení variabilního symbolu)
- **hotově** v redakci časopisu (Venhudova 17, Brno)
- na základě faktury **bankovním převodem** (fakturu vám vystavíme **na požádání**)

Objednávky předplatného
- vyplněním objednávkového formuláře na: **www.cdk.cz/kontexty**
- **e-mailem** na adrese: objednavky@cdk.cz
- **telefonicky** nebo **faxem** na čísle: 545 213 862
- **písemně** na adrese: CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno

Upozornění:
Předplatitelé našich časopisů mají 25% slevu při nákupu knih CDK v internetovém knihkupectví **www.cdk.cz**.